

LKI.410.002.00.2017
Nr ewid. 16/2017/P/17/071/LKI

Informacja o wynikach kontroli

ZAPOBIEGANIE I PRZECIWDZIAŁANIE CYBERPRZEMOCY WŚRÓD DZIECI I MŁODZIEŻY

DELEGATURA W KIELCACH

MISJA

Najwyższej Izby Kontroli jest dbałość o gospodarność i skuteczność w służbie publicznej dla Rzeczypospolitej Polskiej

WIZJA

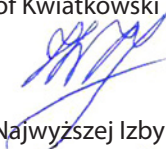
Najwyższej Izby Kontroli jest cieszący się powszechnym autorytetem najwyższy organ kontroli państwowej, którego raporty będą oczekiwanym i poszukiwanym źródłem informacji dla organów władzy i społeczeństwa

Dyrektor Delegatury NIK w Kielcach:
Grzegorz Walendzik

Zatwierdzam:

Krzysztof Kwiatkowski

Prezes Najwyższej Izby Kontroli
Warszawa, dnia 26.04.2017r.

Najwyższa Izba Kontroli
ul. Filtrowa 57
02-056 Warszawa
T/F +48 22 444 50 00

www.nik.gov.pl

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE.....	6
2. SYNTEZA WYNIKÓW KONTROLI.....	11
3. UWAGI I WNIOSKI.....	17
4. WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI.....	19
4.1. Prawidłowość i rzetelność podejmowanych działań dotyczących identyfikowania zagrożeń w zakresie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży.....	19
4.2. Prawidłowość i skuteczność podejmowanych działań profilaktycznych.....	30
4.3. Prawidłowość i skuteczność reakcji na stwierdzone akty cyberprzemocy.....	51
5. ZAŁĄCZNIKI.....	59
5.1. Metodyka kontroli.....	59
5.2. Analiza stanu prawnego.....	64
5.3. Wykaz najważniejszych aktów normatywnych dotyczących kontrolowanej działalności.....	81
5.4. Opinia biegłego Analiza rozwiązań organizacyjnych i prawnych w wybranych krajach w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży.....	83
5.5. Schemat procedury reagowania na cyberprzemoc wg Standardu bezpieczeństwa online dla placówek oświatowych.....	101
5.6. Wykaz podmiotów, którym przekazano informację o wynikach kontroli.....	102

Wykaz stosowanych skrótów, skrótowców i pojęć

BIPS I	Rządowy program „Bezpieczna i przyjazna szkoła” realizowany w latach 2008–2013 ¹
BIPS II	Rządowy program „Bezpieczna i przyjazna szkoła” realizowany w latach 2014–2016 ²
Bezpieczna+	Rządowy program „Bezpieczna+” realizowany w latach 2015–2018 ³
Cyberprzemoc	Pojęcie utożsamiane z aktami agresji i przemocy stosowanymi za pomocą technologii informacyjnych i komunikacyjnych ⁴ . Cyberprzemoc to powtarzające się umyślne działanie sprawców, takie jak prześladowanie, zastraszanie, nękanie i wyśmiewanie z wykorzystaniem Internetu i narzędzi elektronicznych m.in. sms-ów, e-maili, czatów, witryn i forów dyskusyjnych, naruszające prawa lub dobra osobiste osób, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne ofiar. Formy cyberprzemocy to: rozsyłanie kompromitujących materiałów, np. zdjęć i filmów, włamywanie się na konta pocztowe i konta komunikatorów w celu rozsyłania prywatnych lub fałszywych informacji, tworzenie ośmieszających lub dyskredytujących stron www, fałszywych blogów i profili na portalach społecznościowych ⁵ . Cyberprzemoc może dotknąć wszystkich użytkowników Internetu, bez względu na wiek czy poziom umiejętności posługiwania się komputerem ⁶ . Termin cyberprzemoc bywa często zastępowana takimi wyrażeniami jak: cyberbulling, cybermobbing, e-mobbing, przemoc internetowa, agresja elektroniczna
IBE	Instytut Badań Edukacyjnych
MEN	Ministerstwo Edukacji Narodowej
MC	Ministerstwo Cyfryzacji. Przed powołaniem MC ⁷ zadania w zakresie cyberprzemocy wykonywało Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. W informacji skrót MC używa się również do zadań realizowanych przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji
NASK	Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa
ORE	Ośrodek Rozwoju Edukacji
KGP	Komenda Główna Policji
KWP	Komenda Wojewódzka Policji
KPP	Komenda Powiatowa Policji lub Komenda Miejska Policji
KSIP	Krajowy System Informacyjny Policji

¹ Program przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 172/2008 z 19 sierpnia 2008 r.

² Program przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 130/2014 z 8 lipca 2014 r.

³ Program przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 89/2015 z 23 czerwca 2015 r.

⁴ Zellma A., *Współpraca policji z rodziną w przeciwdziałaniu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży – możliwości czy utopia?*, Studia Warmińskie 51 (2014), Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, s. 205.

⁵ Albański L., *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa), Jelenia Góra 2010 r., s. 44-45.

⁶ <http://www.saferinternet.pl/pl/cyberprzemoc>, data dostępu 14 listopada 2016 r.

⁷ Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 7 grudnia 2015 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Cyfryzacji (Dz. U. poz. 2077).

Profilaktyka uniwersalna (pierwszorzędowa)	Profilaktyka skierowana jest do wszystkich uczniów, bez względu na stopień ryzyka, do całej społeczności szkolnej. Podejmowane w ramach tej profilaktyki działania skupiają się wokół zagadnień związanych z promocją zdrowego stylu życia, rozwijaniem postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi, umiejętności dokonywania świadomych wyborów. To również rozwijanie postawy asertywności, kształtowanie umiejętności radzenia sobie z emocjami w sytuacji przeżywania trudnych sytuacji życiowych. Profilaktyka uniwersalna ma na celu przeciwdziałanie pierwszym próbom podejmowania zachowań ryzykownych lub opóźnienie inicjacji. Działania z zakresu profilaktyki uniwersalnej realizowane są przede wszystkim przez nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych ⁸
Profilaktyka selektywna (drugorzędowa)	Skierowana jest do grupy zwiększonego ryzyka, np. do uczniów, którzy w stopniu wyższym niż przeciętny są narażeni na rozwój zaburzeń. Profilaktyka selektywna koncentruje się na zagrożonych grupach młodzieży, osobach, które cechuje wysoka ekspozycja na czynniki ryzyka. Celem jest tworzenie warunków, które umożliwiają wycofanie się z zachowań ryzykownych ⁹
Profilaktyka wskazująca (trzeciorzędowa)	Skierowana jest do grupy, w której rozwinęły się już symptomy zaburzeń, w tym związane z e-uzależnieniem. Obejmuje ona działania interwencyjne i terapeutyczne, mające na celu zablokowanie pogłębiania się zaburzeń i zachowań destrukcyjnych oraz umożliwienie powrotu do prawidłowego funkcjonowania społecznego (resocjalizacja) ¹⁰
Ustawa o NIK	Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli ¹¹
Rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego z 2009 r.	Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego ¹²
Rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego z 2015 r.	Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego ¹³
Rozporządzenie w sprawie podstawy programowej	Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół ¹⁴
Rozporządzenie w sprawie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej	Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach ¹⁵
SWD	System Wspomagania Dowodzenia Policji
Zarządzenie nr 1041 Komendanta Głównego Policji	Zarządzenie nr 1041 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 września 2007 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji ¹⁶

⁸ <https://men.gov.pl/zwiekszenie-szans/profilaktyka/profilaktyka.html>, data dostępu 30 września 2016 r.

⁹ Na podstawie: <https://men.gov.pl/zwiekszenie-szans/profilaktyka/profilaktyka.html>, data dostępu 30 września 2016 r.

¹⁰ Na podstawie definicji MEN, <https://men.gov.pl/zwiekszenie-szans/profilaktyka/profilaktyka.html>, data dostępu 30 września 2016 r.

¹¹ Dz. U. z 2017 r. poz. 524.

¹² Dz. U. Nr 168, poz. 1324, ze zm. Rozporządzenie zostało uchylone z dniem 1 września 2015 r.

¹³ Dz. U. poz. 1270.

¹⁴ Dz. U. poz. 977, ze zm.

¹⁵ Dz. U. poz. 532.

¹⁶ Zarządzenie to stanowi załącznik do obwieszczenia Komendanta Głównego Policji z dnia 25 czerwca 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu zarządzenia Komendanta Głównego Policji w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji (Dz. Urz. KGP poz. 50, ze zm.).

1. WPROWADZENIE

Cel główny kontroli

Ocena, czy działania podejmowane przez właściwe instytucje w zakresie przeciwdziałania i zapobiegania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży są prawidłowe i skuteczne?

Jednostki kontrolowane

– MEN,
– MC,
oraz z terenu województw:
lubuskiego, łódzkiego,
podkarpackiego,
świętokrzyskiego
i zachodniopomorskiego:
– pięć KWP,
– 10 KPP,
– osiem gimnazjów i dwa zespoły szkół¹⁷

Okres objęty kontrolą

– w MEN, MC, KWP i KPP od 1 stycznia 2013 r.
– w szkołach – lata szkolne 2013/2014–2016/2017
do dnia zakończenia czynności kontrolnych

Termin przeprowadzenia kontroli

Od 9 stycznia
do 18 kwietnia 2017 r.

Koordynator kontroli

Delegatura NIK
w Kielcach

Zarówno w Polsce, jak i na świecie toczy się dyskusja na temat wpływu technologii informatycznej na życie dzieci i młodzieży. Wpływ ten bez wątplenia istnieje i niejednokrotnie może przybierać niekorzystną formę w postaci przemocy rówieśniczej z użyciem mediów elektronicznych w sieci (cyberprzemocy). Pierwsze wzmianki dotyczące zjawiska przemocy rówieśniczej w sieci pojawiły się na początku 2000 r. i dotyczyły uczniów z Japonii, Stanów Zjednoczonych i Kanady. Sprawy te polegały na nagraniu kamerą w telefonie komórkowym ucznia w krępującej sytuacji w szkolnej szatni, przerobienia zdjęcia uczennicy na fotografię o charakterze pornograficznym oraz upublicznieniu filmu, w którym chłopiec nieporadnie odgrywa scenę walki z filmu „Gwiezdne Wojny”. Wszystkie te przypadki zyskały rozgłos poprzez upublicznienie materiałów w sieci, a ofiary poniosły bardzo poważne konsekwencje. W opracowaniach dotyczących początków problemu cyberprzemocy najczęściej przytaczany jest ostatni z wymienionych wyżej przypadków. Jego bohater po załamaniu nerwowym wraz z rodziną zmienił miejsce zamieszkania i przez kilka lat pozostawał pod ścisłą opieką psychiatryczną. Badania socjologiczne pokazały, że cyberprzemoc to nie tylko jednostkowe spektakularne przypadki, ale codzienne zjawisko wśród dzieci i młodzieży, którego skala, w zależności od przyjętej definicji problemu i metody badawczej, może dotyczyć od 20% do nawet ponad połowy dzieci i młodzieży¹⁸.

W Polsce o problemie przemocy rówieśniczej z użyciem mediów elektronicznych zrobiło się głośno wraz z historią gdańskiej gimnazjalistki, która była ofiarą takiej przemocy i popełniła samobójstwo. Jedną z przyczyn samobójstwa było nagranie kamerą w telefonie komórkowym aktu krzywdzenia dziewczyny. Domniemywano, że groźba upublicznienia zarejestrowanego filmu przyczyniła się do tragicznego finału tej historii. W ostatnim czasie coraz częściej media przytaczają poważne przypadki cyberprzemocy. 30 listopada 2016 r. media doniosły o dwóch próbach samobójczych w jednym z giżyckich gimnazjów (jednego z uczniów nie udało się uratować) wywołanych najprawdopodobniej atakami nienawiści w sieci¹⁹. Podobnie jak w innych krajach, tak i w Polsce badania pokazują, że przypadki medialne to jedynie mały wycinek powszechnie występującego zjawiska.

Problem przemocy rówieśniczej w sieci rozpoznawany był przez Fundację Dzieci Niczyje²⁰ i firmę badawczą Gemius S.A. W toku badań *Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne*²¹ pytano dzieci o: przemoc werbalną w sieci (wulgarne wyzywanie, poniżanie, ośmieszanie, straszenie, szantaż), reje-

¹⁷ W niniejszej Informacji wykorzystane zostały wyniki kontroli doraźnej rozpoznawczej realizowanej w IV kwartale 2016 r. w KPP z terenu województwa świętokrzyskiego. Wykaz skontrolowanych jednostek organizacyjnych i osób kierujących tymi jednostkami, stanowi załącznik nr 5.1. do Informacji

¹⁸ Zob. Wojtasik Ł., Cyberprzemoc – charakterystyka zjawiska, skala problemu, działania profilaktyczne, Fundacja Dzieci Niczyje (2008), <http://webcontrol.pl/art/cyberprzemoc.pdf>, data dostępu 14 listopada 2016 r.

¹⁹ <https://panorama.tvp.pl/28038493/nienawisc-w-sieci>, data dostępu 1 grudnia 2016 r.

²⁰ Obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.

²¹ Badanie on-line „Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne” styczeń 2007 FDN, Gemius S.A., N=891 internautów w wieku 12–17 lat.

strowanie filmów i zdjęć wbrew ich woli, publikowanie w sieci filmów, zdjęć i informacji ich ośmieszających oraz o podszywanie się w sieci pod dziecko przez inne osoby. Respondenci pytani byli również o ich odczucia i reakcję w danej sytuacji oraz proszeni o próbę określenia sprawcy zdarzenia.

Aż 52% internautów w wieku 12-17 lat przyznało, że za pośrednictwem Internetu lub telefonii komórkowej miało do czynienia z przemocą werbalną – niemal połowa badanych doświadczyła wulgarnego wyzywania (47%), co piąty poniżania, ośmieszania i upokarzania (21%), a co szósty straszenia i szantażowania (16%). Najbardziej negatywne reakcje towarzyszyły przypadkom poniżania – zdenerwowanie (59%), strach (18%) lub wstyd (13%). Jedynie 30% dzieci deklaroowało, że taka sytuacja nie robi na nich żadnego wrażenia. Nieznacznie niższy poziom negatywnych emocji towarzyszył sytuacjom straszenia i szantażu w sieci. Mimo to, blisko połowa dzieci nie informowała nikogo o takich przypadkach. Jedynie co dziesiąte dziecko informowało o tym swoich rodziców lub nauczyciela. Ponad połowa nastoletnich internautów (57%) przyznała, że była przynajmniej raz obiektem zdjęć lub filmów wykonanych wbrew jej woli. Względnie rzadko (18%) sytuacja taka była zdarzeniem jednorazowym, w 39% przypadków zdarzenie takie powtarzało się. Zdecydowanie najczęściej autorami takich zdjęć lub filmów byli rówieśnicy – znajomi ze szkoły (87%) lub spoza szkoły (30%). Zdecydowana większość (80%) „niechcianych obrazów” miała niegroźny z pozoru kontekst humorystyczny. Jednakże aż połowa badanych (49%) deklaroowała w takich sytuacjach wyraźnie negatywne odczucia. Popularnymi motywami robienia zdjęć/filmów była złośliwość (21%) oraz popisywanie się przed innymi (17%). Celem co ósmego zdjęcia lub filmu było ośmieszanie bohatera (12%). O sytuacjach niechcianych zdjęć i filmów dzieci zazwyczaj nikogo nie informowały (54%). Jeżeli zdecydowały się komuś opowiedzieć o takiej sytuacji, to najczęściej rówieśnikom (24%). Zdecydowanie rzadziej informowani byli rodzice (6%).

Problem nasilania się zjawisk o charakterze cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży potwierdza przeprowadzone przez CBOS badanie ankietowe wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. W raporcie *Młodzież 2016*²² ośrodek ten zauważa, że przemoc psychiczna jest największym problemem wśród uczniów ponadgimnazjalnych. Najgorsza sytuacja jest w szkołach wiejskich i zlokalizowanych w małych miejscowościach, w których odsetek uczniów uznających tego typu przemoc za poważny problem wynosi odpowiednio 10% i 13%. Jednocześnie wg badania do grona ofiar cyberprzemocy wśród uczniów dołączyli nauczyciele – aż 37% licealistów przyznało się do stosowania tego typu przemocy, przy czym aż 23% licealistów nie jeden raz.

Z danych kuratoriów oświaty wynika, że w szkołach bardzo rzadko dochodzi do agresji rówieśniczej, co dziwi ekspertów, zdaniem których wynika to nie tylko z faktu, że uczniowie niechętnie mówią o przemocy, ale również z tego, że sprawy są w szkołach wyciszane. Wg Dziennika Gazeta Prawna²³, dyrektorzy placówek oświatowych nie informują kuratorów o przemocy

²² Licealni cyberdżeczyciele, Dziennik Gazeta Prawna Nr 88 (4487), 9 maja 2017 r., s. A11.

²³ Dziennik Gazeta Prawna, 21 listopada 2016 r. Nr 224 (4371).

rówieśniczej wśród uczniów (w tym tej dokonywanej drogą elektroniczną). Informacje takie są niechętnie przekazywane gminom oraz rodzicom. Zdaniem ekspertów dyrektorzy nie chcą ich nagłaśniać, bo ma to wpływ na wizerunek placówki, a poza tym kończy się kontrolą kuratoriów i organów prowadzących.

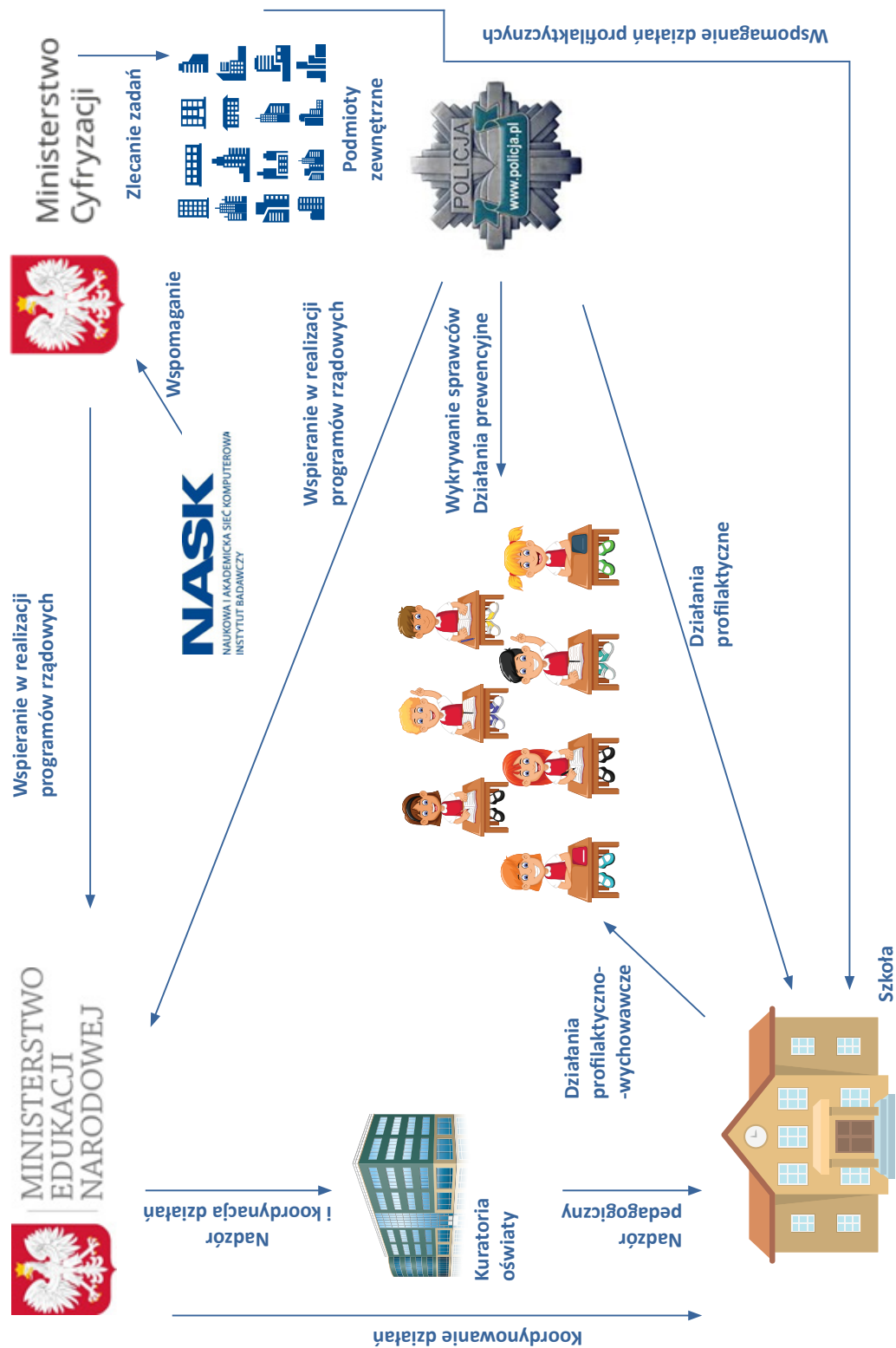
Wśród działań o charakterze cyberprzemocy można wyróżnić działania o „lekkiej formie” cyberprzemocy, która opiera się na sms-ach i e-mailach zawierających obraźliwe treści, takie jak: wyzywanie, straszenie, poniżanie kogoś oraz drastycznej formie, którą jest dręczenie poprzez używanie komunikatorów internetowych, sporządzanie witryn internetowych, wpisów na forach dyskusyjnych. Inną formą cyberprzemocy jest robienie zdjęć telefonami komórkowymi, rejestrowanie filmów i udostępnianie ich w Internecie bez zgody osoby nagrywanej. Formą cyberprzemocy jest także podszywanie się pod kogoś w Internecie i przy pomocy telefonu komórkowego oraz włamania na konta pocztowe i konta komunikatorów w celu rozsyłania kompromitujących wiadomości. Wśród objawów wynikających z cyberprzemocy występują zarówno objawy psychiczne, jak i emocjonalne. Spośród objawów emocjonalnych występują najczęściej: wzrost napięcia emocjonalnego, niezdolność do rozluźnienia, tzw. zamrożony strach, skrywany płacz, niska samoocena, wycofanie, skłonność do izolacji, chroniczny smutek, depresja, natręctwa, zachowania kompulsywne, słaba kontrola emocji, impulsywność, zmienność nastroju. Do najbardziej charakterystycznych objawów psychicznych u ofiar przemocy należą: spadek poczucia kompetencji, wzrost agresji wobec otoczenia, nieumiejętność nawiązywania kontaktów z rówieśnikami, nieufność wobec innych, trudności w tworzeniu więzi z innymi, zachowania autodestrukcyjne. Niektóre z powyższych objawów można ustalić jako drugorzędne czynniki wpływające na przestępczość. Wymienionym kategoriom objawów towarzyszy lęk, depresja, a także myśli i próby samobójcze²⁴.

W procesie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży istotną rolę odgrywają placówki oświatowe i jednostki Policji. Szkoły poprzez realizację programów profilaktycznych i wychowawczych prowadzonych przy udziale funkcjonariuszy Policji, nakierowują w ramach zajęć szkolnych młodzież szkolną na właściwe wzorce postaw i zachowań. Schemat systemu zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży przedstawiono poniżej.

²⁴ Albański L., 2009 r., Iwaniec D., Szmagalski J., 2002 r. i Hollin C. R., Brown D., Palmer E. J., 2004 r. cytowani przez Albański L., *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Jelenia Góra 2010, s. 46.

Schemat nr 1

System zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

Najwyższa Izba Kontroli dotychczas nie przeprowadzała kontroli dotyczącej cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Ze względu na wagę tego problemu, objęto niniejszą kontrolą podmioty odgrywające kluczową rolę we wspieraniu rodziców w jego rozwiązywaniu, wyrażając przekonanie, że jej wyniki będą istotnym głosem w dyskusji dotyczącej kwestii związanych z ww. zjawiskiem.

W wyniku kontroli zidentyfikowano problemy związane z zapobieganiem i przeciwdziałaniem cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, a także wskazano bariery utrudniające prawidłowe realizowanie adresowanych do tej grupy odbiorców programów profilaktycznych.

2. SYNTEZA WYNIKÓW KONTROLI

Objęte kontrolą podmioty²⁵ podejmowały działania w celu zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, jednak brak właściwie rozpoznanej skali zagrożenia, jak również brak koordynacji na szczeblu centralnym, nie sprzyjały właściwemu ukierunkowaniu i zwymiarowaniu tych działań, a tym samym zapewnieniu ich skuteczności. Jednocześnie ocenę w tym zakresie utrudniał fakt, iż w procesie planowania podmioty te nie ustalały wskaźników mierzących stopień osiągnięcia celów oraz ich planowanych wartości docelowych. NIK pozytywnie ocenia natomiast działania kontrolowanych szkół w reakcji na zgłaszane akty cyberprzemocy, przy czym liczba takich zgłoszeń była stosunkowo niewielka. Szczególnie istotnym problemem w ujawnianiu zjawiska cyberprzemocy jest niechęć ofiar do jej zgłaszania.

Ocena podejmowanych działań

Z dostępnych analiz i opracowań z lat 2007–2016 oraz doniesień medialnych wynika, że przemoc rówieśnicza z użyciem mediów elektronicznych stanowi poważny i nabrzmiewający problem społeczny i wychowawczy. Również wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez NIK w trakcie tej kontroli pokazują, że aż 26,7% ankietowanych uczniów przyznało, że zjawisko cyberprzemocy dotknęło ich bezpośrednio. Także 24,5% ankietowanych rodziców wskazało, że ich dzieci były bezpośrednio ofiarą cyberprzemocy. Blisko połowa ankietowanych przez NIK uczniów (48,8%) stwierdziła, że w przypadku doświadczenia cyberprzemocy nie zwróciłyby się do nikogo o pomoc, a jedynie 13,3% zwróciłyby się o pomoc do nauczyciela. (szerzej str. 26–28, 40–45, 57–58)

Minister Edukacji Narodowej i Minister Cyfryzacji przygotowując do realizacji zadania w zakresie przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży nie dysponowali pełnymi danymi dotyczącymi skali tego zjawiska. Przed opracowaniem programów rządowych BPIS i „Bezpieczna+” w MEN identyfikowano zagrożenia dotyczące cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, opierając się wyłącznie na ogólnodostępnych badaniach, które nie przedstawiały realnej skali cyberprzemocy. Dopiero w lipcu 2015 r., tj. po przyjęciu tych programów rządowych IBE, na zlecenie MEN, opracował raport *Bezpieczeństwo uczniów i klimat w polskich szkołach*. Z raportu tego wynika m.in., że 25% uczniów szkoły podstawowej i 29% z gimnazjum w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie doświadczyło agresji elektronicznej. Kolejna informacja dotycząca problemu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży sporządzona została w grudniu 2016 r. na zlecenie NASK²⁶. (szerzej str. 19–25, 30–34)

Brak wiarygodnych danych dotyczących skali zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży

Przygotowane przez większość skontrolowanych szkół programy profilaktyczne i wychowawcze bazowały również na nierzetelnie zidentyfikowanym poziomie zagrożenia cyberprzemocą. Nie uwzględniały bowiem pełnej diagnozy środowiska szkolnego, obejmującej faktyczne problemy uczniów w zakresie cyberprzemocy, pomimo występowania tego typu problemów w każdej kontrolowanej szkole. Ponadto z analiz przeprowadzonych przez NIK wynika, że dyrektorzy placówek oświatowych nie informują

²⁵ MEN, MC, 26 badane KWP, KPP oraz szkoły.

²⁶ Przez Fundację Pedagogium we współpracy z Ośrodkiem Sondaży Społecznych Opinia.

kuratorów oświaty o przemocy rówieśniczej występującej wśród uczniów. Sygnały takie są również niechętnie przekazywane gminom (organom prowadzącym) i rodzicom, ponieważ wpływają na opinie o placówce. Szkoły powinny dokonać diagnozy problemów uczniów przed opracowaniem programów tak, aby zaprojektować działania w ramach tych programów adekwatnie do istniejącej skali zagrożeń. (szerzej str. 40–41)

Pomimo braku diagnozy wskazującej na rzeczywisty poziom zagrożenia młodzieży szkolnej cyberprzemocą, w połowie objętych kontrolą szkół w programach profilaktycznych przyjęto do realizacji działania związane z tą problematyką, przy czym adresatami tych działań byli tylko uczniowie. Planowane działania profilaktyczne nie obejmowały rodziców uczniów oraz zatrudnionych nauczycieli. Nie zakładano również realizacji działań przy udziale funkcjonariuszy Policji. (szerzej str. 40–44)

W 80% skontrolowanych szkół plany doskonalenia zawodowego nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych²⁷, nie uwzględniały doskonalenia umiejętności profilaktycznych i edukacyjnych nauczycieli w zakresie cyberprzemocy, natomiast pracownicy ci we wszystkich objętych kontrolą szkołach uczestniczyli w nieplanowanych szkoleniach lub konferencjach nawiązujących do problematyki cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. (szerzej str. 42–44)

W latach 2013–2016 skontrolowane KWP i KPP również nie identyfikowały skali zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży na terenie objętym ich właściwością, w szczególności nie prowadziły udokumentowanych analiz i diagnoz dotyczących tego zjawiska. W zakresie identyfikowania zjawiska cyberprzemocy nie podejmowały także współpracy z innymi (pozapolicyjnymi) podmiotami zaangażowanymi w proces zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy. Działania tych nie realizowano, pomimo że stosownie do § 29 ust. 1 pkt 14 i § 30 ust. 1 pkt 19 zarządzenia nr 1041 Komendanta Głównego Policji, do zakresu działania KWP i KPP należy analizowanie zjawisk kryminogennych, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk patologicznych dotyczących dzieci i młodzieży, a do KWP dodatkowo – opracowywanie i wdrażanie programów przeciwdziałania tym zjawiskom. Brak analiz określających skalę zjawiska cyberprzemocy na terenie działania objętych kontrolą jednostek Policji wynikał również z faktu, że dostępne w KPP i KWP systemy informatyczne (SWD i KSIP) nie pozwalały na szybkie wygenerowanie jednoznacznej statystyki zdarzeń o charakterze cyberprzestępczości, w tym cyberprzemocy, w szczególności wśród dzieci i młodzieży. (szerzej str. 28–29)

Podstawą realizacji przez KPP działań profilaktycznych w szkołach było zgłaszane przez dyrektorów szkół zapotrzebowanie w tym zakresie, co przy braku rozpoznania (także przez same szkoły) skali zjawiska cyberprzemocy oraz ograniczonych możliwościach kadrowych komend mogło powodować, że działania te były skierowane do uczniów, wśród których cyberprzemoc nie jest największym problemem. Zachodziło jednocześnie ryzyko, że dzia-

²⁷ Za wyjątkiem Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim oraz Gimnazjum nr 12 w Szczecinie.

łalność profilaktyczna nie obejmowała tych środowisk, w których problem ten faktycznie występuje. (szerzej str. 45–50)

Minister Edukacji Narodowej w ramach realizacji polityki oświatowej państwa i sprawowania nadzoru nad wykonywaniem nadzoru pedagogicznego na terenie kraju, nie koordynował działań w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. W MEN nie opracowano wytycznych dla jednostek podległych i nadzorowanych, dotyczących tej problematyki. Nie zostały zatem ustalone jednoznaczne zasady postępowania podmiotów zaangażowanych w kształtowanie postaw oraz zachowań dzieci i młodzieży w celu zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy. (szerzej str. 33–34, 38–40)

Brak koordynacji
realizowanych działań

Upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowanie właściwych postaw wobec zagrożeń, w tym związanych z korzystaniem z technologii informacyjno-komunikacyjnych i sytuacji nadzwyczajnych, jest jednym z wielu zadań systemu oświaty. Powyższe zadania MEN wykonywało poprzez planowanie i realizację programów rządowych BIPS I, BIPS II i „Bezpieczna+”. Spośród ww. programów jedynie w BIPS II wskazano cel związany wprost z przeciwdziałaniem cyberprzemocy. W ramach celu profilaktyka agresji i przemocy, w tym cyberprzemocy, w programie tym rekomendowano zadania, które mogły pozytywnie oddziaływać na kształtowanie właściwych postaw w zakresie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. MEN nie dysponowało jednak pełną i rzetelną wiedzą m.in. na temat uczestników programów, co nie pozwalało na wyciągnięcie właściwych wniosków, w tym dotyczących oddziaływania w zakresie cyberprzemocy i ewentualne rekomendowanie odpowiednich działań. (szerzej str. 19–22)

Minister Edukacji Narodowej nie zlecał jednostkom podległym (kuratoriom oświaty, ORE) realizacji zadań w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Z tego względu zagadnienie to nie było przedmiotem oceny w ramach nadzoru sprawowanego przez Ministra nad kuratorami oświaty. (szerzej str. 38–39)

Z informacji uzyskanych od wszystkich kuratorów oświaty wynika, że kuratoria dostrzegały pojawiający się problem cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, niemniej nie prowadziły działań monitorujących w tym zakresie. Wszystkie kuratoria włączały się w akcje dotyczące przeciwdziałania temu zjawisku zwłaszcza poprzez udział w programach BIPS I, BIPS II i „Bezpieczna+”. Żaden z kuratorów nie planował kontroli problemowej tego zagadnienia. Podejmowane kontrole dotyczące problematyki cyberprzemocy miały charakter doraźny i związane były głównie z rozpatrzeniem skarg zgłaszanych przez rodziców uczniów na działalność szkoły w związku z cyberprzemocą. Świętokrzyski Kurator Oświaty w przeprowadzonym badaniu w ramach monitorowania działań profilaktycznych szkół z terenu województwa świętokrzyskiego ustalił, że prawie 25% uczniów przyznało się, że byli ofiarami cyberprzemocy. Kurator ten w sprawozdaniu z nadzoru pedagogicznego za rok szkolny 2014/2015 przekazany do MEN, jako wniosek wynikający z analizy wyników kontroli planowych, wskazał

potrzebę zaplanowania kontroli w zakresie przeciwdziałania zjawisku hejtingu²⁸ wśród uczniów. Także Kujawsko-Pomorski Kurator Oświaty w maju 2016 r. przekazał do MEN opinię wojewódzkiego zespołu koordynującego BIPS II o nasileniu się na obszarze województwa problemów i zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży. W dokumencie tym wskazano, że na terenie województwa zanotowano wzrost m.in. zjawiska cyberprzemocy. (szerzej str. 38–39)

Realizowane przez MC zadania o charakterze profilaktycznym i edukacyjnym polegały głównie na organizacji otwartych konkursów na wykonywanie zadań publicznych w obszarze przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu, bezpiecznej cyberprzestrzeni oraz ochrony dzieci i młodzieży w Internecie. Podczas wyboru realizatorów powyższych działań, Ministerstwo nie w pełni jednoznacznie określiło zasady oceny wniosków podmiotów ubiegających się o środki publiczne oraz sposób ich dokumentowania, co powodowało, że proces wyboru projektów nie był wystarczająco przejrzysty. (szerzej str. 34–38)

MEN i MC podejmowały współpracę przy realizacji działań o charakterze profilaktycznym i edukacyjnym w obszarze przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, współdziałały także z innymi ministerstwami i instytucjami. Współpraca ta odbywała się poprzez uczestnictwo w realizacji programów rządowych BIPS II i „Bezpieczna+”. Minister Edukacji Narodowej nie upowszechniał jednak we właściwy sposób dobrych praktyk wypracowanych przy realizacji programów rządowych w zakresie przeciwdziałania cyberprzemocy. Opracowane na zlecenie MC materiały dotyczące bezpiecznego korzystania z Internetu, w tym profilaktyki cyberprzemocy oraz procedury reagowania szkół m.in. w przypadku wystąpienia cyberprzemocy (w szczególności dokument: *Standard bezpieczeństwa online placówek oświatowych*), zostały zamieszczone na platformie www.bezpiecznaszkola.men.gov.pl, nie zostały natomiast formalnie przekazane przez MEN szkołom i kuratoriom oświaty. Minister Edukacji Narodowej, w związku z doniesieniami dotyczącymi nasilających się zagrożeń w Internecie, dopiero w marcu 2017 r. skierowała do środowiska oświatowego list, w którym m.in. wskazała strony internetowe, na których zamieszczono materiały dotyczące reagowania w sytuacji wystąpienia cyberprzemocy, w tym *Standard bezpieczeństwa online placówek oświatowych*. Ponadto, pismem z dnia 24 kwietnia 2017 r. MEN zobowiązało kuratorów oświaty do upowszechnienia m.in. ww. *Standardu* w podległych szkołach. (szerzej str. 39–40)

Procedury dotyczące ujawniania i reagowania na stwierdzone akty cyberprzemocy wśród uczniów, które obowiązywały w całym okresie objętym kontrolą, wprowadziło siedem spośród 10 skontrolowanych szkół. W jednej szkole takie procedury obowiązywały od roku szkolnego 2015/2016, a w innej od 2016/2017. Żadna ze szkół nie wykorzystała do ich opracowania *Standardu bezpieczeństwa online placówek oświatowych*, głównie ze względu na brak informacji o jego przygotowaniu i upublicznieniu. We

²⁸ Wg encyklopedii PWN hejtować oznacza zamieszczać w Internecie obraźliwe lub agresywne komentarze.

wprowadzonych przez szkoły procedurach przyjęto rozwiązania tożsame lub zbliżone do tych, które przewidziano w ww. Standardzie.

(szerzej str. 51–52)

Pomimo wypracowania *Koncepcji działań Policji w zakresie profilaktyki społecznej na lata 2015–2018*, Komendant Główny Policji nie określił sposobu postępowania podległych jednostek w celu identyfikowania zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz zasad działalności profilaktycznej w tym zakresie. Wytycznych takich nie przekazywali również komendanci wojewódzcy Policji podległym KPP.

(szerzej str. 29, 45–46)

Wszystkie skontrolowane podmioty przystępując do realizacji działań dotyczących cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży nie określiły mierzalnych celów ich realizacji oraz wskaźników pozwalających na pomiar dokonań. Uniemożliwiło to dokonanie oceny adekwatności, skuteczności i efektywności podjętych działań w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy, zarówno na poziomie realizowanych projektów jak i programów. Powodowało to również niemożność dokonywania działań ewaluacyjnych.

(szerzej str. 33–34, 38, 41, 50)

Brak ustalenia
mierzalnych celów
realizowanych działań

W dziesięciu objętych kontrolą szkołach w latach szkolnych 2013/2014–2016/2017 ujawniono łącznie 60 aktów cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, co w porównaniu do liczby uczniów uczęszczających do tych szkół stanowiło niewielki procent. Źródłem informacji o tych przypadkach byli głównie sami uczniowie lub ich rodzice. Dane te w zestawieniu z danymi wynikającymi z ankiet przeprowadzonych wśród uczniów, rodziców i nauczycieli mogą świadczyć, iż większość zdarzeń dotyczących cyberprzemocy nie jest ujawniana przez szkoły. W badaniach ankietowych NASK, 39% badanych deklaruje, że nie powiadomiło nikogo o skierowanej wobec nich przemocy w Internecie, a jedynie 2,9% powiadomiło nauczyciela. Również blisko połowa ankietowanych przez NIK uczniów (48,8%) stwierdziła, że w przypadku doświadczenia cyberprzemocy nie zwróciłaby się do nikogo o pomoc, a jedynie 13,3% zwróciłaby się o pomoc do nauczyciela.

Stwierdzone akty
cyberprzemocy

Kontrola wykazała, że ofiarom zgłoszonej cyberprzemocy udzielono właściwego wsparcia, a w stosunku do sprawców cyberprzemocy zastosowano właściwe, zgodne z procedurami konsekwencje. W dwóch szkołach stwierdzono przypadki nieprzestrzegania wewnętrznych procedur.

(szerzej str. 52–54)

Skontrolowane KWP i KPP wraz z podległymi komisariatami, w latach 2013–2016 przyjęły łącznie 89 zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstw związanych z cyberprzemocą. Zawiadomienia w powyższych sprawach składali przede wszystkim rodzice lub opiekunowie prawni małoletnich (67,4%). Jedynie trzy sprawy podjęto w wyniku własnych działań Policji²⁹. Postępowania przygotowawcze wszczęto w 85 sprawach, przy czym aż ponad jedna trzecia zakończonych spraw została umorzona głównie ze względu na niewykrycie sprawców. Skierowaniem aktu oskarżenia do sądu zakończyło się 48 spraw. Czyny zabronione dotyczące cyberprze-

²⁹ Jeden z komisariatów Komendy Miejskiej Policji w Kielcach i KPP Stalowa Wola.

mocy wśród dzieci i młodzieży polegały głównie na: uporczywym nękanii, podszywaniu się pod inną osobę oraz wykorzystywaniu jej wizerunku³⁰, groźbach karalnych³¹ oraz nieuprawnionej zmianie danych informatycznych i zakłócaniu przetwarzania danych³². (szerzej str. 54–57)

³⁰ Art. 190a § 1 i 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2016 r. poz. 1137, ze zm.) – dalej: kk.

³¹ Art. 190 § 1 kk.

³² Art. 268a § 1 kk.

3. UWAGI I WNIOSKI

Rozwój nowoczesnych technologii informatycznych, niesie za sobą także niepożądane zjawiska, które mogą negatywnie wpływać na użytkowników i ich funkcjonowanie w realnym świecie. Jedno z największych zagrożeń dotyczy przemocy rówieśniczej w formie słownej, pośredniej – poprzez Internet. Badania wskazują na wzrastającą liczbę dzieci i młodzieży, które doświadczyły tej formy przemocy. Dlatego też ważne jest identyfikowanie tego typu zjawisk przez instytucje, które powinny im zapobiegać i przeciwdziałać. Powyższe możliwe jest jedynie poprzez realizację zaplanowanych, skoordynowanych zadań bądź projektów, których rezultaty bezpośrednio i optymalnie wpływają na zaplanowany efekt końcowy, jakim powinno być marginalizowanie występowania zjawisk przemocy rówieśniczej. Organy odpowiedzialne za politykę edukacyjną oraz ochronę obywateli powinny stworzyć ramy i kierunki działań podległych im jednostek w celu zapewnienia optymalnej skuteczności postępowania. Powyższe stanowisko zostało potwierdzone w analizie porównawczej *Rozwiązania organizacyjne i prawne w wybranych krajach w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży*³³, opracowanej na potrzeby niniejszej kontroli (załącznik 5.4. do niniejszej informacji) przez biegłego. Z analizy tej wynika, że Polska należy do grupy krajów o wysokim poziomie liczby ofiar i sprawców cyberprzemocy. Zdaniem autora ekspertyzy, *prawo dziecka do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem i innym złym traktowaniem musi obejmować jego obecność w cyberprzestrzeni. Niezbędna jest komplementarna, narodowa strategia na rzecz ochrony w niej praw dziecka. Badania zrealizowane przez (...) NASK w 2016 r.*³⁴ *ujawniają, że dzieci podejmują aktywność sieciową znacznie wcześniej niż przewidziane to zostało w programach szkolnych. W efekcie dzieci zdobywają wiedzę i umiejętności korzystania z mediów metodą prób i błędów, co naraża je na wiele niebezpieczeństw.*

Najwyższa Izba Kontroli pozytywnie ocenia podjęte w ostatnim czasie przez Ministra Edukacji Narodowej działania – będące również następstwem kontroli NIK – dotyczące problematyki cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Minister skierowała bowiem w kwietniu 2017 r. do kuratorów oświaty pismo w sprawie wypracowanych materiałów informacyjno-edukacyjnych z zakresu bezpiecznego korzystania z Internetu oraz modelach działań interwencyjnych, w tym *Standard bezpieczeństwa online placówek oświatowych*. Ministerstwo zarekomendowało ich przydatność przy realizacji przez szkoły i placówki działań wychowawczo-profilaktycznych i zobowiązało kuratorów oświaty do ich upowszechnienia w nadzorowanych szkołach i placówkach. Ponadto zaplanowano spotkanie, którego celem jest wypracowanie i wprowadzenie do systemu oświaty metod przeciwdziałania cyberprzemocy. W MEN zainicjowano również prace mające na celu wypracowanie procedur i strategii stanowiących narzędzie skutecznego

³³ Analiza została sporządzona przez dr. hab. prof. Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej Macieja Tanasia.

³⁴ Tanaś M. (2017). Nastolatki w Internecie – rekomendacje NASK dla rodziców i nauczycieli. Ogólnopolski Kongres Oświatowy EDUTEC „Edukacja w kosmosie informacji” Poznań, dn. 23–24 III 2017 r. Wersja elektroniczna: http://kongres.odnpoznan.pl/wp-content/uploads/2017/02/Edutec_Maciej_Tanas.pdf.

reagowania na trudne lub zaskakujące sytuacje dotyczące bezpieczeństwa dzieci i młodzieży online. Wypracowane, przy współudziale środowisk zajmujących się bezpieczeństwem online, w tym podmiotów realizujących zadania programu „Bezpieczna+”, komplementarne działania prewencyjne, w szczególności związane z bezpieczeństwem dzieci i młodzieży w sieci, mają zostać upowszechnione w szkołach i placówkach³⁵.

W związku z powyższym, niezależnie od realizacji wniosków zawartych w wystąpieniach pokontrolnych, NIK wskazuje na potrzebę:

- **kontynuowania przez Ministra Edukacji Narodowej podjętych, po zakończeniu kontroli NIK, działań koordynujących w zakresie upowszechniania w szkołach dobrych praktyk dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy oraz wypracowania skutecznych procedur w tym obszarze;**
- **wypracowania przez Ministra Edukacji Narodowej oraz Komendanta Głównego Policji wspólnej koncepcji działań pozwalających na odpowiednie identyfikowanie problemu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz właściwy przepływ informacji pomiędzy szkołami i jednostkami Policji w tym zakresie, co przyczyni się do skutecznego zapobiegania i przeciwdziałania temu problemowi;**
- **identyfikowania przez dyrektorów szkół i komendantów właściwych jednostek Policji zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz prowadzenia wspólnych i skoordynowanych działań profilaktycznych wśród uczniów dotkniętych lub zagrożonych tym zjawiskiem;**
- **podejmowania przez dyrektorów szkół działań zachęcających uczniów (i ich opiekunów prawnych) do ujawniania przypadków cyberprzemocy oraz stworzenia im dogodnych do tego warunków.**

³⁵ O planowanych i podjętych działaniach Minister Edukacji Narodowej poinformowała w piśmie nr BK-WKI.0911.1.2017.FS z dnia 9 maja 2017 r., zawierającym zastrzeżenia do wystąpienia pokontrolnego.

4. WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

4.1. Prawdopodobieństwo i rzetelność podejmowanych działań dotyczących identyfikowania zagrożeń w zakresie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży

Cyberprzemoc, w tym występująca wśród dzieci i młodzieży jest stosunkowo nowym zjawiskiem, jednak jak wynika z dostępnych analiz i opracowań oraz doniesień medialnych stanowi poważny i nabrzmiewający problem społeczny i wychowawczy. Autorzy badań tego zjawiska, w zależności od okresu prowadzonych badań, populacji badanych uczniów (jej rozkładu wiekowego oraz struktury), a także sposobu i rodzaju stawianych pytań wskazują, że problem cyberprzemocy dotyczy od 6% do 60% ankietowanych.

Cyberprzemoc – skala zjawiska

Tabela nr 1

Wyniki wybranych badań dotyczących problemu cyberprzemocy (wybrane aspekty)

Badanie	Pytanie badawcze	Wynik/ Odpowiedzi twierdzące (w %)
Badania dr. hab. Jacka Pyżalskiego, publikacja „Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży” (2010)	Obrażałem lub wyzywałem podczas gier online	36
	Przynajmniej raz wysłałem wiadomości przez komunikator, aby kogoś obrazić lub wystraszyć	40
	Przynajmniej raz celowo wykluczyłem kogoś lub nie dopuściłem do grona znajomych w Internecie, żeby mu dokuczyć	31
	Byłem zaangażowany w cyberprzemoc jako sprawca, ofiara lub sprawca-ofiara	33
Raport EU Kids Online (2010)	Odsetek dzieci w wieku 9–16 lat, które doznały przemocy elektronicznej	6,0
Raport Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego (2011)	Otrzymałem obraźliwego maila lub wiadomość gadu-gadu	11,0
Raport Net Children Go Mobile (2014)	Doświadczyłem opublikowania wbrew swej woli materiałów na swój temat w Internecie	5,0
	Odsetek dzieci w wieku 9–16 lat, które doznały przemocy elektronicznej	12,0
Raport IBE Bezpieczeństwo i klimat społeczny w polskich szkołach (2015)	Agresja elektroniczna – gimnazjum	29
	Agresja elektroniczna – szkoła podstawowa	25
Nastolatki 3.0 badanie NASK (2016)	Zdarzyło się, że ktoś użył Internetu do poniżania, ośmieszania mnie	19,4
	Zdarzyło się, że ktoś użył Internetu do wyzywania mnie	32,2
	Spotkałem się z sytuacją, że ktoś użył Internetu do poniżania, ośmieszania mojego znajomego	58,1
	Spotkałem się z sytuacją, że ktoś użył Internetu do wyzywania mojego znajomego	59,7
Ankieta w szkołach w trakcie kontroli (2017)	Spotkałem się ze zjawiskiem cyberprzemocy	39,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Najbardziej aktualne badania przeprowadzone zostały przez NASK oraz przez NIK w ramach przeprowadzonej kontroli.

W grudniu 2016 r. NASK opublikował, oparte na reprezentatywnej próbie 1.394 uczniów, wyniki badań³⁶, które wskazują, iż cyberprzemoc jest poważnym problemem wśród dzieci i młodzieży. Z badań tych wynika m.in., że najczęstszymi, obserwowanymi przez młodzież negatywnymi zjawiskami w sieci są wyzywanie (59,7%) oraz poniżanie i ośmieszanie znajomych (58,1%). Ponadto 33,3% badanych zadeklarowało rozpowszechnianie kompromitujących materiałów na temat swoich znajomych, 34,2% przyznało się do ich straszenia, a 24,4% do szantażowania za pośrednictwem Internetu. 40,5% badanych nastolatków wskazało na próby podszywania się innych osób pod ich znajomych. Jednocześnie w próbie 942 uczniów 39% badanych nie powiadomiło nikogo o skierowanej wobec nich przemocy w Internecie, a jedynie 2,9% powiadomiło nauczyciela. Załatwienie samodzielnie sprawy, czyli powiadomienie o incydencie administratora sieci, zadeklarowało 20,8% badanych.

Powyższe ustalenia NASK znajdują potwierdzenie w wynikach badań ankietowych przeprowadzonych przez NIK w trakcie niniejszej kontroli wśród 271 nauczycieli, 814 rodziców i 737 uczniów. Wyniki te wskazują, że zjawisko cyberprzemocy jest wśród uczniów poważnym problemem. Z cyberprzemocą zetknęło się aż 39,5% uczniów, 28,8% rodziców i 45,4% ankietowanych nauczycieli. Wykrywalność sprawców cyberprzemocy jest najwyższa w opinii badanych nauczycieli (96,9%). Pogląd na temat wykrywalności sprawcy podzieliło natomiast 58,7% rodziców oraz 49,5% uczniów. Jednocześnie blisko połowa (48,8%) ankietowanych uczniów stwierdziła, że w przypadku doświadczenia cyberprzemocy nie zwróciłaby się do nikogo o pomoc.

Podjęmowane
przez objęte kontrolą
Ministerstwa działania
w zakresie określenia
skali zjawiska
cyberprzemocy wśród
dzieci i młodzieży

W latach 2013–2016, na szczeblu centralnym, działania związane z przeciwdziałaniem cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży podejmowane były w MEN i MC. MEN w ww. okresie nie opracowało odrębnej strategii bądź programu odnoszącego się wprost do tego zjawiska, przygotowało i realizowało natomiast rządowe programy dotyczące szeroko rozumianego bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w szkołach, takie jak: BIPS I, BIPS II oraz „Bezpieczna+”, które obejmowały swym zakresem zadania związane z przeciwdziałaniem cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Inicjatywy MC w tym zakresie były częścią szerszych działań na rzecz podnoszenia świadomości społecznej na temat zagrożeń płynących z sieci i bezpiecznego korzystania z Internetu.

Podjęmowane przez ww. Ministerstwa działania w tym obszarze nie zostały poprzedzone działaniami mającymi na celu rzetelne ustalenie skali zjawiska cyberprzemocy wśród młodzieży szkolnej, jego form i rozkładu w grupach wiekowych.

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

W MEN dostępna była diagnoza jednej z form zjawiska cyberprzemocy (obrażanie przez Internet lub telefon komórkowy), w tym jego skali, przy-

³⁶ Nastolatki 3.0 Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania dzieci w szkołach. Instytut badawczy NASK, grudzień 2016 r.

gotowana przez ORE³⁷. W ramach ewaluacji prowadzonych przez ORE w wybranych szkołach, uczniowie wypełniali anonimowo ankietę, w której odpowiadali na pytania dotyczące poczucia bezpieczeństwa w szkole, w tym przypadków obrażania ich przez innych uczniów przy użyciu Internetu lub telefonów komórkowych. W roku szkolnym 2013/2014 spośród badanych 62.572 uczniów, 12,5% było przynajmniej raz obiektem werbalnej agresji w ww. sposób, w 2014 r. – 14% z 91.832 badanych uczniów, a w 2015 r. – 11,8% z 30.966 uczniów³⁸. Diagnoza dokonywana przez ORE nie była jednak wykorzystana przez MEN przy opracowywaniu programów rządowych BIPS II i „Bezpieczna+”³⁹.

Opracowując i realizując programy rządowe BIPS I, BIPS II i „Bezpieczna+” MEN mogło uzyskać wiedzę w zakresie problemu cyberprzemocy z ogólnodostępnych badań i diagnoz, w tym m.in. z:

- badania dr. hab. Jacka Pyżalskiego, zawartego w publikacji *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*⁴⁰. Badanie przeprowadzono w 2010 r. na próbie 2.143 uczniów klas III gimnazjum z ośmiu województw. Badanie to wykazało, że spośród badanych gimnazjalistów, w ciągu roku poprzedzającego badanie:
 - niemal 33% było zaangażowanych w cyberprzemoc jako sprawca, ofiara lub sprawca-ofiara;
 - ponad 31% przynajmniej raz celowo wykluczało kogoś lub nie dopuszczało do grona znajomych w Internecie, żeby mu dokuczyć;
 - niemal 40% przynajmniej raz wysyłało wiadomości przez komunikator, aby kogoś obrazić lub wystraszyć;
 - ponad 36% obrażało lub wyzywało podczas gier online, niemal co dziesiąty robił to raz lub kilka razy dziennie;
 - niemal 30% wysyłało sms-y, żeby dokuczyć, sprawić przykrość lub wystraszyć inną osobę;
 - ponad 12% umieściło w Internecie i rozesłało znajomym zdjęcie innej osoby, które zostało zrobione w nieprzyjemnej sytuacji;
 - ponad 15% założyło fałszywe konto na portalach społecznościowych ośmieszające inną osobę;
 - ponad 33% było ofiarą zachowania polegającego na wysyłaniu mu przez komunikator wiadomości, które go obrażały;
 - ponad 31% było wyzywanych, kiedy rozmawiali na czacie⁴¹;

³⁷ Na podstawie analiz ewaluacji prowadzonych w ramach nadzoru pedagogicznego w latach 2013–2015.

³⁸ W latach 2014 i 2015 dane prezentowane były również w rozbiciu na typy szkół.

³⁹ Raporty ORE „Jakość edukacji” dla lat 2013/2014, 2014 i 2015 znajdują się na stronie <http://www.npseo.pl/action/start/227>. Raporty za lata 2014 i 2015 obejmują cały rok kalendarzowy, a wcześniejszy raport – rok szkolny 2013/2014.

⁴⁰ Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2012. Badanie sfinansowano z grantu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

⁴¹ Powyższe dane zostały przedstawione w części BIPS II zawierającej diagnozę problemów środowiska szkolnego w obszarze szeroko rozumianego bezpieczeństwa, w punkcie „Główne problemy i zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży w świetle aktualnych badań”, w podpunkcie dotyczącym cyberprzemocy.

- raportu z lipca 2015 r. *Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach* opracowanego przez IBE na zlecenie MEN⁴². W raporcie wskazuje się m.in. skalę agresji elektronicznej na podstawie badania przeprowadzonego na próbie 10.993 uczniów. Zgodnie z raportem w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie agresji elektronicznej doświadczyło: 25% uczniów szkół podstawowych, 29% uczniów gimnazjów, 19% uczniów liceów, 16% uczniów zasadniczych szkół zawodowych i 20% uczniów techników. W raporcie podano, że spośród 4.069 badanych nauczycieli, którzy w ciągu ostatnich dwóch lat brali udział w formach doskonalenia zawodowego, 42% uczestniczyło w działaniach, na których poruszane były tematy dotyczące cyberprzemocy. Dane te nie zostały przytoczone w programie „Bezpieczna+”, ponieważ zostały sporządzone po przyjęciu programu rządowego. W programie podano natomiast, że wielkość szkoły, jej lokalizacja (miasto/wieś) oraz jakość wyposażenia nie mają wpływu na poziom przemocy szkolnej oraz że stopień nasilenia niepożądanych zjawisk jest różny w zależności od typów szkół;
- raportu Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego opracowanego w maju 2011 r.⁴³ W raporcie podano dane z badań na próbie 3.169 uczniów i 883 nauczycieli:
 - 11% uczniów otrzymało obraźliwego maila lub wiadomość gadu-gadu;
 - 5% uczniów doświadczyło opublikowania wbrew swej woli materiałów na swój temat w Internecie.
 Powyżej przedstawione dane, wskazujące na wysoką skalę zjawiska cyberprzemocy nie zostały przytoczone w programie „Bezpieczna+”, podano natomiast, że stopień nasilenia niepożądanych zjawisk jest różny w zależności od typów szkół;
- raportu z 5 lutego 2011 r. z badań *EU Kids online*, przeprowadzonych w formie wywiadów z 960 dziećmi w wieku 9-16 lat, w którym podano, że 6% dzieci było ofiarą napastowania/dokuczenia przez Internet. Dane te zostały przytoczone w programie „Bezpieczna+”. Na podstawie tych danych w programie sformułowano – nieuprawnioną zdaniem NIK – tezę, że dzieci stosunkowo rzadko spotykały się z przemocą w Internecie. Należy bowiem zwrócić uwagę na fakt, że wszystkie pozostałe (przedstawione wyżej) dostępne opinii publicznej badania wskazywały na kilkakrotnie większą skalę zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży i były przeprowadzane na wielokrotnie większych próbach.

Ministerstwo Cyfryzacji

MC podobnie jak MEN informacje dotyczące problemu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz jego skali, uzyskiwało z ogólnodostępnych badań, opracowań i analiz odnoszących się w całości lub części do kwestii cyberprzemocy. MC było w posiadaniu opracowań autorstwa NASK oraz innych instytucji, w tym m.in.:

⁴² Raport powstał w ramach projektu systemowego współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

⁴³ W ramach projektu systemowego współfinansowanego ze środków EFS.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

- *Sieciaki.pl Stop cyberprzemocy*⁴⁴. Ulotka w formie komiksu w całości poświęcona problemowi cyberprzemocy;
- *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców i profesjonalistów*⁴⁵. Publikacja zawiera wiedzę dotyczącą zróżnicowanych aspektów bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w Internecie. Jeden rozdział opracowania poświęcony został zagrożeniu związanemu z cyberprzemocą;
- *Twoje dziecko bezpieczne w sieci. Poradnik dla rodziców nastolatków*⁴⁶. Broszura poruszająca problemy związane z uwodzeniem w sieci, cyberprzemocą, niebezpiecznymi treściami, zagrożeniami prywatności, nadmiernym korzystaniem z Internetu;
- *Agresja i przemoc w szkole, czyli co powinniśmy wiedzieć, by skutecznie działać*⁴⁷. W książce zaprezentowano sposób tworzenia szkolnego systemu przeciwdziałania agresji i przemocy, podstawowe informacje dotyczące natury zjawisk agresji i przemocy, psychologiczną charakterystykę ról przyjmowanych przez uczniów w procesie przemocy – sprawcy, ofiary i świadka. Zawarto również propozycje systemowych działań możliwych do podjęcia w szkole oraz wskazówki dotyczące sposobów postępowania wobec uczniów: sprawców, ofiar lub świadków agresji i przemocy oraz ich rodziców;
- *Media mobile – nowe wyzwania Always on – zawsze w sieci. Materiały robocze do lekcji – klicksafe.de*. Opracowanie zawierające propozycje do wykorzystania w trakcie lekcji w szkole. Jeden z projektów zajęć *Zasady korzystania z komunikatorów internetowych* zawierał odniesienia do cyberprzemocy na whatsapp.

Za wyjątkiem jednego zdania zawartego w broszurze *Twoje dziecko bezpieczne w sieci. Poradnik dla rodziców nastolatków*, mówiącego o tym, że sprawcami cyberprzemocy jest 25% gimnazjalistów, ofiarami 13%, ww. opracowania nie odnosiły się do poziomu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży.

MC od grudnia 2016 r. posiadało również ogólnodostępne opracowanie *Nastolatki 3.0. – Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach*, bazujące na wynikach badania przeprowadzonego we wrześniu 2016 r. na zlecenie NASK przez Fundację Pedagogium we współpracy z Ośrodkiem Sondaży Społecznych Opinii, odnoszącego się do skali zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Wyniki badania wskazujące, że dzieci i młodzież mają problem z cyberprzemocą przedstawiają poniższe zestawienia:

Wybrane wyniki
ogólnopolskiego badania
uczniów w szkołach
Nastolatki 3.0

⁴⁴ Opracowanie przygotowane w ramach kampanii Dziecko w sieci przez Fundację Dzieci Niczyje w partnerstwie z Fundacją grupy TP oraz European Commission Information Society and Media.

⁴⁵ Książka przygotowana przez ekspertów z Polskiego Centrum Programu Safer Internet (NASK i Fundacja Dzieci Niczyje), Warszawa 2014.

⁴⁶ Broszura przygotowana przez Fundację Dzieci Niczyje i Fundację Orange.

⁴⁷ Publikacja autorstwa Ewy Czemierowskiej-Koruby opracowana na zlecenie MEN przez Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2014.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Tabela nr 2

Przemoc w Internecie skierowana wobec znajomych ankietowanego

Czy spotkałeś się z sytuacją, że ktoś użył Internetu do...?	Tak	
	N ⁴⁸	%
poniżania, ośmieszania twojego znajomego	801	58,1
straszenia twojego znajomego	469	34,2
szantażowania twojego znajomego	333	24,4
wyzywania twojego znajomego	822	59,7
podśzywania się pod twojego znajomego	556	40,5
rozpowszechniania kompromitujących materiałów na temat twojego znajomego	455	33,3

Źródło: NASTOLATKI 3.0 Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach⁴⁹

Z wyników badania przeprowadzonego przez NASK na próbie 1.394 uczniów wynika, że najczęstszymi, obserwowanymi przez młodzież negatywnymi zjawiskami są: wyzywanie ich znajomych (59,7%) oraz poniżanie i ośmieszanie ich (58,1%). Rozpowszechnianie kompromitujących materiałów na temat swoich znajomych zadeklarowało 33,3% badanych.

Zamieszczone w powyższym raporcie dane wskazują również, że młodzież deklaruje mniejsze nasilenie zachowań przemocowych w stosunku do własnej osoby. Najczęściej dotyka ich wyzywanie za pośrednictwem Internetu (32,2%) oraz poniżanie i ośmieszanie (19,4%). Świadomość rozpowszechniania w sieci kompromitujących materiałów na swój temat deklaruje 12,4% respondentów, a ze zjawiskiem straszenia i szantażem własnej osoby spotyka się odpowiednio 13,6% i 11,1%.

Tabela nr 3

Przemoc w Internecie skierowana wobec ankietowanego

Czy zdarzyło się, że ktoś użył Internetu do...?	Tak	
	N	%
poniżania, ośmieszania ciebie	265	19,4
straszenia ciebie	186	13,6
szantażowania ciebie	151	11,1
wyzywania ciebie	442	32,2
podśzywania się pod ciebie	172	12,6
rozpowszechniania kompromitujących materiałów na twój temat	169	12,4

Źródło: NASTOLATKI 3.0 Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach

⁴⁸ Liczba uzyskanych odpowiedzi.

⁴⁹ <http://akademia.nask.pl/badania/RAPORT%20-%20Nastolatki%203.0%20-%20wybrane%20wyniki%20bada%C5%84%20og%C3%B3lnopolskich.pdf>

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Wyniki badania świadczą o tym, że 19,4% badanych powiadomiło rodziców o przemoc doświadczonej w Internecie, szukanie pomocy u znanych wybrało 17,9%, a 2,9% osób obdarzyło zaufaniem w takim przypadku nauczyciela. Załatwienie samodzielnie sprawy, czyli powiadomienie o incydencie administratora sieci, zadeklarowało 20,8% badanych. Zwraca uwagę fakt, że 39% badanych nie powiadomiło nikogo o przemoc w Internecie skierowanej względem nich.

Tabela nr 4

Reakcja na przypadki cyberprzemocy w opinii ankietowanych.

Jeżeli zdarzyło się, że doświadczyłeś przemocy w sieci, to jak zareagowałeś?	N	%
szukałem pomocy u kolegów	169	17,9
powiedziałem rodzicom (opiekunom)	183	19,4
powiadomiłem nauczyciela	27	2,9
zgłosiłem do administratora sieci	196	20,8
nikomu nie mówiłem	367	39,0
Ogółem	942	100,0

Źródło: NASTOLATKI 3.0 Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach

Podstawą opracowania szkolnych programów profilaktycznych i wychowawczych powinna być rzetelna diagnoza problemów występujących w szkole. Objęte badaniem programy profilaktyczne i wychowawcze, za wyjątkiem programów opracowanych w Zespole Szkół Gimnazjalnych w Łobzie oraz programów na lata 2015/2016 w Publicznym Gimnazjum nr 1 w Świebodzinie, nie uwzględniały diagnozy środowiska szkolnego w obszarze cyberprzemocy, pomimo występowania tego typu problemów w każdej ze skontrolowanych jednostek. Brak rzetelnej diagnozy, w tym w szczególności w zakresie cyberprzemocy, mógł wpłynąć na niezaplanowanie odpowiednich działań w tym obszarze w opracowywanych programach.

Analiza skali zjawiska cyberprzemocy – szkoły

W programach profilaktyki i programach wychowawczych opracowanych w Zespole Szkół Gimnazjalnych w Łobzie opisano i zidentyfikowano zjawisko cyberprzemocy, w oparciu o badania ankietowe uczniów⁵⁰, rodziców, nauczycieli i pozostałych pracowników Szkoły, monitorujące skalę występowania zjawiska przemocy, w tym zjawiska przemocy przy użyciu mediów elektronicznych. Dodatkowo w Szkole przeprowadzono: analizę ryzykownych zachowań uczniów związanych z użyciem mediów elektronicznych, obserwacje ukryte uczniów, analizę uwag nauczycieli i wychowawców zawartą w prowadzonej dokumentacji, indywidualne rozmowy z uczniami i rodzicami. W treści programów profilaktyki wskazano, że zostały opracowane m.in. na podstawie: obserwacji, analizy ankiet, a także wywiadów z uczniami, rodzicami, nauczycielami i pracownikami Szkoły. W programach nie opisano natomiast i nie wskazano sposobu identyfikacji populacji badawczej w związku z przeprowadzaną diagnozą problemową środowiska⁵¹. Ponadto nie opisano w programach profilaktyki metodyki badania

⁵⁰ Badaniami ankietowym objęto 60% uczniów Szkoły.

⁵¹ Grupy ankietowanych uczniów i rodziców, grupy uczniów, których dotyczyła obserwacja, grup uczniów, rodziców nauczycieli i pozostałych pracowników Szkoły, z którymi przeprowadzono indywidualne wywiady.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

(m.in. treści postawionych w ankietach i wywiadach pytań oraz możliwych odpowiedzi)⁵², nie podano wielkości populacji objętej badaniami (liczby osób objętych ankietami, obserwacjami i wywiadami).

Opracowanie szkolnego programu wychowawczego oraz profilaktyki na lata 2015/2018 w Publicznym Gimnazjum nr 1 w Świebodzinie zostało poprzedzone badaniem ankietowym zawierającym m.in. pytania związane z cyberprzemocą. Wyniki przeprowadzonego badania wskazały na występowanie zjawiska cyberprzemocy w placówce. 12,7% ankietowanych uczniów przyznało, iż padło ofiarą cyberprzemocy, wskazując na różne jej formy m.in: wyśmiewanie, zastraszanie, nękanie. Obowiązujący wcześniej program wychowawczy oraz profilaktyki na lata 2012/2015 nie został sporządzony w oparciu o diagnozę stanu faktycznego w postaci ankiety wśród uczniów.

W styczniu 2017 r. badanie ankietowe dotyczące obszaru cyberprzemocy przeprowadzono w Zespole Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim. Badaniem objęto 145 uczniów Gimnazjum. Wśród pytań ankiety znalazło się m.in. związane z doświadczaniem cyberprzemocy w sieci; odpowiedzi twierdzącej udzieliło 29,6% ankietowanych, wskazując, iż doświadczyło cyberprzemocy wyróżniając różne jej formy: wulgaryzmy – 22%, zastraszanie i włamania na konto – po 10%, poniżanie lub ośmieszanie 9%. Badanie to ze względu na termin jego przeprowadzenia nie zostało wykorzystane do opracowania programu profilaktycznego.

Dyrektor Zespołu Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim wyjaśniła: „Pomiaru zjawiska cyberprzemocy dokonano w styczniu 2017 r. ze względu na pojawiające się przypadki hejtu. Wyniki badania ankietowego zostaną wykorzystane do aktualizacji programu wychowawczego i profilaktyki w roku szkolnym 2017/2018 i stworzenia planu wychowawczego i profilaktyki na 2017/2018. Działania te znajdą odzwierciedlenie w Programie „Bezpieczna+”. Informacji na temat zjawiska cyberprzemocy w szkole dostarczają również rozmowy formalne i nieformalne z uczniami i ich rodzicami, a także wychowawcami klas i nauczycielami”.

Wyniki ankiety – skala zjawiska cyberprzemocy

Fakt, że cyberprzemoc jest wśród uczniów kontrolowanych szkół problemem potwierdzają wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w trakcie niniejszej kontroli wśród nauczycieli, rodziców i uczniów skontrolowanych szkół⁵³. Na wykresie poniżej przedstawiono rozkład wyników w tym zakresie.

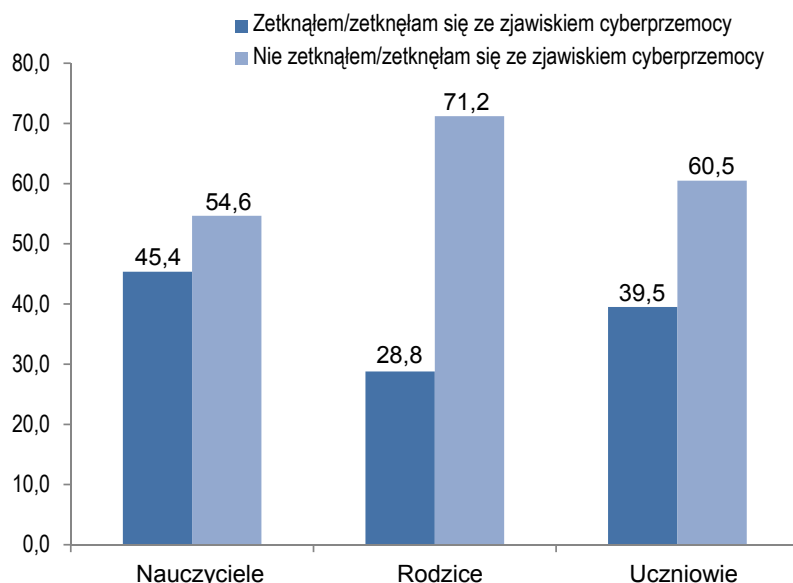
⁵² Jedynie w programie profilaktyki obowiązującym od 18.02.2016 r. wskazano, że wyniki badań ankietowych znajdują się w dokumentacji Szkoły.

⁵³ Ankiety przeprowadzono w każdej kontrolowanej szkole wśród maksymalnie 100 uczniów (których rodzice wyrazili zgodę na przeprowadzenie ankiety), ich rodziców i 30 nauczycieli uczących tych uczniów. Dla ważności wyników ankiet istotne było uzyskanie wyników na poziomie 70%. W jednej szkole ww. warunek nie został spełniony, stąd wyników ankiet z tej szkoły nie uwzględniono w badaniu.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Wykres nr 1

Skala zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży w opinii ankietowanych (w %) ⁵⁴.

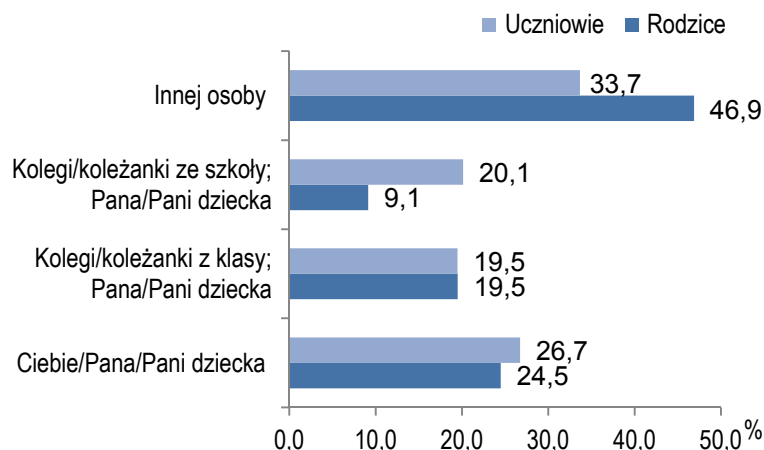

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w trakcie kontroli NIK.

Według ankietowanych uczniów cyberprzemoc dotyka najczęściej innej osoby niż ankietowana. Jednak aż 26,7% ankietowanych uczniów przyznało, że zjawisko cyberprzemocy dotknęło ich bezpośrednio. Także 24,5% rodziców wskazało, że ich dzieci były bezpośrednią ofiarą cyberprzemocy. Wyniki ankiety odnośnie osób, których dotyka cyberprzemoc przedstawiono poniżej.

Wykres nr 2

Ofiary cyberprzemocy w opinii ankietowanych ⁵⁵ (Czy zjawisko cyberprzemocy dotyczyło bezpośrednio?)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w trakcie kontroli NIK.

Wyniki ankiety świadczą o tym, że rzeczywista skala cyberprzemocy może być zdecydowanie wyższa. Blisko połowa (48,8%) ankietowanych

⁵⁴ N=1821 (nauczyciele N=270, rodzice N=814, uczniowie N=737).

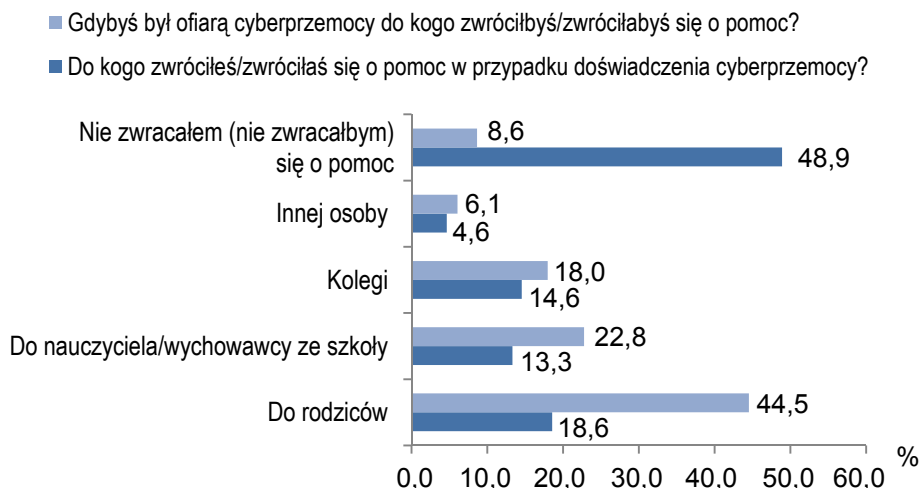
⁵⁵ N=1551 (rodzice N=814, uczniowie N=737).

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

uczniów, którzy doświadczyli cyberprzemocy stwierdziła, że nie zwróciła się o pomoc. Szczegółowo źródła pomocy dla uczniów dotkniętych cyberprzemocą przedstawiono na wykresie poniżej.

Wykres 3

Źródła pomocy dla uczniów dotkniętych cyberprzemocą w opinii ankieterowanych uczniów⁵⁶

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w trakcie kontroli NIK.

Analiza skali zjawiska cyberprzemocy – Policja

Zgodnie z § 29 ust. 1 pkt 14 zarządzenia nr 1041 Komendanta Głównego Policji do zakresu działania KWP należy analizowanie zjawisk kryminalnych ze szczególnym uwzględnieniem tych, które dotyczą dzieci i młodzieży oraz opracowywanie i wdrażanie programów przeciwdziałania tym zjawiskom. W zakresie działania KPP, zgodnie z § 30 ust. 1 pkt 19 ww. zarządzenia, jest analizowanie zjawisk kryminogennych oraz rozpoznanych zagrożeń przestępczością, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk patologicznych dotyczących dzieci i młodzieży. W okresie objętym kontrolą skontrolowane KWP i KPP, nie badały skali zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży na terenach objętych ich właściwością. Na nieprzewodzenie analiz w tym obszarze wpływał również fakt, że wykorzystywane w codziennej pracy Policji systemy informatyczne SWD i KSIP nie umożliwiały szybkiego wygenerowania jednoznacznej statystyki zdarzeń o charakterze cyberprzestępczości, w tym cyberprzemocy, w szczególności wśród dzieci i młodzieży. Uzyskanie danych w tym zakresie możliwe było dzięki ręcznemu i czasochłonnemu przeglądaniu wyselekcjonowanych wstępnie zdarzeń.

Problematyka cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży nie znalazła bezpośredniego odzwierciedlenia w dokumentach analitycznych i strategicznych przygotowywanych zarówno w skontrolowanych KPP, jak i w jednostkach nadrzędnych, tj. objętych kontrolą KWP. W dokumentach strategicznych znalazły się jedynie odniesienia do zjawiska cyberprzestępczości.

Na szczeblu Komendy Głównej Policji opracowana została – przez zespół, którego zadaniem było m.in. wsparcie rządowych programów, w tym BIPS I, BIPS II i „Bezpieczna+” – *Koncepcja działań Policji w zakresie profi-*

⁵⁶ N=737.

laktyki społecznej na lata 2015–2018⁵⁷. Jak wskazano w ww. dokumencie, na potrzeby jego opracowania podjęte zostały prace diagnozujące obszary zagrożeń wskazane przez policjantów realizujących zadania z zakresu prewencji kryminalnej, na podstawie których cyberzagrożenia znalazły się wśród trzech najważniejszych obszarów zagrożeń, obok narkotyków i bezpieczeństwa w ruchu drogowym. W dokumencie tym zaproponowano rozwiązania organizacyjno-funkcjonalne mające na celu zwrócenie uwagi na potrzebę wzmocnienia realizacji przez Policję działań profilaktycznych na poziomie komend powiatowych, miejskich i rejonowych Policji oraz komisariatów Policji mających wpływ na wzrost poczucia bezpieczeństwa społeczeństwa, inicjowanie i prowadzenie działań profilaktycznych przez Policję, zgodnie z potrzebami i oczekiwaniami ze strony lokalnej społeczności. Przewidziano, na poziomie KPP, wydzielenie policjantów w liczbie stosownej do kategorii jednostki organizacyjnej Policji zajmujących się wyłącznie profilaktyką, współpracujących z innymi policjantami w jednostce oraz policjantami podległych komisariatów i posterunków. Jako strukturę docelową na poziomie komend powiatowych wskazano zespół lub sekcję o stanie liczbowym odpowiadającym kategorii jednostki organizacyjnej Policji. Wśród obszarów działania i zadań tych komórek organizacyjnych wymieniono m.in.:

- inicjowanie, przygotowywanie i wdrażanie przedsięwzięć z zakresu profilaktyki społecznej, w oparciu o zagrożenia występujące na terenie powiatu;
- pozyskiwanie partnerów pozapolicyjnych do udziału w zainicjowanych i realizowanych przedsięwzięciach profilaktycznych;
- realizacja i koordynowanie zadań wynikających z krajowych i wojewódzkich przedsięwzięć z zakresu profilaktyki społecznej.

Pomimo wypracowania ww. *Koncepcji*, Komendant Główny Policji nie określił sposobu postępowania podległych jednostek w celu identyfikowania zjawiska cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz zasad działalności profilaktycznej w tym zakresie. Wytycznych takich nie przekazywali również komendanci wojewódzcy Policji podległym KPP.

Na rosnącą skalę zjawiska cyberprzemocy zwrócono również uwagę w ekspertyzie przygotowanej w ramach niniejszej kontroli na zlecenie NIK. Według danych przytoczonych w ekspertyzie, skala zjawiska rośnie niepokojąco. Raport EU Kids Online z 2010 roku wskazuje, iż 6% dzieci w wieku 9–16 lat, żyjących w Unii Europejskiej, doznało przemocy elektronicznej⁵⁸. Późniejszy o cztery lata raport Net Children Go Mobile, przeprowadzony w siedmiu krajach UE, wskazuje już na odsetek 12% dzieci w tym samym wieku⁵⁹. Raport EU Kids Online dzieli kraje UE na trzy grupy w zależności od ryzyka wystąpienia cyberprzemocy (szerzej – ekspertyza biegłego stanowiąca załącznik nr 5.4. do niniejszej informacji):

Opinia biegłego
sporządzona na zlecenie
NIK

⁵⁷ Do 2015 r. nie funkcjonował dokument o podobnym charakterze.

⁵⁸ Helsper, E.J., Kalmus, V., Hasebrink, U., Sagvari, B., de Haan, J., *Country classification. Opportunities, risks, harm and parental mediation*. LSE Publishing, EU Kids Online, (2013).

⁵⁹ Mascheroni, G. & Cuman, A. (2014). *Net Children Go Mobile: Final report*. Deliverables D⁴.4 & D⁵.2. Milano: Educatt.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Tabela nr 5

Ryzyko wystąpienia cyberprzemocy

Grupa 1. Najwyższe ryzyko:	Austria, Belgia, Bułgaria, Czechy, Estonia, Francja, Litwa, Rumunia, Słowenia, Szwecja.
Grupa 2. Średnie ryzyko:	Cypr, Niemcy, Grecja, Węgry, Irlandia, Włochy, Polska, Portugalia, Hiszpania, Turcja, Wielka Brytania.
Grupa 3. Najniższe ryzyko:	Dania, Finlandia, Holandia, Norwegia.

Źródło: Raport EU Kids Online.

4.2. Prawidłowość i skuteczność podejmowanych działań profilaktycznych

Powszechna edukacja informacyjna i medialna w zakresie uświadamiania dzieciom i młodzieży niebezpieczeństw związanych z Internetem, zachęcania ofiar cyberprzemocy do jej zgłaszania, a także uświadamiania powagi oraz możliwych skutków przestępstwa tym wszystkim osobom, które się go dopuszczają, jest nie tylko potrzebą sygnalizowaną społecznie, ale też potrzebą mającą swe uzasadnienie ekonomiczne. Kształcenie i działalność profilaktyczna są bowiem mniej kosztowne od działań penitencjarnych, skutków osobowych i zaniedbań społecznych. Objęte kontrolą Ministerstwa nie opracowały w kontrolowanym okresie programów profilaktycznych ukierunkowanych wyłącznie na przeciwdziałanie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Elementy profilaktyki w ww. obszarze znajdowały się natomiast w programach MEN – BIPS I, BIPS II, „Bezpieczna+” oraz inicjatywach MC podejmowanych w ramach działań na rzecz podnoszenia świadomości społecznej na temat zagrożeń płynących z sieci i bezpiecznego korzystania z Internetu.

Działania profilaktyczne – MEN

W ramach realizacji programu BIPS I w 2013 r., podmioty realizujące poszczególne projekty przeprowadziły w szkołach i placówkach oświatowych m.in. zajęcia: edukacyjno-profilaktyczne w zakresie uzależnień, bezpiecznego użytkowania Internetu i cyberprzemocy oraz warsztaty i zajęcia sportowe, promujące zdrowy styl życia. Zgodnie ze sprawozdaniem z realizacji w roku 2013 BIPS I, spośród 57 projektów elementy dotyczące bezpieczeństwa dzieci i młodzieży wskazano w 36 projektach, z tego:

- w trzech projektach pojawiły się działania służące przeciwdziałaniu cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży;
- w trzech projektach pojawiły się działania służące poprawie bezpieczeństwa korzystania z Internetu;
- w opisie efektów 16 projektów podano poprawę bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, z tego w siedmiu przypadkach bez podania wskaźnika dla tej poprawy oraz liczby uczniów;
- w opisie efektów 13 projektów podano wskaźniki dotyczące bezpieczeństwa dzieci i młodzieży bez wskazania, czy zmieniły się one w wyniku realizacji projektu oraz liczby uczniów;

- e) w opisie efektów jednego projektu jako efekt wskazano, że uczniowie czują się w szkole bezpiecznie, bez wskazania, czy jest to wynikiem realizacji projektu oraz liczby uczniów.

W 2013 r. w ramach otwartego konkursu na realizację zadania publicznego przeprowadzonego przez MEN, wybrana została m.in. oferta Fundacji Dzieci Niczyje na realizację projektu „Szkoła bezpieczna w sieci”. W ramach realizacji projektu Fundacja:

- dokonała przeglądu badań zagrożeń online wśród młodzieży gimnazjalnej oraz opracowała raport z dokonanego przeglądu;
- opracowała, na podstawie badań przeprowadzonych w pięciu gimnazjach, raport „Diagnoza stanu bezpieczeństwa online w szkołach”. W Diagnozie podano, że wszystkie uczestniczące w badaniu szkoły zadeklarowały prowadzenie profilaktyki w zakresie bezpieczeństwa w Internecie (we wnioskach raportu przytoczono również wyniki badania TNS, w którym udział w takich zajęciach potwierdziło 58% badanych dzieci, w tym 7% wskazało, że brało udział w zajęciach z zakresu cyberprzemocy). Natomiast żadne z gimnazjów nie posiadało procedur postępowania w przypadku zidentyfikowania zagrożeń online. Istniejące w niektórych szkołach procedury postępowania w przypadku przemocy nie opisywały interwencji w przypadku agresji elektronicznej. Ankietowani nauczyciele ocenili poziom swojej wiedzy nt. bezpieczeństwa online jako przeciętny i wskazywali, że istnieje potrzeba pogłębiania ich wiadomości na ten temat;
- przygotowała publikację „Szkolne standardy bezpieczeństwa dzieci i młodzieży online”. Publikacja zawierała opis szczegółowej procedury reagowania w szkole na zjawisko cyberprzemocy. Opracowane w ramach projektu rekomendacje Fundacja przekazała do ponad 250 nauczycieli i ponad 200 szkół uczestniczących w organizowanych przez nią konferencjach, a także rozesłała do 7.286 odbiorców, w tym do 16 kuratoriów oświaty oraz 7.208 gimnazjów. MEN nie posiadało danych o liczbie gimnazjów, które wdrożyły ww. standardy, a w szczególności zawartą w nich procedurę reagowania w sytuacji cyberprzemocy, ze względu na, jak wynika z informacji MEN, suwerenność dyrektora szkoły w tym zakresie.

W latach 2014–2015 w ramach BIPS II, działania na poziomie centralnym obejmowały m.in. prowadzenie ogólnopolskiej infolinii interwencyjno-informacyjnej dla uczniów i zorganizowanie przez ORE konferencji „Zwiększanie skuteczności działań wychowawczych i profilaktycznych”. Ponadto we współpracy z KGP oraz Ministerstwem Spraw Wewnętrznych kontynuowano realizację zadania dotyczącego rozwijania profilaktyki rówieśniczej w szkołach i placówkach. W ramach tego projektu m.in. wydrukowano materiały i poradniki dla nauczycieli, wychowawców i rodziców dotyczące uzależnień, zorganizowano regionalne i ogólnopolskie spotkania młodzieży oraz wydano elektroniczny poradnik, zawierający zasady współpracy szkół i placówek z Policją.

W Sprawozdaniu z realizacji BIPS II w 2014 r. nie wyszczególniono liczby działań związanych z przeciwdziałaniem cyberprzemocy wśród dzieci

i młodzieży. W ramach realizacji celu 2.1. „Profilaktyka agresji i przemocy, w tym cyberprzemocy”:

- 7.198 uczniów wzięło udział w zajęciach z zakresu edukacji prawnej;
- 3.680 nauczycieli zostało przeszkolonych z zakresu przeciwdziałania agresji i przemocy, w tym cyberprzemocy;
- liczba opracowanych publikacji (lub nakład materiałów drukowanych) dla nauczycieli i wychowawców z zakresu przeciwdziałania agresji i przemocy, w tym cyberprzemocy, wyniosła 414.

Ze Sprawozdania z realizacji BIPS II w 2015 r. wynika, że:

- kontynuowano zadanie publiczne pn. „Bezpieczna i przyjazna szkoła – ocena szkół i placówek systemu oświaty realizujących politykę ochrony dzieci przed agresją i przemocą”, realizowane przez Fundację Dzieci Niczyje⁶⁰. W ramach tego zadania Fundacja zorganizowała dziewięć lokalnych pikników edukacyjnych dla uczniów i wychowanków, podczas których uczestnicy mogli zdobyć wiedzę z zakresu profilaktyki agresji i przemocy, w tym również cyberprzemocy (w piknikach wzięło udział blisko 4.500 osób) oraz szkolenia problemowe obejmujące szereg zagadnień, w tym profilaktykę cyberprzemocy;
- w ramach celu 1 „Kreowanie zdrowego, bezpiecznego i przyjaznego środowiska szkoły i placówki” odnotowano przeprowadzenie szkolenia w zakresie cyberprzemocy w województwie małopolskim, w wyniku którego wzrost wiedzy zadeklarowało 88% uczniów i 90% nauczycieli;
- w obszarze celu 2.1. „Profilaktyka agresji i przemocy, w tym cyberprzemocy”:
 - 10.921 uczniów wzięło udział w zajęciach z zakresu edukacji prawnej;
 - liczba szkoleń dla nauczycieli i wychowawców z zakresu przeciwdziałania przemocy, w tym cyberprzemocy, na których zostały upowszechnione materiały metodyczne wyniosła 208;
 - liczba nauczycieli i wychowawców uczestniczących w szkoleniach z zakresu przeciwdziałania agresji i przemocy rówieśniczej, w tym cyberprzemocy, wyniosła 7.640.

W programie „Bezpieczna+” jako jeden z celów określono poprawę kompetencji pracowników szkoły, uczniów i ich rodziców w zakresie bezpiecznego korzystania z cyberprzestrzeni oraz reagowania na zagrożenia. W ramach tego celu na lata 2015–2018 rekomendowano m.in.: opracowanie propozycji standardów bezpieczeństwa szkolnych sieci komputerowych, stworzenie internetowej platformy edukacyjnej oraz prowadzenie w szkołach działań zwiększających kompetencje nauczycieli, rodziców i uczniów w zakresie bezpieczeństwa cyfrowego. Zgodnie z założeniami również program „Bezpieczna+” realizowano na dwóch poziomach: wojewódzkim i centralnym.

Zadania zlecone przez MEN w 2015 r. w ramach programu „Bezpieczna+” obejmowały m.in.:

⁶⁰ Na podstawie umowy nr MEN/2014/DZSA/1430 zawartej w dniu 10 listopada 2014 r. pomiędzy Ministrem Edukacji Narodowej a Fundacją Dzieci Niczyje. Zadanie miało być realizowane od 10 listopada 2014 r. do 31 grudnia 2016 r. w ramach projektu Fundacji pn. „Chrońmy dzieci”.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

- przeprowadzenie przez Telewizję Polską S.A. kampanii edukacyjno-informacyjnej, w zakresie bezpiecznego korzystania z Internetu i cyberprzestrzeni przez dzieci i młodzież;
- zorganizowanie ogólnopolskiej konferencji dotyczącej bezpieczeństwa w sieci, w której uczestniczyli przedstawiciele urzędów wojewódzkich, kuratoriów oświaty oraz kadra kierownicza szkół i nauczyciele;
- utworzenie portalu internetowego poświęconego sprawom bezpieczeństwa;
- sporządzenie raportu metodologicznego w zakresie bezpiecznego korzystania z Internetu;
- przygotowanie założeń do programów warsztatów z zakresu bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni;
- opracowanie 29 scenariuszy zajęć dotyczących bezpiecznego korzystania z Internetu.

Do dnia zakończenia kontroli (17 marca 2017 r.) nie zostało sporządzone sprawozdanie z realizacji w 2016 r. programu „Bezpieczna+”. Zgodnie z uchwałą Rady Ministrów nr 89/2015 z 23 czerwca 2015 r. w sprawie programu „Bezpieczna+” sprawozdanie powinno być przedstawione Radzie Ministrów do 30 maja 2017 r.

W dniu 16 lutego 2016 r. MEN otrzymało z Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji do wykorzystania m.in.: e-learningowy kurs dla pracowników placówek oświatowych „Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży on-line”, podręcznik „Standard bezpieczeństwa online dla placówek oświatowych”, „Poradnik dla Profesjonalistów. Chrońmy młodzież w sieci” wraz z materiałami dydaktycznymi do wykorzystania podczas warsztatów edukacyjnych dla kadry pedagogicznej i liderów młodzieżowych, opracowanie „Poradnik bezpieczeństwa mobilnego”, interaktywną grę dla dzieci w wieku 7–9 lat „Multibook”, prezentację „Wędrująca Akademia Bezpiecznego Internetu”, filmy prezentujące scenki dotyczące z korzystania z cyberprzestrzeni (kontakty z osobami obcymi, nadużywanie Internetu). Wszystkie te materiały obejmowały zagadnienia dotyczące zagrożeń wynikających z nadużywania mediów elektronicznych i Internetu.

MEN nie dokonywało pomiaru faktycznych efektów realizacji zadań wykonywanych w ramach realizowanych programów. Program BIPS II jak również harmonogramy jego realizacji na lata 2014, 2015 i 2016 nie określały ilościowych wskaźników realizacji zadań, w tym ich wartości docelowych ani w skali kraju, ani dla poszczególnych województw, co uniemożliwia ocenę efektów tego programu. Również program „Bezpieczna+” oraz harmonogramy jego realizacji w 2015 r. i 2016 r., nie wyodrębniały celów i działań z obszaru przeciwdziałania i zapobiegania cyberprzemocy, a tym samym nie określały ilościowych wskaźników realizacji tych zadań, w tym ich wartości docelowych, w skali kraju i dla poszczególnych województw. Z ustaleń kontroli wynika, że Minister Edukacji Narodowej w ramach realizacji polityki oświatowej państwa i sprawowania nadzoru nad wykonywaniem nadzoru pedagogicznego na terenie kraju, nie koordynował działań w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. W latach 2013–2016 Minister Edukacji Narodowej nie sporządził wytycznych dla jednostek podległych i nadzorowanych dotyczących

tej problematyki. Oznacza to, że nie zostały ustalone jednoznaczne zasady postępowania podmiotów zaangażowanych w kształtowanie postaw oraz zachowań dzieci i młodzieży w celu zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy.

Zgodnie z wyjaśnieniem dyrektora Biura Kontroli MEN charakter wytycznych dotyczących działań resortu edukacji w obszarze przeciwdziałania i zapobiegania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży miały:

- a) *art. 4a ustawy o systemie oświaty stanowiący, że szkoły i placówki zapewniające uczniom dostęp do Internetu są obowiązane podejmować działania zabezpieczające uczniów przed dostępem do treści, które mogą stanowić zagrożenie dla ich prawidłowego rozwoju, w szczególności zainstalować i aktualizować oprogramowanie zabezpieczające⁶¹.*
- b) *rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 6 sierpnia 2015 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek⁶² (...). W rozporządzeniu z 2015 r. nie wspomina się o cyberprzemocy, natomiast zobowiązuje się szkoły i przedszkola do zapewnienia dzieciom i młodzieży bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego;*
- c) *rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. W rozporządzeniu nie wspomina się o cyberprzemocy, natomiast w podstawie programowej zajęć komputerowych oraz informatyki występują treści nauczania dotyczące podstawowych zasad bezpieczeństwa przy korzystaniu przez uczniów z Internetu;*
- d) *określanych przez Ministra Edukacji Narodowej kierunkach polityki oświatowej, w których nie wspomina się o cyberprzemocy, natomiast wskazuje się na wzmocnienie bezpieczeństwa dzieci w szkołach.*

Działania profilaktyczne – MC

W okresie objętym kontrolą MC na podstawie art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁶³ ogłosiło cztery otwarte konkursy ofert na realizację następujących zadań publicznych:

- *Upowszechnianie korzystania z Internetu i rozwój kompetencji cyfrowych (dalej: pierwszy konkurs w 2013 r.).*
- *Technologie informacyjno-komunikacyjne na rzecz budowania kultury społeczeństwa informacyjnego (dalej: drugi konkurs w 2013 r.).*
- *Działania na rzecz poprawy poczucia bezpieczeństwa w środowisku cyfrowym poprzez rozwijanie świadomości zagrożeń, kształtowanie odpowiednich postaw oraz rozwijanie umiejętności wykorzystywania dostępnych narzędzi (dalej: konkurs w 2014 r.).*
- *Działania na rzecz bezpiecznego korzystania z Internetu (dalej: konkurs w 2015 r.).*

W odpowiedzi na ww. ogłoszenia o konkursach, do MC wpłynęło łącznie 257 ofert (143 oferty w pierwszym konkursie w 2013 r., 29 ofert w drugim konkursie w 2013 r., 47 ofert w 2014 r. oraz 38 ofert w 2015 r.). Mini-

⁶¹ Ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2017 r. poz. 59, ze zm.) został wprowadzony, z mocą obowiązywania od 1 września 2017 r., przepis stanowiący, że system oświaty zapewnia upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowanie właściwych postaw wobec zagrożeń, w tym związanych z korzystaniem z technologii informacyjno-komunikacyjnych (art. 1 pkt 21).

⁶² Dz. U. poz. 1214.

⁶³ Dz. U. z 2016 r. poz. 1817, ze zm.

sterstwo wybrało do dofinansowania łącznie 26 ofert na realizację zadań (17 ofert w ramach pierwszego konkursu w 2013 r., dwie oferty w ramach drugiego konkursu w 2013 r., cztery oferty w 2014 r. oraz trzy oferty w 2015 r.), w tym 11 ofert na realizację zadań dotyczących problematyki cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży:

- 1) *Internet a bezpieczeństwo dzieci i młodzieży* – projekt Związku Pracodawców Branży Internetowej Interactive Advertising Bureau Polska (wnioskowana kwota dotacji – 823,49 tys. zł, przyznana dotacja – 200 tys. zł, wkład własny – 23,6 tys. zł, całkowity koszt zadania – 223,6 tys. zł).
- 2) *Cyfrowa wyprawka dla dorosłych* – projekt Fundacji Panoptykon (wnioskowana kwota dotacji – 41,5 tys. zł, przyznana dotacja – 41,5 tys. zł, wkład własny – 4,75 tys. zł, całkowity koszt zadania – 46,25 tys. zł).
- 3) *Trening kompetencji cyfrowych* – wykonawca Fundacja Dzieci Niczyje (wnioskowana kwota – 46,92 tys. zł, przyznana dotacja – 45 tys. zł, wkład własny – 5,25 tys. zł, całkowity koszt zadania – 50,25 tys. zł).
- 4) *Społeczeństwo cyfrowe* – wykonawca Związek Harcerstwa Polskiego (wnioskowana kwota – 430 tys. zł, przyznana dotacja – 400 tys. zł, wkład własny – 13 tys. zł, środki finansowe z innych źródeł – 26,1 tys. zł, wkład osobowy 29,5 tys. zł, całkowity koszt zadania – 468,6 tys. zł) – komponent dotyczący zagrożeń płynących z sieci opiewał na kwotę – 160,5 tys. zł).
- 5) *Mobilne bezpieczeństwo* – projekt Fundacji Nowoczesna Polska (wnioskowana i przyznana kwota – 132,65 tys. zł, środki finansowe z innych źródeł – 15,2 tys. zł, całkowity koszt zadania – 147,85 tys. zł).
- 6) *Internet a bezpieczeństwo dzieci i młodzieży* – projekt Związku Pracodawców Branży Internetowej IAB (wnioskowana i przyznana kwota dotacji – 231,32 tys. zł, wkład własny – 26 tys. zł, całkowity koszt zadania – 257,325 tys. zł).
- 7) *Internet – Uwaga Niebezpiecznie* – projekt Polskiego Związku Głuchych Oddział w Łodzi (wnioskowana i przyznana kwota dotacji – 109,35 tys. zł, wkład własny – 12,15 tys. zł, całkowity koszt zadania – 121,5 tys. zł).
- 8) *Ambasadorzy Bezpiecznego Internetu* – projekt Fundacji dla Kultury.pl (wnioskowana kwota – 463,6 tys. zł, przyznana kwota dotacji – 365,6 tys. zł, wkład własny – 35 tys. zł, wkład osobowy – 6 tys. zł, całkowity koszt zadania – 406,6 tys. zł).
- 9) *Działania na rzecz bezpiecznego korzystania z Internetu* – oferta wspólna Fundacji Odkrywców Innowacji i Fundacji Drabina Rozwoju (wnioskowana kwota – 860,2 tys. zł, przyznana dotacja 500 tys. zł, środki finansowe z innych źródeł – 6,48 tys. zł, wkład osobowy – 49,4 tys. zł, całkowity koszt zadania – 555,88 tys. zł).
- 10) *Ogólnopolska kampania edukacyjno-prewencyjna Ambasadorzy Bezpiecznego Internetu* – II edycja – oferta Fundacji dla Kultury.pl (wnioskowana kwota – 786,35 tys. zł, przyznana dotacja – 300 tys. zł, wkład własny – 35,5 tys. zł, całkowity koszt zadania – 335,5 tys. zł).
- 11) *Chrońmy młodość w sieci – program na rzecz bezpiecznego korzystania z Internetu przez młodzież* – projekt Stowarzyszenia Ruch Pomocy Psycho-

logicznej „Integracja” (wnioskowana kwota – 229,33 tys. zł, przyznana dotacja 200 tys. zł, środki finansowe z innych źródeł – 33,31 tys. zł, wkład osobowy 5,5 tys. zł, całkowity koszt zadania – 238,81 tys. zł).

Ogłoszenia o konkursach, zgodnie z art. 13 ust. 2 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, określały m.in.: rodzaj i cel zadania publicznego będącego przedmiotem konkursu, wysokość środków przeznaczonych na dofinansowanie realizacji zadania, terminy i warunki realizacji zadań, termin i miejsce składania ofert na realizację zadań, kryteria stosowane przy dokonywaniu wyboru ofert oraz wymagane załączniki. Załącznik do ogłoszeń stanowiły *Zasady przyznawania i rozliczania dotacji*. W ww. załączniku nie określono wzorów formularzy oceny formalnej i merytorycznej, a także przyjętej skali wartościowania spełniania poszczególnych kryteriów merytorycznych.

W przypadku każdego z ww. konkursów powołano, zgodnie z art. 15 ust. 2a ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, komisję konkursową, w skład której wchodził pracownicy Ministerstwa, przedstawiciel organizacji pozarządowej i przedstawiciel MEN.

Stosowane w MC podczas oceny ofert na realizację projektów służących realizacji zadań publicznych w obszarze przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu, bezpiecznej cyberprzestrzeni oraz ochrony dzieci i młodzieży w sieci, zasady jej przeprowadzania oraz dokumentowania, nie zostały w pełni jednoznacznie określone w uregulowaniach dotyczących procedury konkursowej, w szczególności w *Zasadach przyznawania i rozliczania dotacji* oraz zarządzeniach i decyzjach o powołaniu komisji konkursowej. Powyższe powodowało, że proces wyboru projektów do dofinansowania nie był wystarczająco przejrzysty, a tym samym zachodziło ryzyko narażenia się na zarzut dowolności ocen w zakresie spełniania przez oferentów przyjętych kryteriów. Ponadto, członkowie komisji konkursowej w ramach drugiego konkursu w 2013 r. oraz konkursu w 2014 r. dokonywali oceny ofert przed formalnym powołaniem komisji.

W ramach przeprowadzonych konkursów dla organizacji pozarządowych na realizację zadań publicznych, których celem była ochrona dzieci i młodzieży w sieci przygotowano m.in. następujące materiały edukacyjne oraz zrealizowano następujące kampanie informacyjne i szkolenia:

- dedykowana bezpieczeństwu dzieci i młodzieży strona internetowa www.bezpieczneinterneciaki.pl;
- konferencja *Ochrona nieletnich w Internecie*;
- internetowa wersja przewodnika na temat komunikacji w Internecie *Perypetie informacji w Internecie*;
- kurs e-learningowy *Dbaj o fejs* poruszający kwestie prywatności na portalach społecznościowych (dostępny na stronie www.fdn.pl/kursy/);
- scenariusz zajęć *Przygody Fejsmena* skierowany do pedagogów poświęcony prywatności oraz zagrożeniom;
- scenariusz zajęć *Mój wizerunek online* skierowany do pedagogów nt. budowania tożsamości online;
- 3.000 egzemplarzy poradnika *Cyfrowy świat*;
- *Standard bezpieczeństwa online placówek oświatowych*.

W *Standardzie bezpieczeństwa online placówek oświatowych*⁶⁴ opracowanym w ramach realizacji projektu *Działania na rzecz bezpiecznego korzystania z Internetu*⁶⁵ (Schemat – procedura reagowania na cyberprzemoc (wyciąg ze standardu) stanowi załącznik nr 5.5. do niniejszej informacji) zapisano m.in., że na instytucjach publicznych, takich jak szkoła i inne placówki oświatowe, spoczywa szczególny obowiązek współpracy z Policją oraz sądem rodzinnym. Szkoła i placówki oświatowe, przez osobę dyrektora, są zobligowane do zawiadomienia Policji lub sądu rodzinnego o popełnieniu przez nieletniego czynu karalnego ściganego z urzędu, o którym dowiedziały się w związku ze swoją działalnością oraz do podjęcia niezbędnych czynności, aby nie dopuścić do zatarcia jego śladów i zabezpieczenia dowodów popełnienia czynu. Obowiązek powiadomienia Policji przez dyrektora nie dotyczy czynów ściganych na wniosek pokrzywdzonego oraz z oskarżenia prywatnego, gdy sam pokrzywdzony występuje w charakterze oskarżyciela.

Ww. *Standard* nie został przekazany placówkom oświatowym, a jedynie zamieszczony na stronie internetowej. Zastępca Dyrektora Departamentu Rozwoju Usług Cyfrowych i Otwartości Danych⁶⁶ wyjaśnił: *Departament Społeczeństwa Informacyjnego w ramach działań w obszarze zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży rozważał druk i kolportaż opracowanego Standardu. Jednak ze względu na przyjętą w MC praktykę w zakresie publikacji wytwarzanych dokumentów, podjęto decyzję o rozpowszechnieniu dokumentu w postaci cyfrowej. Taka forma trafia do szerszej grupy odbiorców, umożliwiając powielanie i dalszą popularyzację materiałów co gwarantowało łatwość i swobodę przy dalszym propagowaniu dokumentu. Dokument został udostępniony na stronach MC, NASK, MEN oraz podmiotów zajmujących się bezpieczeństwem dzieci w sieci. Warto w tym miejscu podkreślić, iż Standard był wielokrotnie cytowany i publikowany m.in. przez kuratoria oraz organizacje i portale skierowane do pracowników szkół, uczniów, rodziców i opiekunów, których celem jest podniesienie kompetencji wszystkich wymienionych grup w zakresie bezpiecznego korzystania z cyberprzestrzeni.*

W 2013 r. ze środków Ministra Edukacji Narodowej sfinansowana została publikacja *Szkolne standardy bezpieczeństwa dzieci i młodzieży online* opracowana przez Fundację Dzieci Niczyje (partner Fundacja Orange).

Dyrektor Departamentu Współpracy Międzynarodowej i Analiz MC wyjaśnił: Ministerstwo Cyfryzacji posiadało wiedzę o sfinansowaniu publikacji „Szkolne standardy bezpieczeństwa dzieci i młodzieży online” oraz o współpracy MEN z FDN. Niezależnie od tego faktu obydwie resorty uznały potrzebę opracowania nowego wydania publikacji przez innych ekspertów, z uwagi na bardzo dynamiczne zmiany w użytkowaniu nowoczesnych technologii, wzrastającą liczbę coraz młodszych użytkowników tychże technologii, a także potrzeby w zakre-

⁶⁴ https://mc.gov.pl/files/1_standard_bezpieczenstwa_online_placowek_oswiatowych1.pdf, data dostępu 20 listopada 2016 r.

⁶⁵ Wykonawcy: Fundacja Odkrywców Innowacji i Fundacja Drabina Rozwoju, przy współudziale ekspertów z zakresu bezpieczeństwa cyberprzestrzeni z NASK i Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka.

⁶⁶ W kontrolowanym okresie Zastępca Dyrektora Departamentu Społeczeństwa Informacyjnego.

się przygotowania kadry pedagogicznej i szkolnych zasobów IT. W publikacji tej ujęte zostały kwestie prawne związane z naruszeniami w Internecie oraz procedury postępowania w przypadku napotkania różnego rodzaju zagrożeń. Należy zaznaczyć, że w pracach komisji, która dokonała wyboru przedmiotowej oferty (jako jednej z najwyższej ocenionych), której przedmiotem m.in. było opracowanie „Standardu bezpieczeństwa online placówek oświatowych” uczestniczyło dwóch przedstawicieli Departamentów Ministerstwa Edukacji Narodowej. Ponadto w trakcie trwania projektu Standard został zaprezentowany przez jego autorów podczas posiedzenia Zespołu koordynującego rządowy program na lata 2014–2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła” w październiku 2015 r. i spotkał się z pozytywnym odbiorem członków Zespołu. Należy również podkreślić, że publikacja ta była jedynie jednym z wielu elementów realizowanego przez Fundację Odkrywców Innowacji i Fundację Drabina Rozwoju działań w ramach projektu.

MC wraz z Instytutem Łączności oraz Urzędem Komunikacji Elektronicznej realizowało w kontrolowanym okresie projekt nr POIG.07.01.00.00-19/09 *System Informacyjny o infrastrukturze szerokopasmowej i portal Polska Szerokopasmowa*⁶⁷. W ramach ww. projektu we wrześniu 2014 r. opracowany został m.in. scenariusz oraz wyprodukowano film animowany promujący zasady bezpiecznego korzystania z Internetu przez dzieci *Dzieciaka i Loco przygody w sieci*, składający się z pięciu odcinków: *Botnet, Cyberprzemoc, Łańcuszki, Spam, Uzależnienia*. Odcinek dotyczący cyberprzemocy został wyemitowany 23-krotnie na kanałach dla dzieci i młodzieży⁶⁸.

Dobre praktyki

Za dobrą praktykę w trakcie kontroli w MC uznano inicjatywę związaną z podjęciem prac nad dokumentem *Działania edukacyjne w obszarze Cyberbezpieczeństwa CyberEdukacja*, a w szczególności przypisanie w projekcie ww. dokumentu MC kluczowej roli integratora działań edukacyjnych w obszarze cyberedukacji i inkubatora pomysłów w tej dziedzinie obecnie rozproszonych w różnych instytucjach i organizacjach.

Ministerstwo nie prowadziło ewaluacji realizowanych w latach 2013–2015 projektów służących wykonywaniu zadań publicznych w obszarze przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu oraz bezpiecznej cyberprzestrzeni, co powodowało, że skuteczność tych działań w rzeczywistości nie była znana. Przyjęte w ramach sprawozdawczości poszczególnych projektów wskaźniki dotyczące np. zorganizowanych szkoleń i konferencji, zrealizowanych zadań informacyjno-edukacyjnych, przygotowanych opracowań, a także zrealizowanych zadań pozwalają monitorować realizację poszczególnych projektów pod względem ilościowym (wskaźniki produktu), ale nie dają odpowiedzi na pytanie o skuteczność realizacji zadania publicznego w szerokim ujęciu (wskaźniki rezultatu).

Minister Edukacji Narodowej nie zlecał jednostkom podległym (kuratoriom oświaty, ORE) realizacji zadań w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania

Koordynowanie
i nadzorowanie działań
przez jednostki podległe
MEN i MC

⁶⁷ Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach 7 Osi Priorytetowej Społeczeństwo Informacyjne – budowa elektronicznej administracji, Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007–2013.

⁶⁸ Dziewięciokrotnie na Cartoon Network, dziewięciokrotnie na kanale Disney Channel oraz pięciokrotnie na kanale Disney XD.

cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Z tego względu zagadnienie to nie było przedmiotem oceny w ramach nadzoru sprawowanego przez Ministra nad kuratorami oświaty. Sposób wykonywania nadzoru Ministra Edukacji Narodowej nad jednostkami podległymi lub wykonującymi zadania zlecone w zakresie przeciwdziałania cyberprzemocy określono w regulaminie organizacyjnym MEN, bez wskazania katalogu zagadnień podlegających nadzorowi czy też kontroli MEN.

Z informacji uzyskanych od 16 kuratorów oświaty wynika, że wszystkie kuratoria zauważały problem cyberprzemocy wśród uczniów, niemniej nie prowadziły działań monitorujących w tym zakresie. Rola kuratorów w tym zakresie ograniczała się w zasadzie do włączania się w akcje dotyczące przeciwdziałania temu zjawisku, zwłaszcza poprzez udział w programach BIPS I, BIPS II i „Bezpieczna+”. Żaden z kuratorów nie planował kontroli problemowej tego zagadnienia, natomiast niektórzy prowadzili kontrole doraźne w tym zakresie, które związane były głównie z rozpatrzeniem skarg zgłaszanych przez rodziców uczniów na działalność szkoły w związku z cyberprzemocą. Świętokrzyski Kurator Oświaty w przeprowadzonym badaniu w ramach monitorowania działań profilaktycznych szkół z terenu województwa świętokrzyskiego ustalił, że prawie 25% uczniów przyznało się, że byli ofiarami cyberprzemocy. Kurator ten w sprawozdaniu z nadzoru pedagogicznego za rok szkolny 2014/2015 przekazany do MEN, jako wniosek wynikający z analizy wyników kontroli planowych, wskazał potrzebę zaplanowania kontroli w zakresie przeciwdziałania zjawisku cyberprzemocy wśród uczniów. Ponadto Kujawsko-Pomorski Kurator Oświaty w maju 2016 r. przekazał do MEN opinię wojewódzkiego zespołu koordynującego BIPS II o nasileniu się na obszarze województwa problemów i zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży. W dokumencie tym wskazano, że na terenie województwa zanotowano wzrost m.in. zjawiska cyberprzemocy.

Minister Cyfryzacji od 1 stycznia 2016 r. przejął nadzór nad instytutem badawczym NASK. Prowadzenie spraw związanych z nadzorem Ministra nad tą jednostką zostało przypisane do zakresu zadań komórki organizacyjnej Ministerstwa w dniu 19 lutego 2016 r. W dniu 7 grudnia 2016 r. dokonano zmiany regulaminu organizacyjnego MC w taki sposób, że nadzór nad NASK, sprawują wszystkie komórki organizacyjne Departamentu Cyberbezpieczeństwa w zakresie swojej właściwości. W kontrolowanym okresie przedstawiciele MC przeprowadzili jedną kontrolę w NASK, która nie obejmowała problematyki cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży.

MEN i MC podejmowały współpracę przy realizacji działań o charakterze profilaktycznym i edukacyjnym w obszarze przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, współdziałały także z innymi ministerstwami i instytucjami. Współpraca ta odbywała się poprzez uczestnictwo w realizacji programów rządowych BIPS II i „Bezpieczna+”. Minister Edukacji Narodowej upowszechniał dobre praktyki wypracowane przy realizacji programów rządowych w zakresie przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, jedynie poprzez ich zamieszczenie na stronie internetowej. Opracowane na zlecenie MC materiały dotyczące bezpiecznego korzystania z Internetu, w tym profilaktyki cyberprzemocy oraz procedury

Współpraca MEN i MC

reagowania szkół, nauczycieli m.in. w przypadku wystąpienia cyberprzemocy (w szczególności *Standard bezpieczeństwa online placówek oświatowych*), zostały zamieszczone na platformie www.bezpiecznaszkola.men.gov.pl, nie zostały natomiast przekazane przez MEN szkołom i kuratoriom oświaty. Minister Edukacji Narodowej, w związku z doniesieniami dotyczącymi pojawiających się zagrożeń w Internecie, dopiero w marcu 2017 r. skierowała do środowiska oświatowego list, w którym m.in. wskazała strony internetowe, na których zamieszczono materiały dotyczące reagowania w sytuacji wystąpienia cyberprzemocy, w tym *Standard bezpieczeństwa online placówek oświatowych*. W kwietniu br. w piśmie do kuratorów oświaty Ministerstwo zarekomendowało ich przydatność przy realizacji przez szkoły i placówki działań wychowawczo-profilaktycznych i zobowiązało kuratorów oświaty do ich upowszechnienia w nadzorowanych szkołach i placówkach. Ponadto zaplanowano spotkanie, którego celem będzie wypracowanie i wprowadzenie do systemu oświaty metod przeciwdziałania cyberprzemocy. W MEN zainicjowano również prace mające na celu wypracowanie procedur i strategii stanowiących narzędzie skutecznego reagowania na trudne lub zaskakujące sytuacje dotyczące bezpieczeństwa dzieci i młodzieży online. Wypracowane, przy współudziale środowisk zajmujących się bezpieczeństwem online, w tym podmiotów realizujących zadania programu „Bezpieczna+”, komplementarne działania prewencyjne, w szczególności związane z bezpieczeństwem dzieci i młodzieży w sieci, mają zostać upowszechnione w szkołach i placówkach.

Działania profilaktyczne – szkoły

Zgodnie z art. 39 ust. 1 pkt 3 ustawy o systemie oświaty, do zadań dyrektora szkoły należy stwarzanie uczniom warunków do harmonijnego rozwoju psychofizycznego poprzez aktywne działania prozdrowotne. Narzędziami służącymi do realizacji tego zadania są – uchwalone przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną – programy wychowawcze, który zgodnie z art. 54 ust. 2 pkt 1 lit. a ustawy o systemie oświaty, obejmuje wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym skierowane do uczniów, realizowane przez nauczycieli oraz program profilaktyki, który – stosownie do art. 54 ust. 2 pkt 1 lit. b ww. ustawy – powinien być dostosowany m.in. do potrzeb danego środowiska i obejmować wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym skierowane do uczniów, rodziców i nauczycieli. Programy wychowawcze i programy profilaktyczne zostały wprowadzone zgodnie z ww. wymogami w siedmiu (Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie, Gimnazjum nr 4 w Starachowicach, Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim, Gimnazjum nr 7 w Kielcach, Publiczne Gimnazjum nr 1 w Bełchatowie, Publiczne Gimnazjum nr 1 w Świebodzinie, Zespół Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim) z 10 szkół objętych kontrolą.

W Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli programy zostały uchwalone przez Radę Pedagogiczną Gimnazjum, a nie przez radę rodziców, co było niezgodne z art. 54 ust. 2 pkt 1 ustawy o systemie oświaty.

Stosowane w latach szkolnych 2015/2016 i 2016/2017 w Gimnazjum nr 12 w Szczecinie programy profilaktyki i programy wychowawcze nie zostały uchwalone przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Szkoła nie dys-

ponowała też uchwałami rady rodziców o przyjęciu programów profilaktyki i programów wychowawczych na lata 2013/2014 i 2014/2015.

Realizowane w okresie od września 2015 r. do stycznia 2016 r. w Zespole Szkół Gimnazjalnych w Łobzie program wychowawczy i program profilaktyki nie zostały przyjęte stosownymi uchwałami rady pedagogicznej i rady rodziców. W ww. okresie w szkole realizowano program wychowawczy i program profilaktyki przyjęty do realizacji dla poprzedniego roku szkolnego (2014/2015).

W połowie objętych kontrolą szkół⁶⁹, pomimo braku diagnozy wskazującej na problemy młodzieży szkolnej z cyberprzemocą, w programach profilaktycznych zaplanowano do realizacji działania związane z ww. problematyką. Odniesienia do problematyki cyberprzemocy nie zostały zawarte w programach profilaktycznych w: Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli, Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim, Publicznym Gimnazjum nr 1 w Bełchatowie, Zespole Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim. W Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie od roku szkolnego 2015/2016 w treści programów profilaktyki w sposób marginalny zaczęto wprowadzać propozycje rozwiązań dotyczących cyberprzemocy i opracowano zasady postępowania w przypadku rozpoznania cyberprzemocy.

We wszystkich opracowanych przez kontrolowane szkoły programach profilaktycznych określono cele do realizacji, przy czym cele te albo nie były mierzalne, albo nie określono wskaźników ich pomiaru lub też określono wskaźniki, które nie pozwalały na pomiar faktycznych rezultatów programu (były tzw. wskaźnikami produktu a nie rezultatu). Wskazane braki uniemożliwiały dokonanie oceny skuteczności podjętych działań.

We wszystkich skontrolowanych szkołach prowadzona była działalność profilaktyczna dotycząca cyberprzemocy. Realizowane działania profilaktyczne w zakresie cyberprzemocy mieściły się w szeroko rozumianej profilaktyce uniwersalnej, adresowanej do wszystkich uczniów w określonym wieku, bez względu na stopień wystąpienia zachowań ryzykownych. Zajęcia z zakresu profilaktyki cyberprzemocy w badanych szkołach prowadzone były w szczególności przez pracowników pedagogicznych szkoły – wychowawców w ramach godziny wychowawczej, pedagoga i psychologa szkolnego oraz nauczycieli informatyki. Wśród treści przekazywanych podczas realizacji ww. zajęć znajdowały się m.in. zagadnienia dotyczące omówienia zjawiska cyberprzemocy i jej definicji – czym jest cyberprzemoc, jakie są jej rodzaje, a także zagrożeń dotyczących korzystania z Internetu, skutków cyberprzemocy, obrony przed cyberprzemocą, zjawiska hejtu. Oprócz działań podejmowanych w ramach godziny wychowawczej i zajęć z informatyki skontrolowane szkoły współpracowały w tym obszarze z innymi instytucjami, w szczególności z Policją, a także brały udział w realizacji programów rządowych np.:

Uczniowie i nauczyciele Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli w roku szkolnym 2015/2016 byli uczestnikami dwóch programów/projektów dotyczących cyberprzemocy tj.:

⁶⁹ Gimnazjum nr 4 w Starachowicach, Gimnazjum nr 7 w Kielcach, Gimnazjum nr 12 w Szczecinie, Publiczne Gimnazjum nr 1 w Świebodzinie, Zespół Szkół Gimnazjalnych w Łobzie.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

- „Chrońmy Młodość w Sieci” – program na rzecz bezpiecznego korzystania z Internetu przez młodzież, realizowanym przez Stowarzyszenie Ruchu Pomocy Psychologicznej „INTEGRACJA” i współfinansowanym ze środków Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego oraz Kuratorium Oświaty w Rzeszowie.
- „Hate over – klasa wolna od mowy nienawiści” – opracowany i realizowany przez Stowarzyszenie Grupa Inicjatyw Kulturalnych w Lublinie, w ramach programu Obywatele dla Demokracji – finansowanego z Funduszy EOG. Projekt miał na celu zmniejszenie zjawiska stosowania mowy nienawiści wśród min. 1.000 gimnazjalistów z woj. lubelskiego i woj. podkarpackiego.

W Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie 21 lutego 2017 r. zorganizowano Dzień Bezpiecznego Internetu. W związku z tym wydarzeniem szkoła otrzymała materiały promocyjne, tj. plakaty, ulotki, naklejki oraz filmy DVD, które służą do prowadzenia zajęć dotyczących bezpieczeństwa w Internecie. W ramach Dnia Bezpiecznego Internetu został zorganizowany konkurs plastyczny na zaprojektowanie logo bezpiecznego Internetu. Zwycięzcy otrzymali atrakcyjne nagrody. W klasach zostały przeprowadzone zajęcia nt. bezpieczeństwa w Internecie. W badanym okresie dyrektor Szkoły trzykrotnie zwracał się (w formie pisemnej) do Komendy Miejskiej Policji w Rzeszowie, Referatu ds. Nieletnich i Patologii, z prośbą o przeprowadzenie zajęć z uczniami i rodzicami (w tym dwukrotnie w tematyce niebezpieczeństw związanych z przestępczością wobec osób nieletnich w Internecie). Adnotacje o przeprowadzonych zajęciach były odnotowane zarówno w dziennikach lekcyjnych jak i dzienniku zajęć pedagoga.

Publiczne Gimnazjum nr 1 w Bełchatowie w latach szkolnych 2013/2014, 2014/2015 i 2016/2017 realizowało projekt edukacyjny „Tydzień Bezpiecznego Internetu”, w ramach którego m.in. zorganizowano test wiedzy o bezpieczeństwie w Internecie i inne konkursy z tym związane, wykonano i eksponowano gazetki klasowe i szkolne oraz materiały informacyjne.

W Zespole Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim w każdym objętym kontrolą roku szkolnym na zajęcia zapraszani byli funkcjonariusze KPP Policji w Gorzowie Wielkopolskim w celu przeprowadzenia pogadanek dotyczących cyberprzemocy i jej następstw. Szkoła prowadziła również stałą współpracę w zakresie cyberprzemocy m.in. z Policją i sędzią Sądu Rodzinnego uczestniczącym w posiedzeniach Szkolnej Grupy Kontaktowej oraz doraźnie z innymi placówkami (m.in. poradnia psychologiczno-pedagogiczna, Wojewoda Lubuski, stowarzyszenie „Miasta w internecie”, współpraca z Task Force Consulting – projekt „Wyloguj się do życia”).

Plany doskonalenia zawodowego nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych, za wyjątkiem Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim oraz Gimnazjum nr 12 w Szczecinie, nie uwzględniały doskonalenia umiejętności profilaktycznych i edukacyjnych w zakresie cyberprzemocy. Pracownicy ci we wszystkich skontrolowanych szkołach uczestniczyli natomiast w nieplanowanych szkoleniach lub konferencjach nawiązujących do problematyki cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży.

W planach doskonalenia zawodowego oraz doształcania nauczycieli Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim uwzględniono m.in. diagnozę potrzeb nauczycieli. Umiejętności wymagające doskonalenia wskazane przez poszczególnych nauczycieli dotyczyły w szczególności doskonalenia pracy wychowawczej, zapobiegania problemom dojrzewania, w tym zapobiegania wszelkim przejawom przemocy. W planie doskonalenia zawodowego oraz doształcania nauczycieli na rok szkolny 2015/2016 wśród priorytetów pracy Szkoły uwzględniono tematykę związaną m. in. ze „zwiększeniem skuteczności działań wychowaw-

czych i profilaktycznych na rzecz bezpieczeństwa i tworzenia przyjaznego środowiska w szkole, w szczególności przeciwdziałanie krzywdzeniu dzieci zarówno w świecie realnym jak i w Internecie". W roku szkolnym 2016/2017 w planie nadzoru pedagogicznego zaplanowano szkolenie rady pedagogicznej nt. „Jak przeciwdziałać cyberprzemocy”.

W Gimnazjum nr 12 w Szczecinie w Planie Pracy Wewnątrzszkolnego Doskonalenia Nauczycieli na lata 2015/2016 i 2016/2017 zaplanowano szkolenia dotyczące niebezpiecznych zachowań w Internecie.

Szkoleniami doskonalącymi umiejętności profilaktyczne i edukacyjne z zakresu cyberprzemocy obejmowani byli zazwyczaj pedagodzy szkolni oraz wybrani nauczyciele:

W Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli szkoleniami dotyczącymi cyberprzemocy zostało objętych dwóch pedagogów⁷⁰ oraz sześciu nauczycieli⁷¹.

W Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie w roku szkolnym 2015/16 trzech nauczycieli wzięło udział w 3-dniowym szkoleniu w ramach projektu „HATE OVER – szkoła wolna od mowy nienawiści”⁷². W dniu 27 marca 2017 r. w ramach projektu „CYBERNAUCI” odbyło się szkolenie (warsztaty) dla 20 nauczycieli w temacie: „Szanse i zagrożenia cyberprzestrzeni”. Ponadto, w dniach 2–3 stycznia i 30–31 stycznia 2015 r. 6 nauczycieli ukończyło 30-godzinne warsztaty w tematyce – agresja i przemoc rówieśnicza – profilaktyka i interwencja.

W Gimnazjum nr 4 w Starachowicach wszyscy nauczyciele w ramach rady pedagogicznej uczestniczyli w szkoleniu „Bezpieczeństwo w sieci”, „Odpowiedzialność prawna nauczyciela w pracy zawodowej” oraz „Bezpieczeństwo w szkole perspektywa prawna”. Wszyscy nauczyciele uczestniczyli także w konferencji profilaktycznej o tematyce „Zachowania ryzykowne młodzieży - substancje psychoaktywne, agresja – cyberprzemoc”. Cztery osoby ukończyły kurs z zakresu „Słowo, które krzywdzi – nauczyciel wobec agresji słownej uczniów”, osiem osób uzyskało certyfikat wydany przez Fundację „Pedagogium” z uczestnictwa w panelu edukacyjnym „Patologie społeczne XXI wieku – etiologia, symptomatyka, profilaktyka”; dwie osoby uczestniczyły w konferencji szkoleniowej „Agresja w szkole, kontekst, zapobieganie i podejście”, po jednej osobie ukończyło: kurs e-learningowy „Bezpieczna szkoła 2014”, kurs e-learningowy „Szkoła dobrego wychowania”, szkolenie „Efektywny wychowawca – profilaktyk”, szkolenie „Współczesny wychowawca – profilaktyk”, szkolenie „Trening zastępowania agresji”, szkolenie „Mowa nienawiści – cyberprzemoc”.

⁷⁰ Nauczycielka – pedagog, w listopadzie 2015 r. ukończyła 15-godzinny kurs *Bezpieczeństwo w szkole*, organizowany przez stowarzyszenie edukacyjne dla potrzeb Kuratorium Oświaty w Rzeszowie i finansowany ze środków wyodrębnionych w budżecie Wojewody Podkarpackiego. Kurs przygotowywał do poruszania się w przepisach prawa (...) jak również w zakresie podstawowej wiedzy w profilaktyce zagrożeń, w tym cyberprzemocy. Nauczyciel – pedagog wziął udział w projekcie *Bezpieczna sieć – program profilaktyczny w zakresie bezpiecznego korzystania z Internetu*. Szkolenie – *Specyfika uzależnienia od Internetu, rozpoznawanie i sposoby postępowania*.

⁷¹ Dwóch nauczycieli biorących udział w programie „Chrońmy Młodość w Sieci”, program na rzecz bezpiecznego korzystania z Internetu przez młodzież” odbyło 25-godzinne przeszkolenie – nowoczesna profilaktyka wobec zagrożeń dla młodzieży płynących z sieci. Czterech nauczycieli – koordynatorka na terenie Gimnazjum programu Hate over – klasa wolna od mowy nienawiści oraz trzy inne nauczycielki biorące czynny udział w programie, były uczestniczkami dwudniowego kursu szkoleniowego obejmującego problemy związane m.in. z cyberprzemocą.

⁷² Projekt realizowany był w ramach programu „Obywatele dla demokracji”, finansowanego z funduszy EOG. Projekt miał na celu zmniejszenie zjawiska stosowania mowy nienawiści wśród uczniów gimnazjum z terenu województwa lubelskiego i podkarpackiego. Certyfikowani nauczyciele zostali przygotowani do przeprowadzenia lekcji dotyczących komunikacji interpersonalnej, asertywności i cyberprzemocy.

W Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim w ramach samokształcenia sześćcioro nauczycieli w roku szkolnym 2015/2016 ukończyło indywidualne formy doskonalenia w zakresie przeciwdziałania cyberprzemocy, sekstingu, seksualizacji, pornografii. Nauczyciele uczestniczyli w kursach, szkoleniach organizowanych przez instytucje doskonalące oraz w ramach samokształcenia korzystając z materiałów dostępnych w Internecie – strony ORE, Fundacji „Dzieci Niczyje”, Centrum Edukacji Europejskiej, a także z czasopism specjalistycznych prenumerowanych przez Szkołę.

W dniu 2 marca 2017 r. w Gimnazjum nr 7 w Kielcach odbyło się zaplanowane szkolenie członków rady pedagogicznej zatytułowane „Zagrożenia w Internecie. Cyberprzemoc”. W trakcie szkolenia przedstawiono wyniki badań dotyczące aktywności młodzieży w świecie wirtualnym, zaprezentowano film ostrzegający przed skutkami tej aktywności, a także udostępniono linki przydatne w celu przeciwdziałania cyberprzemocy. W szkoleniu wzięło udział 58 nauczycieli (92%).

Kwalifikacje zatrudnionych we wszystkich skontrolowanych szkołach pedagogów i psychologów odpowiadały wymogom określonym w § 19 i 20 ust. 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli⁷³. Ponadto w trzech⁷⁴ spośród 10 objętych kontrolą szkół, w działalności profilaktycznej prowadzonej przez nauczycieli w zakresie cyberprzemocy wykorzystywano materiały zamieszczone na stronie internetowej NASK, m.in. takie jak: „Bezpieczeństwo Dzieci Online”, „Zagrożenia w Internecie zapobieganie – reagowanie”, „Zagrożenia internetowe wybrane zjawiska”, „Internet-edukacja-bezpieczeństwo”, „Nadmierne korzystanie z komputera i Internetu przez dzieci i młodzież”.

Wyniki ankiety – działania profilaktyczne

Wyniki ankiety przeprowadzonej przez NIK w trakcie kontroli wśród uczniów i rodziców uczniów skontrolowanych szkół wskazują, że uczniowie w zdecydowanej większości mieli możliwość uczestniczyć w zajęciach, na których poruszano problematykę cyberprzemocy (85%). Niewiele ponad połowa z ankietowanych uczniów uznała te zajęcia za skuteczne narzędzie przeciwdziałania cyberprzemocy.

W ankietach przeprowadzonych przez NIK uczniowie wypowiedzieli się na temat zmiany ich zachowań w Internecie po uczestnictwie w zajęciach profilaktycznych. 30% ankietowanych uczniów przyznało, że zajęcia profilaktyczne, w których uczestniczyli w jakikolwiek sposób zmieniły ich aktywność w sieci.

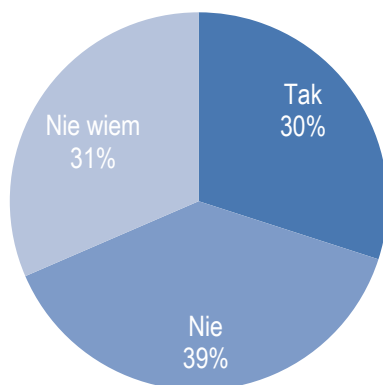
⁷³ Dz. U. z 2015 r. poz. 1264.

⁷⁴ Gimnazjum nr 4 w Starachowicach, Gimnazjum nr 12 w Szczecinie, Zespół Szkół Gimnazjalnych w Łobzie.

Wykres nr 4

Zajęcia profilaktyczne a aktywność uczniów w Internecie⁷⁵.

Czy zajęcia profilaktyczne zmieniły w jakikolwiek sposób Twoją aktywność w Internecie?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w trakcie kontroli NIK.

Połowa (49%) z objętych badaniem rodziców (N=814) przyznała, że uczestniczyła w spotkaniach, w trakcie których poruszona została problematyka cyberprzemocy. Również połowa (48%) ankietowanych rodziców wskazała, że spotkania profilaktyczne, w których wzięli udział w jakikolwiek sposób zmieniły ich wiedzę na temat zagrożeń związanych z cyberprzemocą.

W ekspertyzie przygotowanej na zlecenie NIK wyraźnie podkreślono, że badania zrealizowane przez Pracownię EZTIK w NASK w 2016 roku⁷⁶ ujawniają, że dzieci podejmują aktywność sieciową znacznie wcześniej niż przewidziane to zostało w programach szkolnych. W efekcie dzieci zdobywają wiedzę i umiejętności korzystania z mediów metodą prób i błędów, co naraża je na wiele niebezpieczeństw. Niedostateczne przygotowanie do korzystania z mediów i ludzkie, jednostkowe nieszczęścia są jedynie wierzchołkiem góry lodowej. Konsekwencje braku elementarnej wiedzy i umiejętności oddzielania „plew od ziarna”, nieumiejętne odczytywanie komunikatów medialnych, brak wsparcia jednostkowej i zespołowej twórczości internetowej, skutkują naiwną postawą obywatelską, podatnością na manipulacje podmiotów wewnętrznych i zewnętrznych oraz brakiem odporności na wrogie ataki (szerzej – ekspertyza biegłego stanowiąca załącznik nr 5.4. do niniejszej informacji).

Podstawą do prowadzenia działań profilaktycznych, w tym w obszarze cyberprzemocy, dla jednostek Policji jest § 29 ust. 1 pkt 14 zarządzenia nr 1041 Komendanta Głównego Policji, zgodnie z którym do zakresu działania KWP należy opracowywanie, wdrażanie i koordynowanie programów prewencyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów zagrożenia

Opinia biegłego
sporządzona na zlecenie
NIK

Działania
profilaktyczne – Policja

⁷⁵ N=737

⁷⁶ Tanaś M. (2017). Nastolatki w Internecie – rekomendacje NASK dla rodziców i nauczycieli. Ogólnopolski Kongres Oświatowy EDUTEC „Edukacja w kosmosie informacji” Poznań, dn. 23–24 III 2017 r. Wersja elektroniczna: http://kongres.odnpoznan.pl/wp-content/uploads/2017/02/Edutech_Maciej_Tanas.pdf.

demoralizacją i przestępczością nieletnich. Natomiast z § 30 ust. 1 pkt 1 zarządzenia wynika, że tworzenie i realizowanie programów prewencyjnych ukierunkowanych m.in. na zwalczanie przestępczości oraz ujawnianie, zapobieganie i zwalczanie zjawisk patologii społecznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży należy do zakresu działania KPP.

Kontrola wykazała, że KWP i KPP podejmowały przedsięwzięcia profilaktyczne dotyczące cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Działania te były prowadzone w ramach realizacji programów i akcji dotyczących zarówno cyberprzemocy, jak również szeroko rozumianego bezpieczeństwa publicznego i ograniczania przestępczości. Akcje te kierowane były zarówno do określonych grup młodzieży szkolnej jak i ogółu mieszkańców w ramach różnego rodzaju festynów, spotkań i imprez oraz poprzez uczestnictwo w lokalnych audycjach radiowych i telewizyjnych.

Programy i działania profilaktyczne realizowane na szczeblu KWP polegały m.in. na:

Komenda Wojewódzka Policji w Kielcach od 2011 r. we współpracy z Świętokrzyskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Biurem Społeczeństwa Informacyjnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego organizowała projekt „Szybuj bezpiecznie w internetowej chmurze”. Celem konkursu było upowszechnienie zasad bezpiecznego korzystania z Internetu wśród dzieci i młodzieży oraz zwiększenie poziomu wiedzy uczniów i ich rodziców na temat możliwości wykorzystania Internetu do pełnego uczestnictwa w życiu publicznym, społecznym i gospodarczym. Jego realizację poprzedziło szkolenie przeprowadzone przez pracowników firmy Microsoft oraz ówczesnej Fundacji Dzieci Niczyje dla 53 policjantów⁷⁷, umożliwiające samodzielne prowadzenie spotkań z dziećmi i młodzieżą na temat bezpiecznego korzystania z Internetu (programy edukacyjne „3,2,1 Internet” oraz program „W sieci”). Pierwszym etapem tego projektu w każdej edycji były spotkania funkcjonariusza Policji z uczniami szkoły zainteresowanej udziałem na temat cyberprzemocy, cyberprzestępczości i odpowiedzialności prawnej nieletnich. Kolejnym jego etapem były prowadzone przez nauczycieli lekcje na temat bezpiecznego surfowania w sieci i możliwości wykorzystania Internetu do pełnego uczestnictwa w życiu publicznym. Ostatnim elementem był konkurs na pracę plastyczną i multimedialną związaną tematycznie z bezpieczeństwem w sieci. Łącznie funkcjonariusze przeprowadzili w ramach projektu spotkania z 30.231 uczniami. Projekt został wyróżniony jako dobra praktyka w konkursie organizowanym przez Europejską Sieć Zapobiegania Przestępczości (EUCPN) w Luksemburgu.

Skuteczność prowadzonych działań w ramach tego projektu nie była jednak znana, gdyż nie przeprowadzono jego ewaluacji ani nie podjęto działań (samodzielnych lub we współpracy ze współorganizatorami) pozwalających na ocenę jego efektów. KWP poza informacją o przybliżonej liczbie uczestników spotkań z funkcjonariuszami, nie dysponowała żadnymi zbiorczymi statystykami pozwalającymi na podsumowanie efektów i zaprojektowanie działań na kolejny rok, odpowiadających na konkretne potrzeby grup uczniów.

Komenda Wojewódzka Policji w Łodzi realizowała autorski program prewencyjny pn. „Policyjna Akademia Bezpieczeństwa”. Realizowany on był przez KWP i podległe komendy miejskie i powiatowe Policji, w trzech etapach – szkolnym, powiatowym i wojewódzkim i w kontrolowanym okresie kierowany był do dzieci z drugich klas szkoły podstawowej. W ramach programu na poziomie szkolnym

⁷⁷ Jeden z funkcjonariuszy za wybitne zaangażowanie w działania na rzecz bezpieczeństwa i ochrony prywatności uczniów w Internecie otrzymał dyplom.

przeprowadzane były zajęcia edukacyjne. Wykorzystywano w nich broszurę edukacyjną autorstwa KWP pn. „Elementarz bezpieczeństwa”. Głównym założeniem programu było przeprowadzenie konkursu sprawności fizycznej i wiedzy o bezpieczeństwie. W ramach eliminacji powiatowych, w których corocznie brało udział ok. 400 dzieci, wyłanianych było 44 dzieci (dwoje z każdego powiatu województwa łódzkiego), które przystępowały do wojewódzkiego finału konkursu, organizowanego przez Oddział Prewencji KWP. Regulamin konkursu KWP rozsyłała do podległych KPP. Jednostki podległe były zobowiązane do przekazania informacji o konkursie do wszystkich szkół podstawowych na terenie swojego działania.

Program w ograniczonym zakresie obejmował zagadnienia dotyczące cyberprzemocy. Jedną z 14 stron ww. „Elementarza bezpieczeństwa” poświęcona była zasadom bezpiecznego korzystania z internetu. W konkursie finałowym w 2015 r. zawarto pytanie dotyczące reakcji dziecka na zaczepianie go przez nieznaną osobę w internecie. Program nie był poddawany ewaluacji, ponieważ – jak wyjaśnił z-ca Komendanta ds. Prewencji – „treści dotyczące bezpieczeństwa są treściami ponadczasowymi, co roku jest ta sama grupa adresatów, której tę wiedzę należy przekazać. Nie sposób zmierzyć, czy treści dotyczące szeroko rozumianego bezpieczeństwa miały wpływ na dzieci i młodzież w takim stopniu, że zdołały np. uniknąć niebezpieczeństw dzięki przekazanym poradom”.

Naczelnik Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie wskazał, że w ramach działań z profilaktyki społecznej ukierunkowanej na przeciwdziałanie zjawiskom patologicznym wśród dzieci i młodzieży, Wydział Prewencji KWP, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej i Kuratorium Oświaty w Rzeszowie od 2006 r. realizują wojewódzki konkurs plastyczny dla dzieci i młodzieży oraz od 2011 r. wojewódzki konkurs na spot filmowy. Jednym z obszarów przedmiotowych konkursów jest „Bezpieczny Internet”. Konkurs adresowany był do dzieci i młodzieży szkół podstawowych i gimnazjalnych, a także placówek letniego wypoczynku. Tematyka prac konkursowych miała dotyczyć szeroko rozumianego bezpiecznego zachowania w sytuacjach zagrażających zdrowiu i życiu młodego pokolenia, między innymi bezpiecznego Internetu.

W kontrolowanym okresie funkcjonariusze KWP w Gorzowie Wlkp. realizowali działania profilaktyczne w zakresie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży dla ogółem 8.032 osób (z tego: 5.148 w roku 2013, 506 w roku 2014, 531 w roku 2015 oraz 1.847 w roku 2016) w ramach m.in. następujących przedsięwzięć: „Dzień Bezpiecznego Internetu”, finał konkursu na spot „Jestem e-ambasadorem w Sieci”, projekt pn. „Obejrzałem Problem”, działania prewencyjne we współpracy z fundacją „Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy” pn. „Wioska Policyjna” na terenie „Przystanku Woodstock”.

W badanym okresie KWP w Szczecinie realizowała i koordynowała następujące działania profilaktyczne i prewencyjne w zakresie cyberprzemocy:

- wojewódzki program „Bezpieczna Szkoła”, realizowany od 2002 r. (w kolejnych edycjach obejmujących poszczególne lata szkolne). Jego celem to stałe podnoszenie bezpieczeństwa w placówkach oświatowych oraz inspirowanie do nowatorskich działań profilaktycznych. Narzędzia realizacji celu obejmowały spotkania edukacyjne z dziećmi i młodzieżą, prowadzenie szkoleń podczas rad pedagogicznych oraz wywiadówek profilowanych w ramach kilku tematów, m.in. związanych z cyberprzemocą;
- program profilaktyczny „Zagraj ze mną w bezpieczeństwo” realizowany od 2014 r. we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Zachodniopomorskiego, przeznaczony dla dzieci w wieku od 6 do 9 lat (autorski program Wydziału Prewencji KWP). Główny element programu to wielkoformatowa gra planszowa, w której uczestnicy zabawy

w aktywny sposób stają się jej częścią. Jednym z obszarów gry były zagrożenia związane z korzystaniem z komputera oraz funkcjonowaniem w sieci;

- program „Policyjne Studium Bezpieczeństwa” we współpracy z Fundacją „Razem bezpiecznie” w Szczecinie. Jego celem było zwiększanie wiedzy grona pedagogicznego z zakresu współczesnych problemów dzieci i młodzieży oraz zagrożeń, które mogą ich spotkać w codziennym życiu poprzez szkolenia. Funkcjonariusze Policji oraz przedstawiciele innych instytucji i organizacji prowadzili przez cały rok szkolny raz w miesiącu wykłady, ćwiczenia oraz szkolenia w ośmiu blokach tematycznych. W edycji roku 2013/2014 jednym z bloków tematycznych (wykład 4 x 45 minut, ćwiczenia 1 x 45 minut) były „Cyberzagrożenia – minimalizowanie zagrożeń i skutków niebezpieczeństw związanych z Internetem i aktywność osób małoletnich w sieci”. Blok ten został powtórzony w toku prac „Policyjnego Studium Bezpieczeństwa” w roku szkolnym 2015/2016. Podczas sześciu edycji programu, jakie odbyły się od roku szkolnego 2009/2010, przeszkolonych zostało 448 osób.
- program „U sąsiada bezpiecznie – Sicherheit im Nachbarland” we współpracy przygranicznej z Policją Meklemburgii – Pomorza Przedniego realizowany od czerwca 2004 r. Główne cele programu to m.in. zwiększenie poczucia bezpieczeństwa wśród turystów i informowanie o zagrożeniach na terenie województwa zachodniopomorskiego i kraju związkowego Meklemburgia – Pomorze Przednie, poprzez m.in. następujące cele pośrednie: identyfikowanie miejsc i zjawisk kryminogennych i dążenie do ich ograniczenia, edukowanie dzieci i młodzieży w zakresie bezpieczeństwa w życiu oraz Internecie. W roku 2016 opracowano i wydano w formie broszury komiks dla dzieci młodzieży pod tytułem „Ins Netz gegangen – wpadka w sieci”.

Do najciekawszych inicjatyw profilaktycznych podejmowanych przez skontrolowane KPP należały:

Opracowany w 2013 r. przez funkcjonariusza Zespołu Kryminalnego Komisariatu Policji w Grabicy (komisariat podległy Komendzie Miejskiej Policji w Piotrkowie Trybunalskim) w formie broszury materiał dydaktyczny pn. „Prewencyjny program z zakresu przeciwdziałania cyberprzemocy”. Był to podręcznik dla funkcjonariuszy Policji oraz rodziców dzieci i młodzieży. Materiał ten był wykorzystywany na spotkaniach profilaktycznych, tzw. pogadankach, prowadzonych w szkołach przez funkcjonariuszy Policji. Materiał ten prezentował wiedzę i środki zaradcze w zakresie cyberprzemocy, w szczególności odpowiadał na pytania:

- co to jest cyberprzemoc (dokładny opis wszystkich przypadków),
- czy rodzice wiedzą co ich dzieci „robią” w Internecie oraz jak dowiedzieć się co dziecko „robi” w Internecie,
- co zrobić, gdy dziecko stanie się ofiarą cyberprzemocy, oraz jak nie paść ofiarą cyberprzemocy.

Program profilaktyczny „Cyberdżungla” opracowany w Komendzie Miejskiej Policji w Szczecinie. Celem programu była poprawa świadomości na temat zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu, poprawą bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w sieci. Ponadto uaktywnienie kontroli rodzicielskiej nad dziećmi korzystającymi z zasobów Internetu. Program zawierał przewodnik dla rodziców, wprowadzając ich w tajniki wirtualnej rzeczywistości i nadzoru nad dziećmi oraz wskazywał na zagrożenia płynące z korzystania z sieci. Program zawierał także tzw. przestrogi dla dzieci oraz Mapę Dżungli, spis wszystkich zasad użytkowania Internetu, zarówno przez rodziców jak i dzieci. Zawierał także prezen-

tację multimedialną wskazującą na sytuacje jakie mogą pojawić się w Internecie przy korzystaniu z komunikatorów (czat, GG itp.). Wskazano na zintensyfikowanie działań w obszarze edukacji rodziców, poprzez obrazkowe przedstawienie sytuacji stwarzających zagrożenie dla dzieci. Program zawierał także:

- informacje dotyczące wyszukiwania informacji tzw. „Błądzenie we mgle”. Przedstawiono przykłady korzystania ze stron internetowych, gdzie wskazano na zagrożenia cyberprzemocy przy otwieraniu stron internetowych przez dzieci i młodzież oraz podano sposoby zapobiegania temu zjawisku;
- jak rozmawiać w Internecie pt. „Wilk i czerwony kapturek”. Przestrzeganie dzieci i młodzieży przed zagrożeniami przy nawiązywaniu znajomości w sieci.

Współrealizującymi program byli dyrektorzy i pedagodzy szkolni (organizacja pogadank, zajęć warsztatowych oraz diagnoza skali problemu i zainteresowania w danej placówce), Policja – specjaliści ds. nieletnich (przeprowadzanie pogadank, przekaz materiałów informacyjnych), Straż Miejska (prowadzenie zajęć w szkołach), Komisja Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego Rady Miasta Szczecin (pomoc w finansowaniu przedsięwzięcia), Kościół (docieranie do dzieci i młodzieży z informacją o cyberprzemocy), operatorzy sieci internetowych (konsultacje strategiczne). Komenda opracowała także poradnik „Cyberdzungla@ wyprawa w nieznane”.

Podstawą realizacji przez KPP działań profilaktycznych w szkołach było zgłaszane przez dyrektorów szkół zapotrzebowanie w tym zakresie, co przy braku rozpoznania skali zjawiska cyberprzemocy oraz ograniczonych możliwościach kadrowych komend, mogło powodować, że działania te były skierowane do uczniów, wśród których cyberprzemoc nie jest największym problemem. Jednocześnie działalność profilaktyczna nie musiała obejmować tych środowisk, w których problem ten faktycznie występuje. Działania te były przypadkowe i nie zostały ukierunkowane dla najbardziej potrzebujących środowisk.

W tabeli poniżej przedstawiono szacunkowe dane na temat działań profilaktycznych przeprowadzonych przez skontrolowane jednostki Policji w latach 2013–2016 oraz liczbę szkół na terenie działania komend. Analiza danych w tabeli wskazuje, że statystycznie tylko KPP w Świebodzinie i KPP w Gorzowie Wielkopolskim zrealizowały w każdej szkole ponad jedno spotkanie profilaktyczne dotyczące cyberprzemocy, natomiast w skrajnym przypadku (KPP w Skarżysku-Kamiennej) jedynie w nieco ponad 9,5% szkół z terenu działania komendy były prowadzone działania profilaktyczne przez lub przy współudziale funkcjonariuszy Policji.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Tabela nr 6
Działania profilaktycz

Nazwa jednostki	Szacunkowa liczba spotkań profilaktycznych w obszarze cyberprzemocy dla dzieci i młodzieży, w których uczestniczyli funkcjonariusze w latach 2013–2016	Szacunkowa liczba spotkań profilaktycznych w obszarze cyberprzemocy dla dzieci i młodzieży, w których uczestniczyli funkcjonariusze w roku kalendarzowym	Szacunkowa liczba uczestników spotkań	Liczba szkół funkcjonujących na obszarze działania Komendy
Komenda Miejska Policji w Gorzowie Wlkp.	894	223,5	26.147	166
Komenda Miejska Policji w Kielcach	696	174,0	33.915	213
Komenda Miejska Policji w Piotrkowie Trybunalskim	1010	252,5	10.397	159
Komenda Miejska Policji w Rzeszowie	186	46,5	18.120	230
Komenda Miejska Policji w Szczecinie	161	40,3	b.d.	149
Komenda Powiatowa Policji w Bełchatowie*	34	8,5	2.193	74
Komenda Powiatowa Policji w Łobzie	31	7,8	2.280	28
Komenda Powiatowa Policji w Skarżysku-Kamienniej	31	7,8	2.000	81
Komenda Powiatowa Policji w Stalowej Woli	61	15,3	4.893	66
Komenda Powiatowa Policji w Starachowicach	76	19,0	1.200	79
Komenda Powiatowa Policji w Świebodzinie	329	82,3	9.245	42
Ogółem	2.720	n.d.	110.390	1.287

*dane dla lat 2015–2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

Żadna ze skontrolowanych KWP i KPP nie dokonywała ewaluacji realizowanych działań profilaktycznych dotyczących cyberprzemocy, ze względu na nieokreślenie mierzalnych wskaźników realizowanych zadań. Z tego względu skuteczność tych realizowanych działań w rzeczywistości nie była znana.

**Opinia biegłego
sporządzona
na zlecenie NIK**

Na wagę i potrzebę prowadzenia szerokich działań profilaktycznych w obszarze cyberprzemocy zwrócono uwagę w przywołanym w eksper-tyzie przygotowanej na zlecenie NIK Raporcie dla Parlamentu Europej-skiego „Cyberbullying Among Young People” opublikowanym w 2016 roku. W raporcie wymienia się działania profilaktyczne podejmowane w różnych krajach, podaje też dobre praktyki radzenia sobie z cyberprzemocą wśród

młodych ludzi⁷⁸. Dobre praktyki rozumiane są w tym przypadku jako działania służące aktywnemu ograniczaniu cyberprzemocy, jako wsparcie ofiar przemocy, podnoszenie świadomości i skuteczne karanie sprawców przestępstw. We wszystkich omawianych w raporcie państwach dobre praktyki związane są przede wszystkim z działalnością edukacyjną i podnoszeniem świadomości zagrożeń i skutecznego karania przestępców (szerzej – ekspertyza biegłego stanowiąca załącznik nr 5.4. do niniejszej informacji).

4.3. Prawidłowość i skuteczność reakcji na stwierdzone akty cyberprzemocy

Wymienione w poprzednim punkcie działania profilaktyczne pozwalają uniknąć wielu problemów, w tym tych najpoważniejszych, związanych z krzywdą konkretnych osób. Jednak nawet najlepiej zaprojektowane działania profilaktyczne nie wyeliminują całkowicie problemu cyberprzemocy. W związku z tym równie istotne jak prowadzenie intensywnych działań profilaktycznych, jest opracowanie procedur interwencyjnych, których zastosowanie pozwala skutecznie reagować na niebezpieczne zjawiska oraz eliminować lub ograniczać negatywne skutki niepożądanych zachowań w sieci.

W siedmiu⁷⁹ z 10 skontrolowanych szkół w całym okresie objętym kontrolą obowiązywały procedury dotyczące ujawniania i reagowania na stwierdzone akty cyberprzemocy wśród uczniów. W Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie procedury w tym zakresie wprowadzone zostały w roku szkolnym 2015/2016, natomiast w Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim w roku szkolnym 2016/2017. W Publicznym Gimnazjum nr 1 w Świebodzinie w okresie objętym kontrolą procedury takie nie obowiązywały.

W *Standardzie bezpieczeństwa online placówek oświatowych* (przywołanym w poprzednich punktach informacji) przedstawiono m.in. modelowe propozycje sposobów reagowania w sytuacji stwierdzenia w placówce oświatowej czynów zabronionych i działań szkodliwych związanych z cyberprzemocą. Nierozpropagowanie ww. dokumentu wśród placówek edukacyjnych sprawiło, że objęte kontrolą szkoły we własnym zakresie przygotowały procedury reagowania w przypadkach wystąpienia cyberprzemocy. Pomimo tego, że żadna z objętych kontrolą szkół nie wykorzystywała do opracowania procedur ww. *Standardu*, w siedmiu⁸⁰ szkołach wprowadzone w procedurze rozwiązania były zgodne z przewidzianymi w *Standardzie*.

Procedury dotyczące reagowania na akty cyberprzemocy – szkoły

W Procedurze reagowania na zjawisko cyberprzemocy obowiązującej w Gimnazjum nr 12 w Szczecinie określono m.in., że w przypadku wystąpienia cyberprzemocy:

⁷⁸ Good practices to prevent and tackle cyberbullying among young people, za: Cyberbullying among young people, s. 73.

⁷⁹ Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli, Gimnazjum nr 4 w Starachowicach, Gimnazjum nr 7 w Kielcach, Gimnazjum nr 12 w Szczecinie, Publiczne Gimnazjum nr 1 w Bełchatowie, Zespół Szkół Gimnazjalnych w Łobzie, Zespół Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim.

⁸⁰ Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli, Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie, Gimnazjum nr 4 w Starachowicach, Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim, Gimnazjum nr 12 w Szczecinie, Publiczne Gimnazjum nr 1 w Bełchatowie, Zespół Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

- należy poinformować wychowawcę oddziału oraz dyrektora i pedagoga szkolnego, którzy dokonują analizy sytuacji i planują dalsze postępowanie;
- należy ustalić okoliczności zdarzenia i jego sprawcę, zabezpieczyć i zarejestrować wszystkie istotne dowody i dane;
- pedagog szkolny (koordynator działań wychowawczych) przeprowadza rozmowę ze sprawcą, będącym uczniem, a także z jego rodzicami. Wobec sprawcy należy wyciągnąć konsekwencje przewidziane w statucie Szkoły, przy czym należy go też objąć opieką psychologiczno-pedagogiczną;
- uczeń, ofiara przemocy, powinien otrzymać wsparcie psychiczne, poradę jak zapewnić sobie poczucie bezpieczeństwa i uniknąć eskalacji prześladowania. Należy poinformować rodziców o problemie oraz otrzymać pomoc Gimnazjum. Wychowawca oddziału lub pedagog szkolny przedstawiają im podjęte kroki.

Po zakończeniu czynności związanych z incydem, należy monitorować sytuację ofiary, a w uzasadnionych przypadkach powiadomić Policję i sąd rodzinny (Dyrektor).

Procedura postępowania nauczycieli w sytuacji ujawnienia w szkole zjawiska cyberprzemocy opracowana w Gimnazjum nr 4 w Starachowicach zakładała w przypadku ujawnienia cyberprzemocy podjęcie działań w następujących obszarach:

- ustalenie okoliczności zdarzenia,
- zabezpieczenie dowodów,
- podjęcie działań wobec sprawcy,
- podjęcie działań wobec ofiary przemocy,
- sporządzenie dokumentacji z zajścia,
- powiadomienie rodziców, sądu rodzinnego i Policji.

Stwierdzone przypadki cyberprzemocy – szkoły

W kontrolowanym okresie czterech lat szkolnych w objętych badaniem szkołach wystąpiło 60 zdarzeń związanych z cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży. W tabeli poniżej przedstawiono liczbę stwierdzonych przypadków cyberprzemocy w poszczególnych jednostkach:

Tabela nr 7

Stwierdzone przypadki cyberprzemocy w kontrolowanych szkołach

Nazwa Szkoły	Liczba stwierdzonych przypadków cyberprzemocy
Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli	14
Gimnazjum nr 4 w Starachowicach	9
Publiczne Gimnazjum nr 1 w Bełchatowie	9
Gimnazjum nr 7 w Kielcach	8
Publiczne Gimnazjum nr 1 w Świebodzinie	6
Gimnazjum nr 12 w Szczecinie	4
Zespół Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim	4
Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim	2
Zespół Szkół Gimnazjalnych w Łobzie	2
Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie	2
Ogółem	60

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Ujawnione przypadki cyberprzemocy stanowiły niewielki procent w stosunku do średniej liczby uczniów w roku szkolnym w okresie objętym kontrolą. Wahał się on od 0,3% do 3,9%. Szczegółowy rozkład ww. zagadnienia przedstawia tabela poniżej.

Tabela nr 8

Stosunek ujawnionych przypadków cyberprzemocy w okresie czterech badanych lat szkolnych w stosunku do średniej liczby uczniów (w %)

Nazwa szkoły	Stwierdzone przypadki cyberprzemocy	Średnia liczba uczniów w szkole w roku szkolnym w okresie objętym kontrolą	Stosunek stwierdzonych przypadków cyberprzemocy w stosunku do średniej liczby uczniów (w %)
Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli	14	370	3,8
Gimnazjum nr 4 w Starachowicach	9	233	3,9
Publiczne Gimnazjum nr 1 w Bełchatowie	9	439	2,0
Gimnazjum nr 7 w Kielcach	8	550	1,5
Publiczne Gimnazjum nr 1 w Świebodzinie	6	545	1,1
Gimnazjum nr 12 w Szczecinie	4	478	0,8
Zespół Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim	4	180	2,2
Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim	2	654	0,3
Zespół Szkół Gimnazjalnych w Łobzie	2	437	0,5
Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie	2	80	2,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

Powyższe dane w porównaniu z danymi wynikającymi z ankiet przeprowadzonych wśród uczniów, rodziców i nauczycieli mogą świadczyć, iż większość zdarzeń dotyczących cyberprzemocy nie jest ujawniana przez szkoły.

W zdecydowanej większości szkół w sytuacji rozpoznania przypadku cyberprzemocy stosowano się do przyjętych procedur. Odstępstwa od procedur ujawniono w dwóch jednostkach:

W Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli stwierdzono nieprzestrzeganie w pełni przyjętych w 2012 r. procedur postępowania nauczycieli w sytuacjach ujawnienia cyberprzemocy. Ewidencja i opis ujawnionych przypadków cyberprzemocy w Szkole nie w pełni odpowiadały procedurze przyjętej w tej sprawie. Nauczyciele byli zobowiązani do sporządzenia dokumentacji z zajęcia, natomiast opisywano i ewidencjonowano wyłącznie przypadki wymagające interwencji pedagoga, odnotowane w dzienniku pedagoga. Pozostałe przypadki, o nieznannej liczbie, załatwiane na poziomie wychowawcy, nie były dodatkowo dokumentowane. Nie przestrzegano również wymogu dotyczącego dalszego monitorowania sprawy, tj. na ile problem związany z cyberprzemocą, po interwencji w Szkole lub po interwencji uprawnionych organów zewnętrznych, został w sposób stały zażegnany. Stwierdzono również jeden przypadek cyberprzemocy wymagający bezwzględnego dalszego monitorowania oraz dodatkowo poinformowania o zda-

Sposób postępowania w przypadku stwierdzenia cyberprzemocy w szkole

rzeniu Policji. Szkoła (nauczyciel – pedagog) poprzestała jednak na poinformowaniu o cyberprzemocy rodziców dziecka i przyjęła zapewnienie, że rodzice skierują sprawę do Policji. Kontrola wykazała natomiast, że molestowanie niepełnosprawnego intelektualnie dziecka przez dorosłą osobę nie zostało zgłoszone na Policję – Policja nie prowadziła postępowania w tej sprawie w latach objętych kontrolą.

W Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie po ujawnieniu przypadku cyberprzemocy nie zastosowano przyjętej procedury. Ujawnione zdarzenie odnotowano wyłącznie w dzienniku zajęć pedagoga szkolnego. Zapis miał charakter bardzo ogólny (rozmowa). Nie stwierdzono prowadzenia innej ewidencji (dokumentacji) w przedmiotowej sprawie. Brak jakiejkolwiek dokumentacji nie pozwalał m.in. na ustalenie rodzaju zdarzenia, z czyjej inicjatywy i jakiego rodzaju udzielono pomocy uczniom, których dotknęła cyberprzemoc, czy udzielona pomoc trwała również po ujawnieniu zdarzenia, czy i w jaki sposób monitorowano zachowania uczniów, jakie działania profilaktyczno-wychowawcze zostały podjęte przez Szkołę w stosunku do uczniów zagrożonych cyberprzemocą oraz czy Szkoła otrzymała informację zwrotną od instytucji zewnętrznych (np. Policja), o podjętych przez nich działaniach w związku ze zgłoszeniem zdarzenia.

Zgodnie z art. 4 § 3 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁸¹ szkoła jest zobowiązana do zawiadomienia sądu rodzinnego, Policji o popełnieniu przez nieletniego czynu karalnego, ściganego z urzędu, o którym dowiedziała się w związku ze swoją działalnością. Ponadto na szkole spoczywa obowiązek podjęcia niezbędnych czynności, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów popełnienia czynu.

Sposób postępowania jednostek Policji w przypadku stwierdzenia cyberprzemocy

W kontrolowanym okresie objęte kontrolą KWP nie prowadziły postępowań sprawdzających lub przygotowawczych, dotyczących popełnienia przestępstw w zakresie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży⁸² oraz postępowań, których przedmiotem były takie czyny wyczerpujące znamiona wykroczeń⁸³. W tabeli poniżej przedstawiono relacje przyjętych zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstw związanych z cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży do szacunkowej liczby uczniów na terenie działania danej jednostki.

⁸¹ Dz. U. z 2016 r. poz. 1654.

⁸² Dotyczy przestępstw opisanych w przepisach art. 190 § 1 kk (groźba karalna), art. 190a § 1 i 2 kk (uporczywe nękanie oraz podszywanie się pod inną osobę lub wykorzystywanie jej wizerunku), 191 § 1 kk (zmuszania do określonego zachowania lub znoszenia), art. 191a § 1 kk (utrwalania wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej albo rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody), art. 212 § 1 i 2 kk (zniesławienie), art. 216 § 1 i 2 kk (zniewaga), art. 268a § 1 kk (kradzież tożsamości), art. 267 § 1 kk (kradzież informacji), art. 268 § 1 i 2 kk (naruszenie integralności informacji i prawa do niezakłóconego dostępu do niej osoby uprawnionej).

⁸³ Dotyczy wykroczeń opisanych w przepisach art. 107 (naruszenie spokoju człowieka) oraz art. 141 (naruszenie obyczajności) ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2015 r. poz. 1094, ze zm.) – dalej: kw.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Tabela nr 9

Relacja przyjętych zawiadomień o podejrzeniu popełnienia przestępstw związanych z cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży do szacunkowej liczby uczniów na terenie właściwości danej jednostki (w %)

Nazwa jednostki Policji	Przyjęte w latach 2013–2016 zawiadomienia	Stosunek przyjętych zawiadomień do szacunkowej liczby uczniów na terenie właściwości danej jednostki (w %)
Komenda Powiatowa Policji w Łobzie	8	0,19
Komenda Miejska Policji w Gorzowie Wlkp.	14	0,08
Komenda Powiatowa Policji w Bełchatowie*	9	0,06
Komenda Miejska Policji w Kielcach	17	0,05
Komenda Powiatowa Policji w Starachowicach	5	0,04
Komenda Miejska Policji w Szczecinie	16	0,04
Komenda Miejska Policji w Rzeszowie	11	0,03
Komenda Powiatowa Policji w Skarżysku-Kamiennej	3	0,03
Komenda Powiatowa Policji w Stalowej Woli	3	0,02
Komenda Miejska Policji w Piotrkowie Trybunalskim	5	0,02
Komenda Powiatowa Policji w Świebodzinie	1	0,01

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

Z danych powyżej wynika, że zgłoszenia czynów zabronionych o charakterze cyberprzemocy stanowią niewielki procent w stosunku do liczby uczniów na terenie właściwości danej jednostki.

Postępowania dotyczące cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży prowadzone były przez KPP. W tabeli poniżej przedstawiono sposób załatwienia sprawy przez te jednostki Policji.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Tabela nr 10

Postępowania – jednostki Policji

Nazwa jednostki Policji	Postępowania wszczęte	Postępowania umorzone	Liczba spraw skierowanych do sądu
Komenda Miejska Policji w Rzeszowie	11	0	11
Komenda Miejska Policji w Szczecinie	15	6	9
Komenda Powiatowa Policji w Bełchatowie*	9	0	9
Komenda Miejska Policji w Kielcach	13	3	5
Komenda Miejska Policji w Piotrkowie Trybunalskim	5	0	5
Komenda Powiatowa Policji w Łobzie	6	2	4
Komenda Powiatowa Policji w Stalowej Woli	3	0	3
Komenda Miejska Policji w Gorzowie Wlkp.	14	11	2
Komenda Powiatowa Policji w Starachowicach	5	4	0
Komenda Powiatowa Policji w Skarżysku-Kamiennej	3	0	0
Komenda Powiatowa Policji w Świebodzinie	1	1	0
Ogółem	85	27	48⁸⁴

* Dane dla lat 2015–2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników kontroli NIK.

Wszystkie skontrolowane jednostki Policji prawidłowo reagowały na zgłoszone przypadki cyberprzemocy, jednak aż ponad jedna trzecia (36%) zakończonych w kontrolowanym okresie postępowań została umorzona głównie z powodu niewykrycia sprawcy. Tak znaczny odsetek umorzonych postępowań mógł wynikać również z nieobejmowania nadzorem i kontrolą przez KGP i KWP działalności podległych KPP związanej z cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży oraz z niewprowadzenia odrębnych wewnętrznych procedur służących ujawnianiu przypadków cyberprzemocy.

Zastępca Komendanta Wojewódzkiego Policji w Szczecinie wyjaśnił: w Komendzie Wojewódzkiej Policji w Szczecinie dotychczas nie wdrażano odrębnych procedur dotyczących ujawniania przypadków cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Ten rodzaj przestępczości, tak jak i inne związane z rozwojem Internetu skutkował jednak wyodrębnieniem w strukturze organizacyjnej KWP w Szczecinie Wydziału dw. z Cyberprzestępczością – komórki wyspecjalizowanej w śledzeniu zachowań przestępczych w Internecie oraz dokonywaniu ustaleń zleczanych przez inne komórki KWP i jednostki terenowe.

W trakcie czynności kontrolnych w Komendzie Wojewódzkiej Policji w Szczecinie badaniem objęto również sposób postępowania w związku ze stwierdzonymi samookaleczeniami dzieci i młodzieży związanymi z grą internetową o nazwie „Niebieski Wieloryb”.

⁸⁴ Pozostałe 10 spraw (różnica pomiędzy wszczętymi postępowaniami a umorzonymi i skierowanymi do sądu) pozostawało w trakcie rozpatrywania.

WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

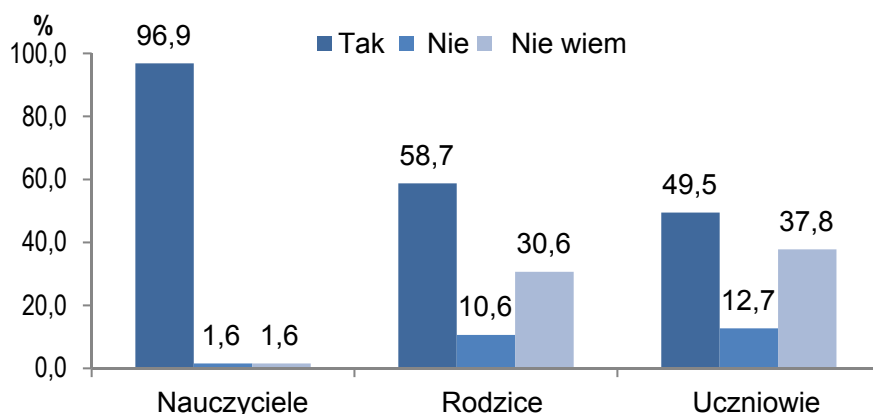
Komenda Powiatowa Policji w Pyrzycach w dniu 14 marca 2017 r. przestała do Komendy Wojewódzkiej Policji w Szczecinie pismo informujące o złożeniu przez dyrektora jednej ze szkół podstawowych w powiecie zgłoszenia o przestępstwie polegającym na namowie do popełnienia samobójstwa osób grających w grę internetową o nazwie „Niebieski Wieloryb”. W związku z uczestnictwem w ww. grze, trzech małoletnich uczniów ww. szkoły dokonało samookaleczeń. Tego samego dnia Komendant Wojewódzkiej Policji wystąpił do wszystkich komendantów miejskich i powiatowych garnizonu zachodniopomorskiego informację o zidentyfikowanej sytuacji wraz z poleceniami m.in.: nawiązania kontaktu z przedstawicielami dyrekcji i pedagogami szkolnymi placówek oświatowych, zaangażowania się w realizację wywiadówek profilowanych dla rodziców, których bezwzględnie należy poinformować o zdiagnozowanym zagrożeniu, reagowania na każdy sygnał dotyczący ewentualnego zainteresowania osób małoletnich ww. zagrożeniami, wdrożenia systemu interwencji profilaktycznej w sytuacjach zdiagnozowanego zagrożenia, stałego monitorowania lokalnych obszarów sygnalizowanych zagrożeń dzieci młodzieży, które mogą mieć związek z formami manipulacji i przestępczej aktywności. Komendanci jednostek podległych zostali zobowiązani do zameldowania do dnia 24 marca 2017 r. o podjętych działaniach i realizacji powyższych poleceń. Do pisma załączono opis gry oraz materiał „Samobójstwa dzieci i młodzieży – informacja dla rodziców i opiekunów” opracowany w ramach kampanii na rzecz przeciwdziałania samobójstwom dzieci i młodzieży. Pismem z dnia 17 marca 2017 r. Komendant Wojewódzkiej poinformował komendantów jednostek podległych o rozpowszechnianiu w sieci innej gry (wyżej opisanego typu) pod nazwą „Zostań wrózką ognia” i poleceniem, aby działania ujęte w piśmie z dnia 14 marca 2017 r. rozszerzyć o ww. grę. Na dzień 29 marca 2017 r. godzinę 14.15 po wprowadzeniu do systemu SWD w polu „opis” hasła „wieloryb” system SWD wygenerował 29 interwencji. Interwencje te poszczególni dyżurni wprowadzali do systemu z kwalifikacją „KSIP/inne wydarzenia/inne wydarzenia”, „KSIP/Przestępstwo kryminalne inne/przestępstwo kryminalne/inne” lub „KSIP/Interwencja policji/interwencja domowa”.

Wyniki badania ankietowego obejmującego uczniów, ich rodziców i nauczycieli kontrolowanych szkół nt. zagadnień dotyczących cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży wykazały m.in. rozbieżności w ocenie stopnia wykrywalności sprawców cyberprzemocy.

Wyniki ankiety NIK

Wykres nr 5

Wykrywalność sprawców cyberprzemocy w opinii ankietowanych⁸⁵
(Ujawniono sprawcę cyberprzemocy?)

⁸⁵ N=1821 (nauczyciele N=270, rodzice N=814, uczniowie N=737).

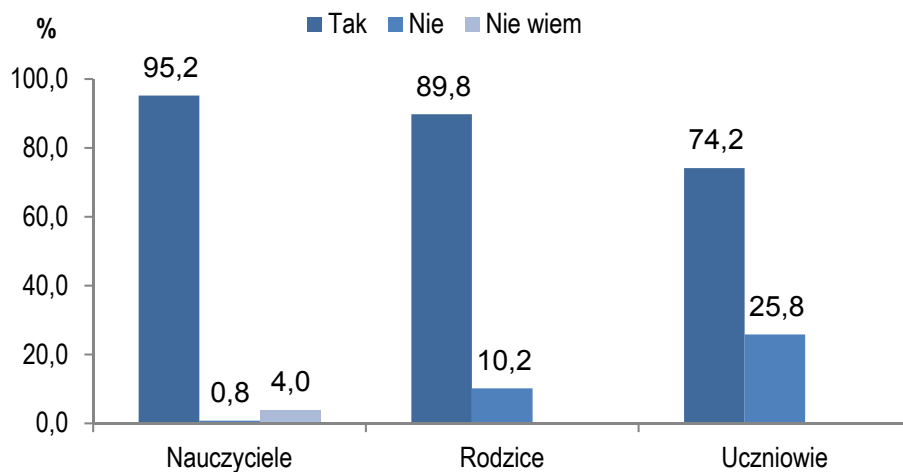
WAŻNIEJSZE WYNIKI KONTROLI

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w trakcie kontroli NIK.

Wyniki przeprowadzonej ankiety wskazują również, że skuteczność podejmowanych działań po ujawnieniu cyberprzemocy jest najwyższa w opinii nauczycieli. Poniżej przedstawiono szczegółowy rozkład wyników.

Wykres nr 6

Skuteczność reakcji na stwierdzone przypadki cyberprzemocy w opinii ankietowanych⁸⁶
(Czy po ujawnieniu sprawcy cyberprzemoc ustała?)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników ankiety przeprowadzonej w trakcie kontroli NIK.

⁸⁶ N=1821 (nauczyciele N=270, rodzice N=814, uczniowie N=737).

5. ZAŁĄCZNIKI

5.1. Metodyka kontroli

Celem głównym kontroli było dokonanie oceny, czy działania podejmowane przez właściwe instytucje w zakresie przeciwdziałania i zapobiegania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży są prawidłowe i skuteczne.

Cel główny kontroli

Ocena dotyczyła:

Zakres przedmiotowy

- prawidłowości i rzetelności podejmowanych działań dotyczących identyfikowania zagrożeń w zakresie cyberprzemocy dzieci i młodzieży;
- działalności profilaktycznej i edukacyjnej związanej z cyberprzemocą;
- prawidłowości i skuteczności podejmowanych działań w celu zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy.

We wszystkich wystąpieniach pokontrolnych zastosowano ocenę opisową kontrolowanej działalności.

Dokonywanie oceny w wystąpieniach pokontrolnych

Kontrolą objęto MEN, MC, pięć KWP i 10 KPP, tj. KWP oraz po dwie KPP z terenu województw: lubuskiego, łódzkiego, podkarpackiego, świętokrzyskiego i zachodniopomorskiego. Ponadto kontrole przeprowadzono w 10 gimnazjach lub zespołach szkół – po dwie szkoły podstawowe albo gimnazja z terenu ww. województw.

Zakres podmiotowy

W niniejszej Informacji wykorzystane zostały wyniki kontroli doraźnej rozpoznawczej realizowanej w IV kwartale 2016 r. Wykaz skontrolowanych jednostek organizacyjnych i osób kierujących tymi jednostkami, przedstawiono poniżej.

1. Kontrola doraźna nr R/16/005 Zapobieganie i przeciwdziałanie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży.

Lp.	Jednostka organizacyjna NIK przeprowadzająca kontrolę	Nazwa jednostki kontrolowanej	Imię i nazwisko kierownika jednostki kontrolowanej
1.	Delegatura NIK w Kielcach	KPP w Skarżysku-Kamiennej	Tomasz Śliwiński, Komendant Powiatowy Policji w Skarżysku-Kamiennej

2. Kontrola koordynowana nr P/17/071 Zapobieganie i przeciwdziałanie cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży

Lp.	Jednostka organizacyjna NIK przeprowadzająca kontrolę	Nazwa jednostki kontrolowanej	Imię i nazwisko kierownika jednostki kontrolowanej
1.	Departament Nauki Oświaty i Dziedzictwa Narodowego	Ministerstwo Edukacji Narodowej	Anna Zalewska Minister Edukacji Narodowej
2.	Delegatura NIK w Kielcach	Ministerstwo Cyfryzacji	Anna Streżyńska Minister Cyfryzacji
3.		Gimnazjum nr 7 w Kielcach	Dorota Białek-Sołtys Dyrektor Gimnazjum
4.		Gimnazjum nr 4 w Starachowicach	Anna Salamon Dyrektor Gimnazjum
5.		KWP w Kielcach	Dariusz Augustyniak Komendant Wojewódzki Policji w Kielcach
6.		KMP w Kielcach	Tomasz Zawadzki, Komendant Miejski Policji w Kielcach
7.		KPP w Starachowicach	Paweł Szczepaniak Komendant Powiatowy Policji w Starachowicach
8.	Delegatura NIK w Łodzi	Publiczne Gimnazjum nr 1 w Bełchatowie	Jolanta Fidała Dyrektor Gimnazjum
9.		Gimnazjum nr 5 w Piotrkowie Trybunalskim	Ewa Sipa Dyrektor Gimnazjum
10.		KWP w Łodzi	Andrzej Łapiński Komendant Wojewódzki Policji w Łodzi
11.		KPP w Bełchatowie	Karol Mielczarek Komendant Powiatowy Policji w Bełchatowie
12.		KPP w Piotrkowie Trybunalskim	Dariusz Partyka Komendant Miejski Policji w Piotrkowie Trybunalskim
13.	Delegatura NIK w Rzeszowie	Gimnazjum nr 3 w Rzeszowie	Anna Murias Dyrektor Zespołu Szkół Ogólnokształcących Nr 3 ⁸⁷
14.		Gimnazjum nr 2 w Stalowej Woli	Ryszard Anders Dyrektor Gimnazjum
15.		KWP w Rzeszowie	Krzysztof Pobuta Komendant Wojewódzki Policji w Rzeszowie
16.		KMP w Rzeszowie	Bogusław Kania Komendant Miejski Policji w Rzeszowie
17.		KPP w Stalowej Woli	Lucjan Maczkowski Komendant Powiatowy Policji w Stalowej Woli

⁸⁷ Gimnazjum Nr 3 w Rzeszowie wchodzi w skład Zespołu Szkół Ogólnokształcących Nr 3 im. Stanisława Wyspiańskiego w Rzeszowie, do którego należy również VIII Liceum Ogólnokształcące.

Lp.	Jednostka organizacyjna NIK przeprowadzająca kontrolę	Nazwa jednostki kontrolowanej	Imię i nazwisko kierownika jednostki kontrolowanej
18.	Delegatura NIK w Szczecinie	Gimnazjum nr 12 w Szczecinie	Zbigniew Mytkowski Dyrektor Gimnazjum
19.		Zespół Szkół Gimnazjalnych w Łobzie	Mirosław Łowkiet Dyrektor Zespołu
20.		KWP w Szczecinie	Jacek Cegieła Komendant Wojewódzki Policji w Szczecinie
21.		KMP w Szczecinie	Piotr Makuch Komendant Miejski Policji w Szczecinie
22..		KPP w Łobzie	Zbigniew Dankowski p.o. Komendanta Powiatowego Policji w Łobzie
23.	Delegatura NIK w Zielonej Górze	Zespół Szkół nr 12 w Gorzowie Wielkopolskim	Beata Korban Dyrektor Szkoły
24.		Publiczne Gimnazjum nr 1 w Świebodzinie	Sylwester Wierzbicki Dyrektor Szkoły
25.		KWP w Gorzowie Wielkopolskim	Jarosław Janiak Komendant Wojewódzki policji w Gorzowie Wielkopolskim
26.		KMP w Gorzowie Wielkopolskim	Stanisław Panek Komendant Miejski Policji w Gorzowie Wielkopolskim
27.		KPP w Świebodzinie	Krzysztof Szejka Komendant Powiatowy Policji w Świebodzinie

Kontrole w MEN, MC, KWP i KPP przeprowadzono na podstawie art. 2 ust. 1 ustawy o NIK, z uwzględnieniem kryteriów określonych w art. 5 ust. 1 ww. ustawy, tj. legalności, gospodarności, celowości i rzetelności; w szkołach podstawowych lub gimnazjach – na podstawie art. 2 ust. 2 ustawy o NIK, z uwzględnieniem kryteriów określonych w art. 5 ust. 2 ww. ustawy, tj. legalności, gospodarności i rzetelności.

Kryteria kontroli

Kontrolą objęto okres od 1 stycznia 2013 r. do dnia zakończenia czynności kontrolnych – w MEN, MC, KWP i KPP, natomiast w szkołach kontrolą objęto lata szkolne 2013/2014, 2014/2015, 2015/2016 i 2016/2017 (do dnia zakończenia czynności kontrolnych).

Okres objęty kontrolą

Podczas kontroli NIK wystąpiła o informację do kuratorów oświaty na temat przeprowadzanych w ramach nadzoru pedagogicznego nad szkołami kontroli dotyczących problematyki cyberprzemocy, do publicznych regionalnych ośrodków telewizyjnych i radiowych na temat realizowanych przez te podmioty kampanii informacyjnych adresowanych do dzieci i młodzieży, dotyczących cyberprzemocy oraz do Dyrektora NASK na temat współpracy NASK z kontrolowanymi jednostkami w zakresie przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży.

Działania na podstawie art. 29 ustawy o NIK

W kontroli wykorzystano opinie biegłego nt. rozwiązań organizacyjnych i prawnych w wybranych krajach w zakresie zapobiegania i przeciwdzia-

Opinie biegłych

łania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży. Opinia biegłego stanowi załącznik nr 5.4. do niniejszej informacji.

Zastrzeżenia do wystąpień pokontrolnych

Zastrzeżenia do wystąpień pokontrolnych złożyli kierownicy dwóch kontrolowanych jednostek – Minister Edukacji Narodowej (dziewięć zastrzeżeń) oraz Komendant KPP w Bełchatowie (trzy zastrzeżenia).

Zastrzeżenia zgłoszone przez Ministra Edukacji Narodowej dotyczyły: ograniczenia przez NIK prowadzonych badań do kwestii przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, prawidłowości dokonania przez NIK oceny kontrolowanej działalności, nieuwzględnienia w opisie stanu faktycznego wszystkich danych dotyczących działań profilaktycznych w ramach programu Bezpieczna+, stwierdzeń w zakresie niepozyskania i niewykorzystania danych, analiz i badań dotyczących zjawiska cyberprzemocy, a także upowszechniania dobrych praktyk w tym zakresie, niezlecania kuratorom kontroli dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy oraz wniosku pokontrolnego dotyczącego planowania ilościowych wskaźników realizacji zadań. Jedno spośród zgłoszonych zastrzeżeń zostało uwzględnione w całości jedno w części, a pozostałe oddalone.

Zastrzeżenia zgłoszone przez Komendanta KPP w Bełchatowie dotyczyły ustaleń i ocen w zakresie: niedokonywania diagnozy zagrożeń związanych z cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży i braku systemowych analiz występowania tego zjawiska, niewyodrębnienia zagrożenia cyberprzemocą dzieci i młodzieży oraz braku badania społecznego wśród mieszkańców powiatu bełchatowskiego postrzegania przez mieszkańców występowania zagrożenia cyberprzemocą dzieci i młodzieży. Jedno spośród zgłoszonych zastrzeżeń zostało uwzględnione, natomiast dwa – oddalone.

Stan realizacji wniosków pokontrolnych

Ustalenia kontroli stanowiły podstawę do sformułowania 37 wniosków pokontrolnych, dotyczących przede wszystkim:

- wykorzystywania, przy projektowaniu działań Ministra Edukacji Narodowej, analiz i badań rzetelnie przedstawiających skalę i dynamikę zagrożeń dla bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, w szczególności w zakresie cyberprzemocy;
- starannego planowania przez MEN ilościowych wskaźników realizacji zadań;
- zlecania przez MEN kuratorom oświaty kontroli planowej w szkołach i placówkach oświatowych dotyczącej w szczególności przeciwdziałania i zapobiegania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży;
- dokonywania przez MC oceny ofert składanych w ramach otwartych konkursów na realizację zadań publicznych w sposób zapewniający przejrzystość procesu wyboru wykonawców oraz prawidłowego jego dokumentowania;
- opracowywania programów profilaktycznych w oparciu o rzetelną diagnozę problemów uczniów, w tym obejmujących problematykę cyberprzemocy, z uwzględnieniem wskaźników pozwalających na ocenę realizacji zaplanowanych działań w tym zakresie;
- obejmowania ewaluacją wewnętrzną prowadzoną w ramach nadzoru pedagogicznego zagadnień związanych z cyberprzemocą oraz dokony-

- wania ewaluacji prowadzonych przez szkołę działań profilaktycznych, których celem jest przeciwdziałanie zjawisku cyberprzemocy;
- dostosowania procedur postępowania dotyczących cyberprzemocy do wymogów *Standardu bezpieczeństwa online placówek oświatowych*;
 - prowadzenia przez KWP i KPP działalności profilaktycznej w obszarze przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży, w oparciu o rzetelną diagnozę skali tego zjawiska, uwzględniającej podejmowanie czynności ewaluacyjnych, pozwalających na ocenę efektów realizacji zaplanowanych działań;
 - analizowania zjawisk kryminogennych w zakresie zagrożeń cyberprzemocą wśród dzieci i młodzieży.

Kierownicy wszystkich skontrolowanych jednostek (za wyjątkiem dwóch, którzy zgłosili zastrzeżenia do wystąpień pokontrolnych) poinformowali NIK o podjętych działaniach w celu realizacji wniosków pokontrolnych. Dotychczas zrealizowano 15 wniosków pokontrolnych, 12 są w trakcie realizacji, natomiast 10 nie zostało zrealizowanych.

5.2. Analiza stanu prawnego

MEN i MC

W zarządzeniu nr 5 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 lutego 2013 r. w sprawie regulaminu organizacyjnego Ministerstwa Edukacji Narodowej⁸⁸ określone zostały m.in. zadania komórek organizacyjnych Ministerstwa, w tym m.in. Departamentu Analiz i Prognoz, Departamentu Jakości Edukacji, Departamentu Kształcenia Ogólnego i Wychowania, Departamentu Informacji i Promocji, Strategii i Współpracy Międzynarodowej.

Do zakresu działania Departamentu Analiz i Prognoz należały zagadnienia i sprawy m.in. dotyczące:

- prac analitycznych i statystycznych z zakresu oświaty, w tym opracowywania ilościowych i jakościowych danych oraz wskaźników obrazujących warunki, procesy i efekty działań edukacyjnych;
- gromadzenia informacji o wynikach badań krajowych i międzynarodowych na potrzeby polityki edukacyjnej w zakresie oświaty i wychowania;
- inicjowania i monitorowania krajowych badań edukacyjnych (§ 18 regulaminu organizacyjnego).

Do zakresu działania Departamentu Informacji i Promocji należały zagadnienia i sprawy dotyczące m.in.: kreowania i koordynowania polityki informacyjnej i promocyjnej Ministra i ministerstwa (§ 21 regulaminu organizacyjnego).

Do zakresu działania Departamentu Jakości Edukacji należały zagadnienia i sprawy dotyczące m.in.:

- wdrażania podstawy programowej kształcenia ogólnego;
- projektowania systemu nadzoru pedagogicznego, w tym ustalania szczegółowych zasad jego sprawowania oraz ich upowszechnianie;
- nadzorowania i koordynowania wykonywania nadzoru pedagogicznego na terenie kraju oraz nadzorowania działalności kuratorów oświaty w tym zakresie,
- kontroli, we współpracy z właściwymi departamentami, sprawności i efektywności nadzoru pedagogicznego sprawowanego przez kuratorów oświaty;
- ustalania organizacji nadzoru pedagogicznego nad szkołami, zespołami szkół i szkolnymi punktami konsultacyjnymi przy przedstawicielstwach dyplomatycznych, urzędach konsularnych i przedstawicielstwach wojskowych Rzeczypospolitej Polskiej;
- uczestniczenia w działaniach prowadzących do tworzenia w Polsce społeczeństwa informacyjnego;
- współpracy z organizacjami krajowymi i międzynarodowymi w zakresie zapewnienia powszechnego dostępu do technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz ich powszechnego stosowania w edukacji;
- promowania nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji;

⁸⁸ Dz. Urz. Min. Edukacji Narodowej poz. 4, ze zm.

- przygotowywania analiz związanych z edukacją informatyczną i stosowaniem technologii informacyjnych i komunikacyjnych w nauczaniu;
- współpracy z ministrem właściwym do spraw informatyzacji w realizacji zadań, dotyczących ochrony cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej;
- rozwiązań systemowych w zakresie doskonalenia nauczycieli i ich upowszechnianie (§ 22 regulaminu organizacyjnego).

Do zakresu działania Departamentu Kształcenia Ogólnego i Wychowania należały zagadnienia i sprawy dotyczące m.in.:

- wychowania, w tym wychowawczej funkcji szkoły oraz opieki świetlicowej;
- współpracy z Departamentem Jakości Edukacji w zakresie nadzorowania i koordynowania wykonywania nadzoru pedagogicznego na terenie kraju oraz nadzorowania działalności kuratorów oświaty w zakresie właściwości departamentu (§ 23 regulaminu organizacyjnego).

Zarządzeniem nr 2 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 stycznia 2015 r.⁸⁹ nadano MEN regulamin organizacyjny, w którym określono komórki organizacyjne i ich zadania nie różniące się znacząco od tych przedstawionych powyżej.

Aktualnie obowiązuje regulamin organizacyjny MEN nadany zarządzeniem nr 12 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 marca 2016 r.⁹⁰.

Do zakresu działania Departamentu Informacji i Promocji należą podobne sprawy jak w poprzednio obowiązujących regulaminach.

Do zakresu działania Departamentu Kształcenia Ogólnego należą zagadnienia i sprawy dotyczące m.in.:

- funkcjonowania publicznych i niepublicznych szkół podstawowych i gimnazjów;
- projektowania systemu nadzoru pedagogicznego, w tym ustalania szczegółowych zasad jego sprawowania oraz ich upowszechnianie;
- nadzorowania i koordynowania wykonywania nadzoru pedagogicznego na terenie kraju oraz nadzorowania działalności kuratorów oświaty w tym zakresie;
- kontroli, we współpracy z właściwymi departamentami, sprawności i efektywności nadzoru pedagogicznego sprawowanego przez kuratorów oświaty;
- rozwiązań systemowych w zakresie kształcenia i doskonalenia nauczycieli oraz ich upowszechnianie (§ 20 regulaminu).

Do zakresu działania Departamentu Podręczników, Programów i Innowacji należą zagadnienia i sprawy dotyczące m.in.:

- podstawy programowej kształcenia ogólnego i jej wdrażania;
- edukacji dla bezpieczeństwa;
- ramowych planów nauczania w zakresie kształcenia ogólnego;

⁸⁹ Dz. Urz. Min. Edukacji Narodowej poz. 3, ze zm.

⁹⁰ Dz. Urz. Min. Edukacji Narodowej poz. 10, ze zm.

- uczestniczenia w działaniach prowadzących do tworzenia w Polsce społeczeństwa informacyjnego w zakresie działu oświaty i wychowania;
- współpracy z organizacjami krajowymi i międzynarodowymi w zakresie zapewnienia powszechnego dostępu do technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz ich powszechnego stosowania w edukacji;
- promowania innowacyjnych działań i rozwiązań edukacyjnych wspieranych technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- przygotowywania, realizacji i aktualizacji strategii w zakresie informatyzacji szkół;
- przygotowywania analiz związanych z edukacją informatyczną i stosowaniem technologii informacyjnych i komunikacyjnych w nauczaniu;
- współpracy z ministrem właściwym do spraw informatyzacji w realizacji zadań, dotyczących ochrony cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej (§ 22).

Do zakresu działania Departamentu Strategii i Współpracy Międzynarodowej należą m.in. sprawy:

- polityki edukacyjnej Państwa oraz kierunków rozwoju systemu edukacji w Polsce;
- koordynowania prac właściwych departamentów przy przygotowywaniu materiałów na potrzeby planowania strategicznego, modyfikacji dokumentów strategicznych w ramach prowadzenia polityki rozwoju oraz monitorowania ich realizacji;
- gromadzenia informacji o wynikach badań krajowych i międzynarodowych na potrzeby polityki edukacyjnej w zakresie oświaty i wychowania;
- inicjowania i monitorowania krajowych badań edukacyjnych oraz udziału Polski w międzynarodowych programach badawczych;
- prac analitycznych i statystycznych z zakresu oświaty, w tym opracowywania ilościowych i jakościowych danych oraz wskaźników obrazujących warunki, procesy i efekty działań edukacyjnych (§ 24 regulaminu).

Do zakresu działania Departamentu Wychowania i Kształcenia Integracyjnego należą zagadnienia i sprawy dotyczące m.in.:

- wychowania, w tym wychowawczej funkcji szkół;
- wspierania wychowawczej funkcji placówek, w tym realizacji programu wychowawczego i programu profilaktyki;
- przygotowywania, koordynowania i realizacji programów rządowych w zakresie wspierania wychowawczej funkcji szkół i placówek oraz profilaktyki zachowań problemowych dzieci i młodzieży;
- opiekuńczej funkcji szkół i placówek, w tym opieki świetlicowej, funkcjonowania gabinetów profilaktyki zdrowotnej i pomocy przedlekarskiej, stołówek oraz internatów;
- pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolach, szkołach i placówkach;
- koordynowania zadań wynikających z krajowych i międzynarodowych programów profilaktycznych i zdrowotnych, w tym promowania zdrowego żywienia i zachowań prozdrowotnych;

- inicjowania, wspierania, realizacji i koordynowania zadań mających na celu podnoszenie poziomu bezpieczeństwa w szkołach i placówkach;
- warunków bezpieczeństwa i higieny w szkołach i placówkach;
- współpracy z Departamentem Kształcenia Ogólnego w zakresie nadzorowania i koordynowania wykonywania nadzoru pedagogicznego na terenie kraju oraz nadzorowania działalności kuratorów oświaty w zakresie właściwości departamentu
- współpracy z organizacjami pozarządowymi działającymi w obszarze oświaty i wychowania (§ 26 regulaminu).

Zarządzeniem nr 1 Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 15 stycznia 2013 r. wprowadzony został regulamin organizacyjny Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji⁹¹. Określał on zadania komórek organizacyjnych Ministerstwa, w tym m.in. Departamentu Analiz i Komunikacji Publicznej oraz Departamentu Społeczeństwa Informacyjnego.

Do zakresu działania Departamentu Analiz i Komunikacji Publicznej należało m.in.:

- pozyskiwanie, gromadzenie i łączenie wiedzy, w szczególności w obszarze informatyzacji, telekomunikacji, społeczeństwa informacyjnego, e-government, cyfryzacji, wykluczenia cyfrowego i administracji publicznej, w tym w zakresie stosowanych rozwiązań prawnych i oceny skutków regulacji;
- opracowywanie analiz i materiałów dotyczących wybranych strategicznych projektów Ministra i resortu;
- inicjowanie i wspieranie projektów badawczych w zakresie działania resortu;
- inicjowanie i koordynowanie wybranych kampanii społecznych w obszarach działania Ministerstwa we współpracy z Rzecznikiem prasowym (§ 17 regulaminu organizacyjnego).

Do zakresu działania Departamentu Społeczeństwa Informacyjnego należało, w szczególności:

- koordynowanie przedsięwzięć związanych z rozwojem społeczeństwa informacyjnego podejmowanych przez instytucje realizujące zadania publiczne oraz wspieranie inicjatyw pozarządowych;
- prowadzenie działań promocyjnych i informacyjnych z zakresu społeczeństwa informacyjnego oraz informatyzacji państwa;
- prowadzenie spraw związanych z edukacją w zakresie wdrażania nowoczesnych rozwiązań informatycznych oraz budowy społeczeństwa informacyjnego (§ 25 regulaminu).

Z regulaminu organizacyjnego, nadanego Ministerstwu zarządzeniem nr 3 Ministra Administracji i Cyfryzacji z 14 sierpnia 2014 r.⁹², wynika, że do zakresu działania Departamentu Społeczeństwa Informacyjnego należały podobne sprawy do przewidzianych w poprzednim regulaminie. Dodatkowo do zakresu działania tego Departamentu należało prowadzenie prac dotyczących kreowania polityki państwa w zakresie systemu ochrony danych osobowych oraz w zakresie zarządzania Internetem oraz prowadze-

⁹¹ Dz. Urz. Min. Cyfryzacji poz. 1.

⁹² Dz. Urz. Min. Cyfryzacji poz. 15, ze zm.

nie spraw związanych z bezpieczeństwem cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej (§ 24 regulaminu).

Zadania Departamentu Społeczeństwa Informacyjnego zostały w sposób zbliżony określone w regulaminie organizacyjnym MC nadanym zarządzeniem nr 4 Ministra Cyfryzacji z dnia 19 lutego 2016 r.⁹³ (§ 22 regulaminu).

Do zadań Biura Ministra należało w szczególności inicjowanie i koordynowanie wybranych kampanii społecznych w obszarach działania Ministra we współpracy z rzecznikiem prasowym (§ 15 regulaminu).

Ponadto do zakresu zadań Departamentu Cyberbezpieczeństwa należało m.in.:

- prowadzenie spraw związanych z bezpieczeństwem cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej;
- przygotowywanie projektów dokumentów rządowych z zakresu cyberbezpieczeństwa;
- opracowywanie, wdrażanie i przeglądy dokumentów strategicznych w zakresie spraw związanych z bezpieczeństwem cyberprzestrzeni;
- koordynacja budowy struktur i określanie obowiązków uczestników procesu zapewnienia cyberbezpieczeństwa;
- inicjowanie i koordynacja działania innych podmiotów w obszarze cyberbezpieczeństwa;
- inicjowanie i wnioskowanie o uruchomienie badań naukowych lub prac rozwojowych w obszarze cyberbezpieczeństwa;
- współpraca ze szkołami i uczelniami w zakresie upowszechniania wiedzy dotyczącej cyberbezpieczeństwa (§ 17 regulaminu).

Aktualnie obowiązuje regulamin organizacyjny MC wprowadzony zarządzeniem Ministra Cyfryzacji nr 40 z dnia 24 października 2016 r.⁹⁴. Zakres zadań Biura Ministra i Departamentu Cyberbezpieczeństwa został podobnie określony jak w poprzednio obowiązującym regulaminie (§ 15 i 17). Ponadto do zakresu zadań Departamentu Współpracy Międzynarodowej i Analiz należy w szczególności koordynowanie przedsięwzięć związanych z rozwojem społeczeństwa informacyjnego oraz przeciwdziałaniu wykluczeniu cyfrowemu podejmowanych przez podmioty realizujące zadania publiczne oraz wspieranie inicjatyw pozarządowych w tym zakresie oraz opracowywanie analiz i rekomendacji w obszarze cyfryzacji na potrzeby Ministra (§ 24).

W opracowanym w marcu 2012 r. przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów dokumencie pn. „Analiza wybranych obszarów funkcjonowania nadzoru w administracji rządowej”, wskazując na brak jednoznacznie utrwalonego pojęcia nadzoru i jego celów, określono rekomendacje (wskazówki) dotyczące sprawowania nadzoru przez organy administracji rządowej, będące wynikiem analiz prowadzonych w Departamencie Kontroli i Nadzoru Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. Wskazano w nich m.in. (odnosząc się do zagadnienia roli nadzoru i ogólnych zasad jego sprawowania), że nadzór nie powinien koncentrować się wyłącznie na zapewnieniu przestrzegania przez jednostki podległe lub nadzorowane przepisów prawa. Celem nad-

⁹³ Dz. Urz. Min. Cyfryzacji poz. 4, ze zm.

⁹⁴ Dz. Urz. Min. Cyfryzacji poz. 47, ze zm.

zoru powinno być także wsparcie tych jednostek w realizacji powierzonych im zadań i efektywnym realizowaniu celów. Powinien być on sprawowany w sposób systemowy, nie może ograniczać się do działań interwencyjnych wykonywanych ad hoc, po wystąpieniu nieprawidłowości.

Szkoły

Zgodnie z art. 1 ustawy o systemie oświaty, system oświaty zapewnia w szczególności:

- realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju (pkt 1);
- wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny (pkt 2);
- dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej (pkt 4);
- upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowanie właściwych postaw wobec zagrożeń i sytuacji nadzwyczajnych (pkt 16).

System oświaty obejmuje m.in.: szkoły podstawowe, gimnazja (art. 2 pkt 2 ww. ustawy).

System oświaty wspierają organizacje pozarządowe, w tym organizacje harcerskie, a także osoby prawne prowadzące statutową działalność w zakresie oświaty i wychowania. Organy administracji publicznej prowadzące szkoły i placówki współdziałają z ww. podmiotami (art. 2a ust. 1 i 2 ww. ustawy).

Zadania oświatowe jednostek samorządu terytorialnego obejmują zadania w zakresie kształcenia, wychowania i opieki, w tym profilaktyki społecznej (art. 3 pkt 14).

Zgodnie z art. 5 ust. 5 ww. ustawy, do zadań własnych gmin należy m.in. zakładanie i prowadzenie publicznych przedszkoli, szkół podstawowych oraz gimnazjów.

Zapewnienie kształcenia, wychowania i opieki w szkołach jest zadaniem własnym (oświatowym) gmin (art. 5a ust. 2 pkt 1 ustawy o systemie oświaty).

Na podstawie art. 21 ust. 1 ustawy o systemie oświaty, minister właściwy do spraw oświaty i wychowania koordynuje i realizuje politykę oświatową państwa i współdziała w tym zakresie z wojewodami oraz z innymi organami i jednostkami organizacyjnymi właściwymi w sprawach funkcjonowania systemu oświaty.

Zgodnie z art. 22 ww. ustawy minister właściwy do spraw oświaty został zobligowany do określenia w drodze rozporządzeń m.in. ramowych planów nauczania, podstaw programowych kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, sposobu prowadzenia przez szkoły dokumentacji przebiegu nauczania, działalności opiekuńczej i wychowawczej oraz zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

W imieniu wojewody, zadania i kompetencje w zakresie oświaty określone w ustawie i przepisach odrębnych na obszarze województwa wykonuje kurator oświaty, a szczególności:

- sprawuje nadzór pedagogiczny nad publicznymi i niepublicznymi przedszkolami, innymi formami wychowania przedszkolnego, szkołami, placówkami, placówkami doskonalenia nauczycieli, w tym nad niepublicznymi placówkami doskonalenia nauczycieli o zasięgu ogólnokrajowym, oraz kolegiami pracowników służb społecznych, które znajdują się na obszarze danego województwa;
- realizuje politykę oświatową państwa, a także współdziała z organami jednostek samorządu terytorialnego w tworzeniu i realizowaniu odpowiednio regionalnej i lokalnej polityki oświatowej, zgodnych z polityką oświatową państwa;
- współdziała z właściwymi organami, organizacjami i innymi podmiotami w sprawach dotyczących warunków rozwoju dzieci i młodzieży, w tym w przeciwdziałaniu zjawiskom patologii społecznej, a także może wspomagać działania tych podmiotów (art. 31 ust. 1 ustawy o systemie oświaty).

W art. 33 ust. 1 ustawy o systemie oświaty określono na czym polega nadzór pedagogiczny.

Zgodnie z art. 60 ust. 1 pkt 7 ustawy, statut szkoły lub placówki publicznej powinien określać w szczególności prawa i obowiązki uczniów.

W szkołach działają m.in. rady rodziców, do których kompetencji należy m.in. uchwalanie, w porozumieniu z radą pedagogiczną, programu wychowawczego szkoły obejmującego wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym skierowane do uczniów, realizowanego przez nauczycieli oraz programu profilaktyki dostosowanego do potrzeb rozwojowych uczniów oraz potrzeb danego środowiska, obejmującego wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym skierowane do uczniów, nauczycieli i rodziców (art. 53 ust. 1, art. 54 ust. 2 pkt 1 ww. ustawy).

W rozporządzeniu w sprawie podstawy programowej wydanym na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 2 lit. a i b ustawy o systemie oświaty określono, iż działalność edukacyjna szkoły jest określona przez: szkolny zestaw programów nauczania, który uwzględniając wymiar wychowawczy, obejmuje całą działalność szkoły z punktu widzenia dydaktycznego, program wychowawczy szkoły, obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym, program profilaktyki dostosowany do potrzeb rozwojowych uczniów oraz potrzeb danego środowiska, obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym. Szkolny zestaw programów nauczania, program wychowawczy szkoły oraz program profilaktyki tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Istotą zarówno programu wychowawczego jak również programu profilaktyki jest oparcie treści na diagnozie środowiska szkolnego. Przyjęte modele postępowania powinny zostać określone tak, aby można było dokonać oceny efektów tych działań oraz wprowadzić ewentualne korekty.

Wg definicji zawartej w prezentacji pt. *Konstruowanie szkolnego programu profilaktyki aktualnym zadaniem szkoły* zamieszczonej na stronie internetowej ORE, szkolny program profilaktyki jest to projekt systemowych rozwiązań w środowisku szkolnym, który uzupełnia wychowanie i ukierunkowuje je na:

- wspomaganie ucznia w radzeniu sobie z trudnościami, jakie zagrażają prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu;
- ograniczanie i likwidowanie czynników ryzyka (jednostkowych, rodzinnych, rówieśniczych, szkolnych, środowiskowych), które zaburzają prawidłowy rozwój ucznia i dezorganizują jego zdrowy styl życia;
- inicjowanie i wspomaganie czynników chroniących (jednostkowych, rodzinnych, rówieśniczych, szkolnych, środowiskowych), które sprzyjają prawidłowemu rozwojowi ucznia i jego zdrowemu życiu⁹⁵.

Minister Edukacji Narodowej w wydanych na podstawie art. 35 ust. 6 ustawy o systemie oświaty rozporządzeniu z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego oraz rozporządzeniu z dnia 27 sierpnia 2015 r. w tej samej sprawie określił m.in. szczegółowe warunki i tryb sprawowania nadzoru pedagogicznego. Formami nadzoru pedagogicznego są: ewaluacja, kontrola i wspomaganie⁹⁶ (odpowiednio § 6 i § 5 rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego z 2009 r. i 2015 r.).

Sposób prowadzenia ewaluacji zewnętrznej określony został w § 7–10 i § 6–13 ww. rozporządzeń.

Zasady przeprowadzania kontroli określone zostały w § 11–16 rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego z 2009 r. oraz § 14–19 rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego z 2015 r.

Organ sprawujący nadzór pedagogiczny wspomaga szkoły i placówki w szczególności przez:

- przygotowywanie i podawanie do publicznej wiadomości na stronie internetowej organu analiz wyników sprawowanego nadzoru pedagogicznego, w tym wniosków z ewaluacji zewnętrznych i kontroli;
- promowanie wykorzystania ewaluacji w procesie doskonalenia jakości działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkoły lub placówki (odpowiednio § 17 i § 20 rozporządzeń w sprawie nadzoru pedagogicznego z 2009 r. i 2015 r.).

Kurator oświaty opracowuje i przedstawia ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania, w terminie do dnia 15 czerwca danego roku szkolnego, wyniki i wnioski z nadzoru pedagogicznego sprawowanego w okresie od dnia 1 czerwca poprzedniego roku szkolnego do dnia 31 maja danego roku szkolnego (§ 19 i § 23 rozporządzeń w sprawie nadzoru pedagogicznego odpowiednio z 2009 r. i 2015 r.).

⁹⁵ https://www.google.pl/search?q=szkolny+program+profilaktyki&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=eMbCVsPiC8jeU8eugdAI, data dostępu 16 luty 2016 r.

⁹⁶ Definicja terminów: ewaluacja, kontrola i wspomaganie została określona w § 2 rozporządzeń w sprawie nadzoru pedagogicznego.

Dyrektor szkoły lub placówki we współpracy z innymi nauczycielami zajmującymi stanowiska kierownicze, w ramach sprawowanego nadzoru pedagogicznego m.in.:

- przeprowadza ewaluację wewnętrzną i wykorzystuje jej wyniki do doskonalenia jakości pracy szkoły lub placówki;
- kontroluje przestrzeganie przez nauczycieli przepisów prawa dotyczących działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkoły lub placówki;

Ewaluację wewnętrzną przeprowadza się w odniesieniu do zagadnień uznanych w szkole lub placówce za istotne w jej działalności.

W celu realizacji ww. zadań, dyrektor szkoły lub placówki w szczególności obserwuje prowadzone przez nauczycieli zajęcia dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze oraz inne zajęcia i czynności wynikające z działalności statutowej szkoły lub placówki (§ 20 i § 24 rozporządzeń w sprawie nadzoru pedagogicznego odpowiednio z 2009 r. i 2015 r.).

Zasady udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach zostały określone w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Zgodnie z § 3 ww. rozporządzenia, pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności m.in. ze specyficznych trudności w uczeniu się i z niepowodzeń edukacyjnych. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana m.in. w szkole rodzicom uczniów i nauczycielom polega na wspieraniu ich w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i dydaktycznych oraz rozwijaniu umiejętności wychowawczych w celu zwiększania efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów.

Korzystanie z pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce jest dobrowolne i nieodpłatne (§ 4 rozporządzenia). Pomoc psychologiczno-pedagogiczną organizuje dyrektor przedszkola, szkoły i placówki. Pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielają uczniom nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści wykonujący w przedszkolu, szkole i placówce zadania z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w szczególności psycholodzy, pedagodzy, logopedzi, doradcy zawodowi i terapeuci pedagogiczni. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest organizowana i udzielana we współpracy z: rodzicami uczniów, poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, innymi przedszkolami, szkołami i placówkami, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w przedszkolu, szkole i placówce jest udzielana z inicjatywy m.in.: ucznia, rodziców ucznia, dyrektora przedszkola, szkoły lub placówki, nauczyciela, wychowawcy grupy wychowawczej lub specjalisty, prowadzących zajęcia z uczniem, pielęgniarki środowiska nauczania

i wychowania lub higienistki szkolnej, poradni psychologiczno-pedagogicznej (§ 5, § 6 pkt 1–6 rozporządzenia).

W szkole pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz w formie: klas terapeutycznych, zajęć rozwijających uzdolnienia, zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, zajęć specjalistycznych: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, socjoterapeutycznych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym, zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej – w przypadku uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych, warsztatów, porad i konsultacji (§ 7 ust. 1 ww. rozporządzenia).

Zgodnie § 18 rozporządzenia porady, konsultacje, warsztaty i szkolenia prowadzą nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych i specjaliści. Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści w przedszkolu, szkole i placówce rozpoznają odpowiednio indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz indywidualne możliwości psychofizyczne uczniów, w tym ich zainteresowania i uzdolnienia (§ 19 ust. 1 rozporządzenia). Zgodnie z § 19 ust. 2 pkt 2 i 3 rozporządzenia nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści w szkole i placówce prowadzą w szczególności:

- w szkole – obserwację pedagogiczną, w trakcie bieżącej pracy z uczniami, mającą na celu rozpoznanie u uczniów:
 - a) trudności w uczeniu się, w tym – w przypadku uczniów klas I–III szkoły podstawowej – ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się, lub
 - b) szczególnych uzdolnień;
- w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej – doradztwo edukacyjno-zawodowe.

Zgodnie z § 19 ust. 3 pkt 1 i ust. 4 ww. rozporządzenia w przypadku stwierdzenia, że uczeń ze względu na potrzeby rozwojowe lub edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne wymaga objęcia pomocą psychologiczno-pedagogiczną, odpowiednio nauczyciel, wychowawca grupy wychowawczej lub specjalista niezwłocznie udzielają uczniowi tej pomocy w trakcie bieżącej pracy z uczniem i informują o tym w przypadku szkoły i placówki, w której funkcjonuje szkoła – wychowawcę klasy. Wychowawca klasy lub dyrektor przedszkola lub placówki, o których mowa w ust. 3, informuje innych nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych lub specjalistów o potrzebie objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną w trakcie ich bieżącej pracy z uczniem – jeżeli stwierdzą taką potrzebę.

Zgodnie z § 21 ust. 1 rozporządzenia nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych i specjaliści udzielający uczniom pomocy psychologiczno-pedagogicznej prowadzą dokumentację zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 5 ustawy o systemie oświaty.

O potrzebie objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną informuje się rodziców ucznia albo pełnoletniego ucznia. O ustalonych dla ucznia formach, okresie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiarze godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane, dyrektor przedszkola, szkoły lub placówki, o której mowa w art. 2

pkt 5 ww. ustawy, niezwłocznie informuje pisemnie, w sposób przyjęty w danym przedszkolu, szkole lub placówce, rodziców ucznia albo pełnoletniego ucznia (§ 22 rozporządzenia).

Do zadań pedagoga i psychologa w przedszkolu, szkole i placówce należy w szczególności:

- prowadzenie badań i działań diagnostycznych uczniów, w tym diagnozowanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów w celu określenia przyczyn niepowodzeń edukacyjnych oraz wspierania mocnych stron uczniów;
- diagnozowanie sytuacji wychowawczych w przedszkolu, szkole lub placówce w celu rozwiązywania problemów wychowawczych oraz wspierania rozwoju uczniów;
- udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w formach odpowiednich do rozpoznanych potrzeb;
- podejmowanie działań z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży;
- pomoc rodzicom i nauczycielom w rozpoznawaniu i rozwijaniu indywidualnych możliwości, predyspozycji i uzdolnień uczniów;
- wspieranie nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i innych specjalistów w udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej (§ 23 rozporządzenia).

Na podstawie § 26 rozporządzenia do zadań terapeuty pedagogicznego należy w szczególności:

- prowadzenie badań i działań diagnostycznych uczniów z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi lub specyficznymi trudnościami w uczeniu się;
- prowadzenie zajęć korekcyjno-kompensacyjnych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym;
- podejmowanie działań profilaktycznych zapobiegających niepowodzeniom edukacyjnym uczniów, we współpracy z rodzicami uczniów;
- wspieranie nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i innych specjalistów w udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Wsparcie merytoryczne dla nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce zapewniają poradnie psychologiczno-pedagogiczne oraz placówki doskonalenia nauczycieli (§ 27 rozporządzenia).

Policja

Do podstawowych zadań Policji należy m.in.:

- inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi;
- wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców (art. 1 ust. 2 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji⁹⁷).

⁹⁷ Dz. U. z 2016 r. poz. 1782, ze zm.

W granicach swych zadań Policja wykonuje m.in. czynności operacyjno-rozpoznawcze i dochodzeniowo-śledczych w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń (art. 14 ust. 1 pkt 1 ustawy o Policji). Policja wykonuje również czynności na polecenie sądu, prokuratora, organów administracji państwowej i samorządu terytorialnego w zakresie, w jakim obowiązek ten został określony w odrębnych ustawach (art. 14 ust. 2 ustawy o Policji).

Policja w celu realizacji ustawowych zadań może korzystać z danych o osobie, w tym również w formie zapisu elektronicznego, uzyskanych przez inne organy, służby i instytucje państwowe w wyniku wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz przetwarzać je w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych⁹⁸, bez wiedzy i zgody osoby, której dane te dotyczą (art. 14 ust. 4 ustawy o Policji).

Zgodnie z art. 15 § 1 i 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego⁹⁹ (dalej: *kpk*), Policja i inne organy w zakresie postępowania karnego wykonują polecenia sądu, referendarza sądowego i prokuratora oraz prowadzą pod nadzorem prokuratora śledztwo lub dochodzenie w granicach określonych w ustawie. Wszystkie instytucje państwowe i samorządowe są obowiązane w zakresie swego działania do udzielania pomocy organom prowadzącym postępowanie karne w terminie wyznaczonym przez te organy.

Jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, wydaje się z urzędu lub na skutek zawiadomienia o przestępstwie postanowienie o wszczęciu śledztwa, w którym określa się czyn będący przedmiotem postępowania oraz jego kwalifikację prawną (art. 303 *kpk*).

Z przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie i przesłuchania w charakterze świadka osoby zawiadamiającej sporządza się wspólny protokół, w którym można również zamieścić wniosek o ściganie (art. 304a *kpk*).

Niezwłocznie po otrzymaniu zawiadomienia o przestępstwie organ powołany do prowadzenia postępowania przygotowawczego obowiązany jest wydać postanowienie o wszczęciu bądź o odmowie wszczęcia śledztwa. Postanowienie o wszczęciu śledztwa wydaje prokurator. Postanowienie o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu śledztwa wydaje prokurator albo Policja; postanowienie wydane przez Policję zatwierdza prokurator. O wszczęciu, odmowie wszczęcia albo o umorzeniu śledztwa zawiadamia się osobę lub instytucję państwową, samorządową lub społeczną, która zgłosiła zawiadomienie o przestępstwie, oraz ujawnionego pokrzywdzonego, a o umorzeniu także podejrzanego – z pouczeniem o przysługujących im uprawnieniach (art. 305 § 1, 3 i 4 *kpk*).

Jeżeli zachodzi potrzeba, można zażądać uzupełnienia w wyznaczonym terminie danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie lub dokonać sprawdzenia faktów w tym zakresie. W tym wypadku postanowienie

⁹⁸ Dz. U. z 2016 r. poz. 922.

⁹⁹ Dz. U. z 2016 r. poz. 1749, ze zm.

o wszczęciu śledztwa albo o odmowie wszczęcia należy wydać najpóźniej w terminie 30 dni od otrzymania zawiadomienia (art. 307 § 1 kpk).

Dochodzenie prowadzi Policja lub organy, o których mowa w art. 312 kpk, chyba że prowadzi je prokurator. Przepisy dotyczące śledztwa stosuje się odpowiednio do dochodzenia, jeżeli przepisy rozdziału 36a kpk nie stanowią inaczej (325a kpk). Art. 325b określa w jakich sprawach prowadzi się postępowanie przygotowawcze w formie dochodzenia. Postanowienia o wszczęciu dochodzenia, odmowie wszczęcia dochodzenia, umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw, umorzeniu dochodzenia oraz o jego zawieszeniu wydaje prowadzący postępowanie. Postanowienia, o których mowa w § 1, z wyjątkiem postanowienia o wszczęciu dochodzenia oraz umorzeniu i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw, zatwierdza prokurator (art. 325e § 1 i 2 kpk).

Przesłanki procesowe, powodujące, że nie wszczyna się postępowania a wszczęte umarza przewidziano w art. 17 kpk.

Zgodnie z art. 17 § 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia¹⁰⁰ (dalej: kpw), oskarżycielem publicznym we wszystkich sprawach o wykroczenia jest Policja, chyba że ustawa stanowi inaczej.

W sprawach o wykroczenia ścigane na żądanie pokrzywdzonego, pokrzywdzony może samodzielnie wnieść wniosek o ukaranie jako oskarżyciel posiłkowy (art. 27 § 1 kpw). W sprawach o wykroczenia inne niż określone w § 1, pokrzywdzony może samodzielnie wnieść wniosek o ukaranie jako oskarżyciel posiłkowy, jeżeli w ciągu miesiąca od powiadomienia o wykroczeniu organu uprawnionego do występowania w tych sprawach w charakterze oskarżyciela publicznego nie zostanie powiadomiony o wniesieniu przez ten organ wniosku o ukaranie albo otrzyma zawiadomienie, o którym mowa w art. 54 § 2 (art. 27 § 2 kpw).

W celu ustalenia, czy istnieją podstawy do wystąpienia z wnioskiem o ukaranie oraz zebrania danych niezbędnych do sporządzenia takiego wniosku, Policja z urzędu przeprowadza czynności wyjaśniające. Czynności te w miarę możliwości należy podjąć w miejscu popełnienia czynu bezpośredniego po jego ujawnieniu. Powinny one być zakończone w ciągu miesiąca od ich podjęcia (art. 54 § 1 kpw).

Jeżeli czynności wyjaśniające nie dostarczyły podstaw do wniesienia wniosku o ukaranie, zawiadamia się o tym ujawnionych pokrzywdzonych oraz osobę, o której mowa w art. 56a, wskazując przyczynę niewniesienia wniosku o ukaranie. Zawiadamiając pokrzywdzonego, poucza się go także o prawie, o którym mowa w art. 27 § 2, oraz o możliwości zaznajomienia się z materiałem dowodowym uzyskanym w toku czynności wyjaśniających oraz sporządzania odpisów i kopii (art. 54 § 2 kpw).

Wszystkie instytucje państwowe i samorządowe są obowiązane w zakresie swego działania do udzielania pomocy Policji w postępowaniu w spra-

¹⁰⁰ Dz. U. z 2016 r. poz. 1713, ze zm.

wach o wykroczenia w terminie wyznaczonym przez te organy (art. 8 kpw w zw. z art. 15 § 2 kpk).

Przesłanki procesowe, powodujące, że nie wszczyna się postępowania a wszczęte umarza przewidziano w art. 5 kpw.

Działania „cyberprzemocowe” mogą wypełniać znamiona takich przestępstw jak: zniesławienie (art. 212 § 1 i 2 kk), zniewaga (art. 216 § 1 i 2 kk), kradzież tożsamości (art. 268a § 1 kk), groźba karalna (art. 190 § 1 kk), uporczywe nękanie oraz podszywanie się pod inną osobę lub wykorzystywanie jej wizerunku (art. 190a § 1 i 2 kk), zmuszania do określonego zachowania lub znoszenia (art. 191 § 1 kk), utrwalania wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej albo rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody (art. 191a § 1 kk), kradzież informacji (art. 267 § 1 kk), naruszenie integralności informacji i prawa do niezakłóconego dostępu do niej osoby uprawnionej (art. 268 § 1 i 2 kk) oraz wykroczeń z kw: naruszenie spokoju człowieka (art. 107 kw) i naruszenie obyczajności (art. 141 kw).

Przestępstwa z art. 212 § 1 i 2 oraz art. 216 § 1 i 2 kk są przestępstwami ściganymi z oskarżenia prywatnego. Zgodnie z art. 488 § 1 i 2 kpk, Policja na żądanie pokrzywdzonego przyjmuje ustną lub pisemną skargę i w razie potrzeby zabezpiecza dowody, po czym przesyła skargę do właściwego sądu. Na polecenie sądu Policja dokonuje określonych przez sąd czynności dowodowych, po czym ich wyniki przekazuje sądowi. Na podstawie w art. 488 § 1 kpk Policja jest zobowiązana również do wykonania czynności zmierzających do ustalenia danych sprawcy przestępstwa prywatnoskargowego.

Do zakresu działania KWP należy w szczególności:

- inspirowanie i koordynowanie programów prewencyjnych jednostek Policji, ukierunkowanych na:
 - a) tworzenie warunków do efektywnego działania społecznych ogniw profilaktycznych;
 - b) opracowywanie i wdrażanie programów profilaktycznych ze szczególnym uwzględnieniem problemów zagrożenia demoralizacją dzieci i młodzieży;
 - c) współpracę ze społecznościami lokalnymi w zwalczaniu przestępczości i zjawisk patologii społecznej oraz popularyzowanie wiedzy o skutecznych metodach i środkach zapobiegania tej przestępczości i zjawiskom;
- koordynowanie czynności operacyjno-rozpoznawczych i dochodzeniowo-śledczych, podejmowanych przez jednostki Policji nadzorowane przez komendanta wojewódzkiego Policji w celu sprawnego ścigania sprawców przestępstw, oraz współdziałanie w tym zakresie z innymi jednostkami Policji, a także organizowanie współpracy z osobami udzielającymi pomocy Policji;
- analizowanie zjawisk kryminogennych ze szczególnym uwzględnieniem tych, które dotyczą dzieci i młodzieży oraz opracowywanie i wdrażanie programów przeciwdziałania tym zjawiskom;

- opracowywanie, wdrażanie i koordynowanie programów prewencyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów zagrożenia demoralizacją i przestępczością nieletnich;
- współdziałanie z funkcjonującymi na obszarze województwa organami ochrony prawnej, organami administracji publicznej oraz organizacjami społecznymi w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości (§ 29 ust.1 pkt 1 lit. a-c, pkt 2, 14, 15 i 21 zarządzenia nr 1041 Komendanta Głównego Policji).

Do zakresu działania KPP należy w szczególności:

- tworzenie i realizacja, we współdziałaniu z organami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i instytucjami pozarządowymi, programów prewencyjnych ukierunkowanych na:
 - a) zwalczanie przestępczości,
 - b) ujawnianie, zapobieganie i zwalczanie zjawisk patologii społecznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży,
 - c) zapewnienie mieszkańcom możliwości sygnalizowania lub zgłaszania Policji o zdarzeniach i sytuacjach zagrażających bezpieczeństwu ludzi i mienia albo porządkowi publicznemu, a także stworzenie warunków umożliwiających natychmiastową reakcję Policji na takie sygnały lub zgłoszenia,
 - d) edukacja mieszkańców w zakresie uwarunkowań dotyczących utrzymywania porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz aktywnego udziału w przedsięwzięciach profilaktycznych podejmowanych na obszarze powiatu;
- wykonywanie czynności operacyjno-rozpoznawczych i dochodzeniowo-śledczych w celu ujawniania przestępstw i sprawnego wykrywania ich sprawców, współdziałając w tym zakresie z innymi jednostkami Policji;
- realizowanie zadań związanych z zabezpieczeniem śladów i dowodów przestępstwa na miejscach zdarzeń;
- organizowanie, wykonanie, nadzór i kontrola działań Policji w zakresie pełnienia służby przez policjantów służby prewencyjnej;
- organizowanie i wykonywanie, nadzór i kontrola działań Policji w zakresie zapobiegania i zwalczania wykroczeń oraz współdziałanie na obszarze powiatu w tym zakresie z organami ochrony prawnej, administracji publicznej oraz organizacjami społecznymi, inicjowanie lokalnej polityki zapobiegania, ujawniania i ścigania sprawców wykroczeń;
- współdziałanie w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości z funkcjonującymi na obszarze powiatu organami ochrony prawnej, a także współdziałanie w zakresie profilaktyki wychowawczej i edukacji z organami administracji publicznej, organizacjami społecznymi oraz mediami;
- analizowanie zjawisk kryminogennych oraz rozpoznanych zagrożeń przestępczością, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk patologicznych dotyczących dzieci i młodzieży (§ 30 ust. 1 pkt 1 lit. b, c, d i f, pkt 2, 5, 6, 9, 18 i 19 zarządzenia nr 1041 Komendanta Głównego Policji).

Zgodnie z § 29 ust. 2 pkt 2 i 3 zarządzenia nr 5 Komendanta Głównego Policji, do zadań dzielnicowego należy, w szczególności realizowanie zadań z zakresu profilaktyki społecznej oraz zadań z zakresu ścigania sprawców przestępstw i wykroczeń. Przed dniem 1 lipca 2016 r., tj. dniem wejścia w życie ww. zarządzenia, obowiązek realizacji powyższych zadań wynikał z § 8 ust. 2 pkt 2 i 3 zarządzenia nr 528 Komendanta Głównego Policji z dnia 6 czerwca 2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika rewiru dzielnicowych (dalej: zarządzenie nr 528 Komendanta Głównego Policji).

Zadania profilaktyki społecznej dzielnicowy realizuje:

- do 30 czerwca 2016 r. zgodnie z § 13 pkt 1–4 zarządzenia nr 528 Komendanta Głównego Policji, w szczególności, przez:
 - 1) inspirowanie i organizowanie działań i przedsięwzięć o charakterze profilaktycznym i prewencyjnym, współdziałając z innymi policjantami;
 - 2) inicjowanie i uczestniczenie w spotkaniach organizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego, szkoły lub organizacje mogące przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz zwalczania patologii;
 - 3) informowanie mieszkańców o występujących zagrożeniach i udzielanie instrukcji o sposobach zabezpieczania się, zachowania się w określonych sytuacjach oraz organizowania się w celu poprawy bezpieczeństwa;
 - 4) utrzymywanie kontaktu z ofiarami przestępstw oraz inicjowanie działań mających na celu rozwiązanie problemu strachu, a także organizowanie doradztwa dla tej grupy osób.
- od 1 lipca 2016 r. zgodnie z § 36 pkt 1–5 zarządzenia nr 5 Komendanta Głównego Policji, w szczególności, przez:
 - 1) diagnozowanie i wskazywanie lokalnych zagrożeń oraz kierunków działań profilaktycznych;
 - 2) inspirowanie i współuczestniczenie w przedsięwzięciach z zakresu profilaktyki społecznej we współpracy z innymi policjantami, jednostkami samorządu terytorialnego oraz innymi podmiotami pozapolicyjnymi;
 - 3) realizację akcji i programów profilaktycznych we współpracy z innymi policjantami oraz podmiotami pozapolicyjnymi;
 - 4) informowanie mieszkańców o występujących zagrożeniach i udzielanie instrukcji o sposobach zabezpieczania się, zachowania się w określonych sytuacjach oraz organizowania się w celu poprawy bezpieczeństwa;
 - 5) inicjowanie działań pomocowych dla ofiar przestępstw, a także organizowanie doradztwa dla tej grupy osób.

W zakresie ścigania sprawców przestępstw i wykroczeń dzielnicowy obowiązany jest do:

- natychmiastowego podjęcia niezbędnych czynności służbowych po uzyskaniu informacji lub ujawnieniu faktu popełnienia przestępstwa lub wykroczenia,

- zbierania i przekazywania informacji mogących przyczynić się do ustalenia sprawcy czynu niedozwolonego i udowodnienia mu winy.

Obowiązki te wynikają z § 14 pkt 1 i 4 zarządzenia nr 528 oraz § 37 ust. 1 pkt 1 i 3 zarządzenia nr 5.

Od 1 lipca 2016 r. obowiązuje wymóg, zgodnie z którym dzielnicowy, w uzgodnieniu z kierownikiem dzielnicowych, na podstawie zdiagnozowanych oczekiwań społecznych oraz analizy zagrożenia w rejonie, w cyklach półrocznych, przygotowuje plan działania priorytetowego. Plan ten podlega zatwierdzeniu przez kierownika dzielnicowych. Jego wzór określa załącznik 3 do zarządzenia nr 5 Komendanta Głównego Policji. Informacje wynikające z planu działania priorytetowego przekazuje się społeczności rejonu, w miarę możliwości również z wykorzystaniem mediów lokalnych (§ 38 ust. 1-3 zarządzenia).

W zarządzeniu nr 1619 Komendanta Głównego Policji z dnia 3 listopada 2010 r. uregulowano metody i formy wykonywania zadań przez policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działania podejmowane przez policjantów na rzecz małoletnich¹⁰¹.

¹⁰¹ Dz. Urz. KGP Nr 11, poz. 64 ze zm.

5.3. Wykaz najważniejszych aktów normatywnych dotyczących kontrolowanej działalności

1. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. poz. 1943, ze zm.).
2. Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (Dz. U. z 2017 r. poz. 524).
3. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2016 r. poz. 1782, ze zm.).
4. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz. U. z 2016 r. poz. 1713, ze zm.).
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2016 r. poz. 1749, ze zm.).
6. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2016 r. poz. 1137, ze zm.).
7. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2015 r. poz. 1094, ze zm.).
8. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2016 r. poz. 1654).
9. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2016 r. poz. 1817, ze zm.).
10. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 977, ze zm.).
11. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. poz. 532).
12. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz. U. Nr 168, poz. 1324, ze zm.); rozporządzenie zostało uchylone z dniem 1 września 2015 r.
13. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz. U. poz. 1270).
14. Zarządzenie nr 1041 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 września 2007 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji (Dz. Urz. KGP z 2013 r. poz. 50, ze zm.)¹⁰².
15. Zarządzenie nr 528 Komendanta Głównego Policji z dnia 6 czerwca 2007 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika rewiru dzielnicowych (Dz. Urz. KGP z 2013 r. poz. 38)¹⁰³.

¹⁰² Zarządzenie to stanowi załącznik do obwieszczenia Komendanta Głównego Policji z dnia 25 czerwca 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu zarządzenia Komendanta Głównego Policji w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji.

¹⁰³ Zarządzenie to stanowi załącznik do obwieszczenia Komendanta Głównego Policji z dnia 29 kwietnia 2013 r. w sprawie form i metod wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika rewiru dzielnicowych.

ZAŁĄCZNIKI

16. Zarządzenie nr 5 Komendanta Głównego Policji z dnia 20 czerwca 2016 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika dzielnicowych (Dz. Urz. KGP poz. 26, ze zm.).
17. Zarządzenie nr 1619 Komendanta Głównego Policji z dnia 3 listopada 2010 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów w zakresie przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działań podejmowanych na rzecz małoletnich (Dz. Urz. KGP Nr 11, poz. 64, ze zm.).

5.4. **Opinia biegłego** *Analiza rozwiązań organizacyjnych i prawnych w wybranych krajach w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży*¹⁰⁴

Cyberprzemoc, wraz z jej najbardziej niebezpieczną odmianą, cyberbullyingiem, jest stosunkowo nowym zjawiskiem, stanowi jednak poważny i nabrzmiewający problem społeczny oraz wychowawczy. Obecnie większość badaczy skłania się ku traktowaniu jej jako nowego przejawu zjawiska przemocy rówieśniczej¹⁰⁵.

Jest to o tyle uzasadnione, że bullying (dręczenie) stanowi zjawisko kompleksowe, złożone i wielowymiarowe, realizowane zwykle na wielu płaszczyznach, gdzie świat cyberprzestrzeni stanowi jedną z nowych, „atrakcyjnych” możliwości. Najczęściej trudno oddzielić efekty cyberbullyingu i bullyingu, gdyż ten pierwszy występuje jako składowa tego drugiego, ofiara doświadcza ich równocześnie (uczeń będący ofiarą przemocy rówieśniczej w świecie rzeczywistym, doznaje także agresji w świecie elektronicznym).

Analiza językowa zjawiska cyberprzemocy pozwala wskazać konotacyjne różnice między mobbingiem i bullyingiem, a także historyczne zmiany znaczeń obu pojęć. Mobbing pierwotnie oznaczał zachowania agresywne przejawiane przez wielu uczniów wobec jednego, a bullying – zachowanie agresywne sprawcy wobec ofiary. Tymczasem współcześnie mobbing rozumiany jest jako zachowania przemocowe osób dorosłych w miejscu pracy, natomiast bullying jako uczniowskie zachowania agresywne. Z drugiej jednak strony analiza ta umożliwia konstatację, że w języku polskim brakuje słowa, które w sposób trafny i semantycznie ekwiwalentny zastąpiłoby angielski termin bullying. W literaturze naukowej i popularno-naukowej, w prasie i innych mediach, jak wskazuje Aleksandra Tłuściak-Deliowska, występuje szereg blisko, ale nie jednoznacznych terminów: „dręczenie szkolne, tyranizowanie, terroryzowanie, nękanie, znęcanie się, lobbing, fala w szkole, osaczanie, prześladowanie, maltretowanie, molestowanie, napaśtowanie, zaszczuwanie, szykanowanie, dokuczanie, gnębienie, przemoc rówieśnicza, przemoc szkolna”¹⁰⁶.

Cyberbullying w rozumieniu przyjętym przez Organizację Narodów Zjednoczonych to: „jakiegokolwiek intencjonalne agresywne działanie (akt) wykonywany przez grupę lub osobę, używającą elektronicznej formy kontaktu,

¹⁰⁴ Ekspertyza została sporządzona przez osobę prywatną, a nie instytucję. Jej autor Maciej Tanaś składa w tym miejscu podziękowanie za nieocenioną merytoryczną pomoc p. dr Sylwii Galanciak – Prodziekanowi Wydziału Nauk Pedagogicznych Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, p. dr. Marcinowi Strzelcowi za poszukiwania i rady dotyczące przepisów prawnych obowiązujących we Francji, swojej doktorantce p. mgr Annie Weiss za korespondencję z kilkoma krajami UE w przedmiotowej sprawie oraz p. mgr. Zbigniewowi Małyszowi za udostępnienie sporządzonej przez siebie selektywnej bibliografii tematu.

¹⁰⁵ Por. Menesini, E. (2012). Commentary. Cyberbullying: The right value of the phenomenon. Comments on the paper “Cyberbullying: An overrated phenomenon?” European Journal of Developmental Psychology 9(5):544–552; Slonje, R., et al. The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. Computers in Human Behavior (2012), Pyżalski J. (2012), Agresja elektroniczna I cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży, Kraków: Impuls.

¹⁰⁶ Tłuściak-Deliowska A. (2017). Dręczenie szkolne. Społeczno-pedagogiczna analiza zjawiska. Warszawa: Wydawnictwo APS; s. 14.

przeciwko ofierze, która nie może z łatwością się obronić”¹⁰⁷. Równocześnie definicja cyberbullyingu upowszechniona w 2009 roku przy okazji Dnia Bezpieczniejszego Internetu mówi, iż jest to „powtarzalne werbalne lub psychiczne zadawanie cierpienia wykonywane przez jednostkę lub grupę przeciwko innym”¹⁰⁸. Należy zauważyć, że cyberbullying różni się od „zwykłego bullyingu” w następujących wymiarach¹⁰⁹:

- anonimowości zapewnionej przez Internet,
- możliwości dotarcia do większej grupy odbiorców,
- poczucia braku odpowiedzialności wśród sprawców,
- niechęcią ofiar do raportowania incydentów.

Warto też podkreślić, że różne organizacje unijne mają swoje własne definicje¹¹⁰. Zapewne wynika to również z tego, że agresja elektroniczna przyjmuje współcześnie bardzo zróżnicowane formy. Pojęciem tym obejmuje się bowiem obecnie¹¹¹:

1. Flaming, tj. agresywną wymianę zdań, np. na czacie lub w ramach grupy dyskusyjnej.
2. Prześladowanie (*ang. harassment*) – regularne przesyłanie nieprzyjemnych wiadomości do ofiary za pomocą elektronicznych kanałów komunikacji, zwane też prześladowaniem w sieci (*ang. online-harassment*).
3. Griefing (*ang. griefing*) – prześladowanie kogoś w grze internetowej albo świecie wirtualnym.
4. Trolling (*ang. trolling*) – uparte umieszczanie złośliwych komentarzy w sieci wobec kogoś.
5. Cyber-prześladowanie (*ang. cyber-persecution*) – ciągłe, powtarzalne prześladowanie, groźby, atakowanie ofiary w Internecie.
6. Maskarada (*ang. masquerade*) – tworzenie przez osobę bullyingującą fałszywych profili internetowych celem zaszkodzenia komuś.
7. Fraping (*ang. fraping*) – zmiana detali czyjegoś konta facebookowego celem upokorzenia go.
8. Dissing (*ang. dissing*) – umieszczanie w Internecie okrutnych informacji, zdjęć, filmów dotyczących dzieci.
9. Grooming (*ang. grooming*) – zaprzyjaźnianie się z dzieckiem, czasem z jego rodziną, aby obniżyć poziom zahamowania dziecka na napastowanie seksualne.
10. Seksting cyberbullyingowy (*ang. sexting*) – wymiana zdjęciami o seksualnym kontekście bez wiedzy i zgody ofiary.

¹⁰⁷ „Any aggressive, intentional act carried out by a group or individual, using electronic forms of contact, against a victim who cannot easily defend himself or herself”. Źródło: A/HRC/31/20, Office of the UN Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children, ‘Annual report’, (5 January 2016); Office of the UN Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children, ‘Thematic Report: Releasing children’s potential and minimizing risks: information and communication technologies, the internet and violence against children’, (2014). Zob.: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf), p 21.

¹⁰⁸ Dokładny cytat: „repeated verbal or psychological harassment carried out by an individual or group against others” European Commission, ‘Safer Internet Day 2009: Commission starts campaign against cyber-bullying’ Press Release, (10 February 2009).

¹⁰⁹ Patrz: European Parliament Raport: Cyberbullying Among Young People. (2016), s. 24.

¹¹⁰ Tamże, s. 22.

¹¹¹ J. Pyżalski, 2012, s. 126–128.

11. Sexcasting (*ang. sexcasting*) – wymiana filmami o seksualnym kontekście bez wiedzy i zgody ofiary.
12. Happy slapping (*ang. happy slapping*) – nagrywanie agresywnych wypowiedzi/zachowania wobec kogoś a następny rozsyłanie nagrań do znajomych bądź umieszczanie ich w Internecie.
13. Kradzież tożsamości (*ang. impersonation*) – w celu podszywania się pod ofiarę, także catfishing (*ang. catfishing*) – kradzież tożsamości ofiary on-line celem odtworzenia jego społecznej sieci powiązań w Internecie w celu zdobycia materiałów lub informacji o ofierze lub jej znajomych albo też maskaradę (*ang. masquerade*),
14. Upublicznianie tajemnic (*ang. outing*) – udostępnianie prywatnych materiałów ofiary (np. zdjęcia, zapisy rozmów).
15. Naciąganie (*ang. trickery*) – „udostępnianie osobom trzecim prywatnych materiałów ofiary, w których posiadanie wszedł sprawca (np. zdjęcia, zapisy rozmów)” bez zgody ofiary (podstępem/w ramach wymuszenia),
16. Śledzenie (*ang. cyberstalking*) – inwigilacja ofiary i nękanie jej niechcianymi komunikatami.
17. Poniżenie (*ang. denigration*) zwane też oczernianiem – upublicznienie poniżających, nieprawdziwych informacji lub materiałów na temat ofiary.
18. Wykluczenie (*ang. exclusion*) – celowe usunięcie z listy kontaktów internetowych lub niedopuszczenie do niej ofiary.
19. Zniesławianie (*ang. defamation*) – podobnie jak poniżanie komunikacja werbalna oparta na złośliwym plotkowaniu bez posiadania materiałów dotyczących zniesławianego.
20. Księgi obelg (*slam books*) – wersje elektroniczne naśladują znane papierowe notatniki krążące wśród dzieci i nastolatków z pytaniami, na które należy udzielić odpowiedzi. Zawierają one złośliwe, zazwyczaj anonimowe komentarze mające na celu prześladowanie lub zniesławianie.
21. Agresję techniczną – działania skierowane przeciwko sprzętowi komputerowemu ofiary bardziej niż przeciwko samej ofierze.

Głównymi, wyróżniającymi cechami tych postaci agresji są¹¹²:

- Użycie środków elektronicznych;
- Intencjonalność działania;
- Nierównowaga sił (może polegać na przewadze liczebnej prześladowców, do których dołączają obserwatorzy, ale także na sprawności w korzystaniu przez nich z technologii – włamanie na konto, podmiana plików etc.);
- Powtarzalność zachowań (długotrwałość dręczenia – w sieci przybiera na sile, bo to, co raz wrzucone do Internetu, nie znika lecz ulega powieleniu i często modyfikacjom wzmacniającym siłę rażenia);
- Poczucie anonimowości (tu raczej fizycznej separacji od ofiary, ułatwiającej dręczenie ze względu na ograniczenie dyskomfortu psychicznego wynikającego z oglądania przez dręczycieli skutków przemocy).

Niepokojąco rośnie skala zjawiska. Raport EU Kids Online z 2010 r. wskazuje, iż 6% dzieci w wieku 9–16 lat, żyjących w Unii Europejskiej, doznało przemocy elektronicznej¹¹³. Cztery lata późniejszy raport Net Children Go Mobile, przeprowadzony w siedmiu krajach UE, wskazuje już na odsetek 12% dzieci w tym samym wieku¹¹⁴.

Raport EU Kids Online dzieli kraje UE na trzy grupy w zależności od ryzyka wystąpienia cyberprzemocy:

1. **Najwyższe ryzyko:** Austria, Belgia, Bułgaria, Czechy, Estonia, Francja, Litwa, Rumunia, Słowenia, Szwecja.
2. **Średnie ryzyko:** Cypr, Niemcy, Grecja, Węgry, Irlandia, Włochy, Polska, Portugalia, Hiszpania, Turcja, Wielka Brytania.
3. **Najniższe ryzyko:** Dania, Finlandia, Holandia, Norwegia.

Trudno porównywać ze sobą skalę cyberprzemocy w różnych krajach ze względu na różne jej dominanty, występujące w zależności od różnic kulturowych. Autorzy przygotowanego dla Parlamentu Europejskiego raportu Cyberbullying Among Young People¹¹⁵ wskazują, iż o ile np. w przypadku Hiszpanii cyberprzemoc przybiera przede wszystkim formę przemocy werbalnej, o tyle w Niemczech ma ona raczej charakter wykluczenia społecznego. Uniwersalnym problemem jest narażenie dzieci na kontakt z niepożądanymi treściami erotycznymi. Spotkało się z nimi 15% badanych dzieci pomiędzy 9 a 15 rokiem życia.

Najpowszechniej używanym kanałem do rozpowszechniania treści związanych z cyberprzemocą są portale społecznościowe. I tak na przykład

¹¹² Pyżalski, J. (2012). *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Oficyna Wydawnicza "Impuls". Tłuściak-Deliowska, A., (2017), *Dręczenie szkolne. Społeczno-pedagogiczna analiza zjawiska*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

¹¹³ Helsper, E.J., Kalmus, V., Hasebrink, U., Sagvari, B., de Haan, J., *Country classification. Opportunities, risks, harm and parental mediation*. LSE Publishing, EU Kids Online, (2013).

¹¹⁴ Mascheroni, G. & Cuman, A. (2014). *Net Children Go Mobile: Final report*. Deliverables D⁴.4 & D⁵.2. Milano: Educatt.

¹¹⁵ [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf)

w Belgii 43,6% aktów cyberprzemocy dokonywanych jest tą drogą (37,1% poprzez sms, 23,8% przez komunikatory)¹¹⁶.

Najbardziej narażone na cyberbullying są grupy osób w wieku 13–15 lat. Przy czym w poszczególnych krajach Unii Europejskiej średni wiek ofiar rozkłada się w sposób następujący:

1. Grecja i Francja, Estonia, Niemcy, Włochy, Polska, Rumunia: 13–15 lat
2. Węgry: 15–18 lat
3. Słowenia: 15–16 lat (...).

Brak jest niestety badań, które określiłyby wiek prześladowców. Nieliczne jedynie sygnalizują tendencję ujawniającą to, że prześladowcy są często starsi od swych ofiar. Zdarza się także, że dzieci padają ofiarą cyberprzemocy ze strony pełnoletnich (np. we Włoszech, dane z 2015 r., 9,4% domniemyanych sprawców aktów przemocy elektronicznej było dorosłymi)¹¹⁷.

Dziewczeta zazwyczaj częściej padają ofiarą cyberprzemocy niż chłopcy. I tak, Badanie Net Children Go Mobile wskazuje, że dwa razy więcej dziewcząt niż chłopców wskazało, iż padły ofiarą cyberprzemocy¹¹⁸.

Zróźnicowanie płciowe z podziałem na kraje przedstawia się następująco:

1. Dziewczynki są częściej ofiarami, niż chłopcy w następujących krajach: Cypr, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Irlandia, Włochy, Łotwa, Rumunia, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Luksemburg (tu: 90:10%). W podobnych proporcjach: Austria i Niemcy.
2. Chłopcy są ofiarami częściej, niż dziewczynki w: Bułgaria (61% ofiar to chłopcy).
3. Brak różnic: Polska (brak liczbowych różnic między ofiarami płci męskiej i żeńskiej). Warto dodać, że autorzy raportu sugerują, iż dziewczynki mogą po prostu łatwiej przyznawać się do tego, że padły ofiarami przemocy, chłopcy to ukrywają.

W Unii Europejskiej występują również istotne różnice w liczbie osób obu płci będących prześladowcami:

- Dziewczynki częściej: Irlandia.
- Chłopcy częściej: Austria, Belgia, Estonia.
- Dziewczynki i chłopcy: Niemcy, Grecja, Luksemburg, Rumunia.

W świecie realnym dziewczynki rzadziej są sprawcami przemocy niż chłopcy. Świat wirtualny sprzyja przemocy słownej i opartej na wyklucze-

¹¹⁶ Van Cleemput, Bastiaenssens, Vandebosch, Poels, Deboutte, DeSmet, De Bourdeaudhuij, Six years of research on cyberbullying in Flanders, Belgium and beyond: an overview of the results (Zes jaar onderzoek naar cyberpesten in Vlaanderen, België en daarbuiten: een overzicht van de bevindingen), University of Antwerpen, University of Ghent, (2013). Za: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf).

¹¹⁷ Telefono Azzurro Helpline (Centro Nazionale di Ascolto), 'Cyberbullying Report' (Dossier Cyberbullismo), (2015).

¹¹⁸ O'Neill, Dinh, 'Mobile Technologies and the incidence of cyberbullying in seven European countries: findings from the Net Children Go Mobile', Societies, [2015] 5, p. 384–398.

niu, stąd zapewne większe pole do popisu dla dziewcząt, raczej unikających przemocy fizycznej¹¹⁹.

Równocześnie w badaniach przywoływanych przez Raport Parlamentu Europejskiego ujawnia się ważna tendencja. Otóż ofiary tradycyjnego dręczenia szkolnego oraz cyberbullyingu o wiele częściej same stają się cyberprześladowcami (36,2% cyberprześladowców w Niemczech było ofiarami, w pozostałej części populacji 12,3%). Podobne zjawisko obserwuje się w Polsce i Estonii (w Estonii są podobne proporcje, jak w Niemczech).

Jak do tej pory nie zostały w stopniu wystarczającym uregulowane w tym zakresie kwestie prawne obowiązujące w Unii Europejskiej. Brak bowiem uregulowań prawnych związanych bezpośrednio z cyberprzemocą wobec dzieci na poziomie międzynarodowym. Można oczywiście posiłkować się zapisami Konwencji o Prawach Dziecka, chroniącej dziecko przed przemocą w każdej formie, a także jej zapisami mówiącymi o prawie dziecka do wypoczynku i czasu wolnego (art. 31) oraz do swobody wypowiedzi (art. 13).

Unia Europejska jednak nie posiada odrębnych przepisów w tej dziedzinie, każdy kraj przygotowuje własne regulacje. Istnieją dyrektywy UE dotyczące szczegółowych problemów powiązanych z cyberprzemocą (np. Dyrektywy 2011/92/UE z 13.12.2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw).

Procedury stosowane w związku ze zjawiskiem cyberprzemocy mają raczej charakter prewencyjny, niż punitwny. Można wyodrębnić dwa podejścia:

- 1. Sankcje karne i traktowanie cyberbullyingu jako przestępstwa** (Hiszpania, Portugalia, gdzie tradycyjny bullying jest przestępstwem ściganym prawnie. W Portugalii osobie powyżej 16. roku życia za prześladowanie grozi do 5 lat pozbawienia wolności. W Hiszpanii jest podobna kara. W obu krajach sądy mają swobodę decydowania o rodzaju kary, jaki nałożą na osobę, która dokonała przestępstwa cyberprzemocy). Ponadto nawet jeśli określony czyn stanowi przestępstwo w myśl przepisów prawnych, dziecku nie grozi odpowiedzialność karna za jego popełnienie. Minimalny wiek odpowiedzialności karnej jest zróżnicowany w poszczególnych krajach, np. w Wielkiej Brytanii jest to 10 lat, 12 w Irlandii i Holandii, 13 w Grecji, Francji i Polsce, 15 w Czechach, Danii, Finlandii, Szwecji. Natomiast aż 16 lat w Belgii, na Litwie, w Luksemburgu i Portugalii¹²⁰. Sytuację monitoruje Międzynarodowy Komitet Praw Dziecka i naciska państwa członkowskie do przyjmowania jak najwyższej granicy wiekowej odpowiedzialności karnej. W Grecji dzieci między 14. i 15. rokiem życia mogą być karane osadzeniem w ośrodku poprawczym.

¹¹⁹ European Parliament Report: Cyberbullying Among Young People. (2016), s. 33.

¹²⁰ Tamże, s. 57.

2. Położenie nacisku na edukację i prewencję (np. w Czechach dzieci nie mogą podlegać procedurom karnym, dopóki nie osiągną intelektualnej i moralnej dojrzałości, pozwalającej na odpowiedzialne rozumienie konsekwencji popełnianych czynów). W Irlandii, Portugalii, Szwecji i UK szkoły muszą przyjąć określone procedury związane z ochroną dzieci przed bullyingiem. Zapisy te dają szkole możliwość nałożenia kar dyscyplinarnych na dziecko, które dopuściło się przemocy wobec innych, do zawieszenia w prawach ucznia włącznie. Każdorazowo wymaga to jednak indywidualnego rozpatrzenia sprawy.

Na skutek braku rozwiązań legislacyjnych, dotyczących bezpośrednio cyberbullyingu, część krajów rozważa wprowadzenie regulacji prawnych na poziomie ustaw rządowych (Belgia, Cypr, Czechy, Finlandia, Niemcy, Irlandia, Włochy, Portugalia, Hiszpania, Szwecja, Wielka Brytania). Prace trwają już w Irlandii, Hiszpanii i Włoszech. Wymaga to prawnego zdefiniowania cyberprzemocy, co uczyniono już w projekcie włoskim¹²¹. Projekt ten określa m.in. mechanizmy ochrony dziecka przed prześladowaniem online, w tym prawo dziecka do usunięcia danych z wyszukiwarki, a także zgodę na karanie dzieci powyżej 14. roku życia za takie naruszenia prawa jak: znieważenie, zniesławienie, stalking, niedozwolony użytek osobisty. Przewiduje się także utworzenie mechanizmu szybkiego raportowania poprzez instalowanie na stronach webowych czerwonego przycisku, umożliwiającego dziecku szybkie zgłoszenie aktu cyberprzemocy.

Równocześnie warto podkreślić występującą dodatnią zależność między wzrastającą liczbą użytkowników Internetu, obniżającym się wiekiem internautów, a także rosnącym czasem i częstotliwością korzystania z sieci a prawdopodobieństwem wzrostu przypadków bycia ofiarą lub co najmniej świadkiem przemocy elektronicznej. Najbardziej aktualne dane dotyczące osób nastoletnich w Polsce ujawnia najnowszy, jeszcze nieopublikowany w całości, a przygotowany pod moją redakcją raport NASK „Nastolatki wobec Internetu 3.0”, z którego zaczerpnięto poniższe dane¹²².

Otóż średni czas korzystania z Internetu przez nastolatków w wieku gimnazjalnym wynosi: 56,0 min (komputer stacjonarny), 73,3 min (laptop), 24,3 min (konsola do gier), 28,6 min (tablet), 172,0 min (telefon komórkowy/smartfon), 13,4 min (inne). W tej grupie wiekowej dominuje wyraźnie korzystanie z telefonii komórkowej. Podobnie jest w przypadku osób ze szkół ponadgimnazjalnych. Średni czas korzystania przez nie z sieci wynosi odpowiednio: 66,2 min (komputer stacjonarny), 69,1 min (laptop), 18,0 min (konsola do gier), 23,2 min (tablet), 198,8 min (telefon komórkowy/smartfon), 12,0 min (inne). Powyższe dane w porównaniu z wcześniejszymi raportami (w tym „Nastolatki wobec Internetu 2.0”) ilustrują nadto zwiększającą się rolę urządzeń mobilnych, a zwłaszcza telefonów komórkowych i laptopów. Rzecz jednak nie tylko w większej dostępności i użyteczności urządzeń mobilnych lecz w rosnącym czasie korzystania z nich, a tym samym ze zwiększającym się prawdopodobieństwem zetknię-

¹²¹ Tamże, s. 61.

¹²² Por. Tab. 2c., s. 7.

cia się użytkowników z aktami cyberprzemocy. Zjawisku temu sprzyja upowszechnienie urządzeń mobilnych.

Z drugiej strony wczesny wiek inicjacji internetowej (K: średnia=9 lat i 10 miesięcy; M: 9 lat i 4 miesiące) nie spotyka się ze świadomymi działaniami wychowawczymi i kształcącymi ze strony szkoły w Polsce. Dzieci są pozostawione same sobie, ponieważ szkoła nie realizuje edukacji informacyjnej i medialnej pomimo powszechnej niemal świadomości zagrożeń. Edukacja dotycząca świadomego, bezpiecznego, etycznego korzystania z Internetu pozostaje w rękach samych dzieci. Przytaczane badania ujawniają, że zdaniem większości przypadków nastolatków odbywa się ona na drodze samokształcenia (68,6%). Co czwarty ankietowany zadeklarował, że w procesie tym pomagał mu także starszy brat lub starsza siostra, a co piąty, że rodzic (21,7%). Tylko co dziesiąty badany wskazał na edukację szkolną (9,7%)¹²³. Przystosowanie do TIK odbywa się zatem w społeczności gospodarstwa domowego, lecz w większości przypadków bez nadzoru rodzica lub opiekuna.

Raport z 2011 roku z badań obejmujących n=3169 uczniów ze 150 szkół¹²⁴ zawiera określenie skali zjawiska w Polsce. Otóż cyberbullyingu doświadczyło 21% dziewcząt vs. 17% chłopców. Jedynie 24,6% dzieci nie doznało żadnego rodzaju przemocy. W kontekście wiktymizacji, ofiarą dręczenia szkolnego jest 9% chłopców (w przybliżeniu co dziesiąty) i 7% dziewcząt (w przybliżeniu co piętnasta dziewczyna). Częściej z dręczeniem można spotkać się w szkołach podstawowych (12%) i w gimnazjach (10%) niż w szkołach ponadgimnazjalnych (5%).

Badania przeprowadzone przy pomocy kwestionariusza samoopisowego (Health Behavior of School-Children) w okresie 2009/2010 ujawniły następującą skalę zjawiska w poszczególnych grupach wiekowych:¹²⁵

- 11-latki – V klasa szkoły podstawowej (N=1532):
 - ofiarami dręczenia jest 14% uczniów (10% dziewcząt i 17% chłopców),
 - sprawcami dręczenia jest 10% uczniów (5% dziewcząt i 14% chłopców)
- 13-latki – I klasa gimnazjum (N=1642):
 - ofiarami dręczenia jest 11% uczniów (8% dziewcząt i 14% chłopców),
 - sprawcami dręczenia jest 11% uczniów (8% dziewcząt i 15% chłopców)
- 15-latki – III klasa gimnazjum (N=1543):
 - ofiarami dręczenia jest 7% uczniów (5% dziewcząt i 8% chłopców),
 - sprawcami dręczenia jest 11% uczniów (5% dziewcząt i 16% chłopców)

¹²³ Patrz tab. 5a.

¹²⁴ Giza-Poleszczuk, A., Komendant-Brodowska, A., & Baczek-Dombi, A. (2011). Przemoc w szkole. Raport z badań. Zob.: <http://www.szkołabezprzemocy.pl/pliki/317-przemoc-w-szkole-2011.pdf> - podaję za Tłuściak-Deliowska, A. (2017). *Dręczenie szkolne. Społeczno-pedagogiczna analiza zjawiska*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, s. 40–41,

¹²⁵ Mazur, J., & Małkowska-Szkućnik, A. (2011). Wyniki badań HBSC 2010: raport techniczny. Za: Tłuściak-Deliowska, A. (2017). *Dręczenie szkolne. Społeczno-pedagogiczna analiza zjawiska*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, s. 41–42. Badania są prowadzone co cztery lata w 33 krajach od roku 2001/2002. Tamże, s. 42.

Aleksandra Tłuściak-Deliowska podkreśla, iż w kontekście powyższych badań Polska osiąga następujące rangi sprawców i ofiar w odniesieniu do badanej grupy krajów:¹²⁶

- 11-latkowie: 17. miejsce wśród ofiar, 12. miejsce wśród sprawców,
- 13-latkowie: 18. miejsce wśród ofiar, 16. miejsce wśród sprawców,
- 15-latkowie: 23. miejsce wśród ofiar, 17. miejsce wśród sprawców¹²⁷.

Według A. Tłuściak-Deliowskiej najwięcej ofiar występuje na Litwie, natomiast najwięcej „sprawców dręczenia” można znaleźć w krajach bałtyckich byłego ZSRR oraz w Rumunii. Wśród sprawców dominują chłopcy.

Aleksandra Tłuściak-Deliowska (2017, s. 42–43) wskazuje¹²⁸, iż metaanaliza wyników wspomnianych badań HSBC z lat 2001/2002 i następnych, przeprowadzona na próbie n=581.838 osób dowodzi, iż nastąpił ogólny spadek liczby ofiar dręczenia z 12,7% w 2001/2002 do 11,3% w 2009/2010. Największy spadek zanotowano w Chorwacji, Anglii, Niemczech, Norwegii, Szwecji i USA. Natomiast wzrost w Austrii, Francji, na Węgrzech i w Szkocji. Jeśli chodzi o dziewczęta spadek widoczny jest tylko w trzech krajach: Grenlandii, Litwie i Macedonii. Wzrost liczby ofiar wśród obu płci nastąpił tylko we francuskojęzycznej części Belgii.

W Polsce w omawianym okresie wyniki pozostawały na zbliżonym poziomie w przypadku dziewcząt, natomiast rosła liczba ofiar dręczenia wśród chłopców¹²⁹:

- chłopcy: od 12,5% w 2001/2002, 11,4% w 2005/2006 do 13,2% w 2009/2010;
- dziewczęta: od 8% w 2001/2002, do 7,8% w 2009/2010.

Zjawiska bullyingu w Polsce nie można jednoznacznie traktować jako narastającego problemu – po prostu media częściej je raportują, a dzieci częściej sygnalizują różnego typu zaburzenia i nerwice etc. Metaanaliza dostępnych badań zdaniem autorki¹³⁰ wskazuje nawet na nieznaczny spadek agresji fizycznej i przemocy w szkołach (udział w bójkach). Może to jednak być efekt przenoszenia aktywności życiowej ze świata kontaktów bezpośrednich do cyberprzestrzeni (obserwowana obniżona obecność na podwórkach, trzepakach itd., przy równoczesnym, gwałtownym wzroście aktywności sieciowej dzieci i młodzieży).

Nowsze wyniki badań *EU Kids Online Survey* (przeprowadzone w 2011 r. na próbie 2.500 osób) wskazują¹³¹, że w grupie badanych w wieku między 9 a 16 lat – 6% raportowało bycie ofiarą a 3% bycie sprawcami, 33% miało kontakt z „nieodpowiednimi treściami on-line”, a aż 80% było bardzo zasmuconych i dotkniętych z powodu cyberbullyingu.

¹²⁶ Tłuściak-Deliowska, A. (2017). *Dręczenie szkolne. Społeczno-pedagogiczna analiza zjawiska*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, s. 42.

¹²⁷ Badania są prowadzone co cztery lata w 33 krajach od roku 2001/2002. Tamże, s. 42.

¹²⁸ Tamże, s. 42–43.

¹²⁹ Tamże, s. 42–43.

¹³⁰ Tamże, s. 43–44.

¹³¹ European Parliament Raport: Cyberbullying Among Young People. (2016), s. 52.

EU Kids Online Survey z 2014 roku ujawnił¹³², że: poziom cyberbullyingu wzrósł z 8% w 2010 do 12% w roku 2014. Jak podaje raport przygotowany dla Parlamentu Europejskiego, „badania prawie 200000 uczniów ujawniły, że tylko 2,8% dzieci w Finlandii w wieku 10–15 lat doznało cyberbullyingu w Internecie”¹³³.

Kraje z największym dostępem do Internetu wydają się mieć największy poziom cyberbullyingu (zwłaszcza Państwa Skandynawskie podczas gdy na południu i południowym zachodzie Unii Europejskiej sytuacja przejawia się relatywnie dobrze). Podkreślić należy, że sytuacja jest alarmująca w Czechach, Estonii, Holandii, Polsce, Rumunii (w Rumunii jest mały dostęp do komputerów ale największy poziom cyberbullyingu – 45% dzieci i młodzieży jej doświadczyło w 2014 roku). W Estonii jest dużo komputerów i wysoki poziom cyberprzemocy (co siódme dziecko jej doświadczyło). W Holandii: 43% z 608 badanych dzieci w wieku między 12 a 16 lat doświadczyło „nieprzyjemnego oddziaływania on-line”¹³⁴.

Polska należy do grupy krajów o wysokim poziomie liczby ofiar i sprawców¹³⁵.

Wspomniany raport opracowany dla Parlamentu Europejskiego podaje także, że badania przeprowadzone w 2012 roku przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego wykazały, że wśród 2.143 uczniów w wieku 15 lat, 12,7% było ofiarami cyberprzemocy, a 25,6% jej sprawcami. Interesujące dane dotyczące dzieci ze specjalnymi potrzebami dostarczyły inne badania wykazujące, że spośród 100 dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w wieku 15 i 18 lat, z którymi przeprowadzono wywiady, 20% było sprawcami cyberprzemocy¹³⁶. W Wielkiej Brytanii badania z roku 2014 przeprowadzone w sieci na 10.008 osobach wykazały, że aż 69% młodych ludzi w wieku 13–25 doświadczyło cyberprzemocy¹³⁷. Podobne badanie przeprowadzone w szkołach na próbie 3.023 dzieci w wieku 13–20 lat ujawniły, że 62% z nich zostało dotkniętych przez cyberbullying w Internecie¹³⁸. Według szwedzkich badań z 2015 roku (n=800) 9% z grupy wiekowej 9–12 lat, 18% z 13–16 lat oraz 19% z 17–18 lat było ofiarami cyberprzemocy¹³⁹. Najmniejsza skala cyberbullyingu występuje w Portugalii (10%). W Irlandii cyberprzemoc (4%) jest mniej powszechna niż bullying face-to-face¹⁴⁰.

¹³² 2014 *EU Kids Online survey* / Livingstone, Sonia, Mascheroni, Giovanna, Ólafsson, Kjartan and Haddon, Leslie (2014) *Children's online risks and opportunities: comparative findings from EU Kids Online and Net Children Go Mobile*. EU Kids Online, LSE, London, UK.

¹³³ European Parliament Report: Cyberbullying Among Young People. (2016), s. 52.

¹³⁴ Tamże, s. 53.

¹³⁵ Tamże s. 53 za: Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries*. Deliverable D4. EU Kids Online, London, UK.

¹³⁶ Tamże, s. 53–54.

¹³⁷ Tamże, s. 54 za: 'The Annual Bullying Survey' Ditch the Label website, (2014). <https://www.ditch-thelabel.org/annual-bullying-survey-2014/>.

¹³⁸ European Parliament Report: Cyberbullying Among Young People. (2016), s. 54, za 'The Annual Bullying Survey' Ditch the Label website, (2015).

¹³⁹ Tamże, s. 54, za: <http://statensmedierad.se/download/18.7a953dba14fef1148cf3b32/1442841939189/Ungar-och-medier-2015.pdf>.

¹⁴⁰ Tamże, s. 54, za: <http://rathfeighns.org/wp-content/uploads/2012/10/Cyber-Bullying.pdf>.

Młodzież doświadczająca cyberbullyingu raczej unika raportowania tego zdarzenia swoim nauczycielom. Przykładowo w Estonii 25% młodzieży (18–19 lat) zgłasza ten problem nauczycielom, w porównaniu do 66% 13/14-latków¹⁴¹. Rumuńskie dzieci mają tendencję do szukania wsparcia społecznego w obliczu cyberbullyingu (73%), wśród przyjaciół 63,4%, a 49,2% wśród rodziców. Rozmawianie z innymi o cyberprzemocy jest częstsze wśród: Francuzów, Holendrów, Włochów, Portugalczyków oraz w wielkiej Brytanii. W Szwecji, Irlandii, Czechach i Polsce generalnie się o tym nie mówi¹⁴².

Metaanaliza dostępnych materiałów naukowych oraz danych prawnych wskazuje na występowanie dwu podstawowych kategorii podejść nastawionych na radzenie sobie z bullyingiem i cyberbullyingiem, o czym wspomniano już wstępnie w niniejszym opracowaniu¹⁴³:

1. Nastawionego na jednostkę i uwrażliwienie jej wobec problemu bullyingu i cyberbullyingu. Można tu wyróżnić¹⁴⁴:
 - trening wrażliwości (uwagi na dany problem – dziecko często nie zna danego pojęcia), trening empatii;
 - przeciwdziałanie desensytyzacji (specyficznie rozumiane jako „wczuwanie się w rolę ofiary przed popełnieniem przez potencjalnego sprawcę czynu cyberbullyingowego”);
 - programy/pogadanki/profilaktykę antybullyingową i anty cyberbullyingową, mające na celu uwrażliwienie dzieci i młodzieży na kwestię bezpieczeństwa w Internecie oraz wskazywanie, że każdy może być ofiarą;
 - edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych przyjmującą formę mniej lub bardziej zinstytucjonalizowaną w ramach szkolnictwa bądź poza nią (obejmująca I, II i III sektor). Szczególnie istotne jest propagowanie wiedzy o cyberbullyingu w szkołach oraz w ramach programów edukacyjnych w telewizji, radiu i Internecie;
 - telefony zaufania i doradztwo face-to-face.
2. Nastawionego na penalizację czynu cyberbullyingowego¹⁴⁵:
 - W Austrii cybermobbing i cyberbullying oznacza „intencjonalne atakowanie, grożenie, potępienie lub prześladowanie z użyciem elektronicznych narzędzi komunikacji takich jak telefon komórkowy bądź Internet”¹⁴⁶.

¹⁴¹ Tamże, s. 54, za: 'Study of risk awareness amongst three target groups. Study Report' *Riskikäitumise teadlikkuse uuring kolmes sihtrühmas. Uuringu raport*, (2014), 72. <https://www.politsei.ee/dotAsset/331164.pdf>

¹⁴² Tamże, s. 54.

¹⁴³ Patrz s. 5–6 niniejszego opracowania.

¹⁴⁴ Tamże, s. 73–81.

¹⁴⁵ W niniejszym punkcie zostaną przedstawione oficjalne definicje cyberbullyingu (co nie jest jednoznaczne z definicjami prawnymi – patrz źródło) w wybranych państwach UE (Raport EP, 2016, s. 166–167).

¹⁴⁶ Dokładny cytat: „Cyber-mobbing and cyberbullying mean intentional insulting, threatening, denouncement or harassment with electronic communication tools like the mobile phone or the internet” Źródło: Federal Chancellery (*Bundeskanzleramt*), 'Harassment on the internet – Cyber-Mobbing, Cyber-Bullying, Cyber-Stalking' website, (last accessed on 29 April 2016).

- W Bułgarii cyberbullying to „specyficzny typ bullyingu polegający na niepokojeniu dzieci przy użyciu nowych elektronicznych środków komunikacji, szczególnie telefonów komórkowych i Internetu”¹⁴⁷.
- Na Cyprze penalizacji podlega „wysyłanie przez publiczne elektroniczne środki komunikacji wiadomości (bądź przez inne środki komunikacji), której treść jest rażąco ofensywna i/albo obsceniczna albo haniebna albo stanowi groźbę albo może spowodować zirytowanie, zaniepokojenie i/lub nie usprawiedliwiony stres, wiedząc, iż wzmiankowana wiadomość jest fałszywa”¹⁴⁸, cyberbullying to przybiera formę zastraszania, jest rasistowski, ofensywny albo ma postać seksualnego sugerowania czegoś za pomocą wiadomości elektronicznych, zdjęć bądź wideo”¹⁴⁹.
- W Republice Czeskiej: „forma psychicznego bullyingu z użyciem technologii informacyjno-komunikacyjnej (TIK), szczególnie telefonów komórkowych i Internetu, które to działanie grozi, krzywdzi kogoś [...] Jak bullying tradycyjny, cyberbullying stanowi celowo zachowanie podczas którego ofiara jest atakowana przez sprawcę bądź sprawców”¹⁵⁰.
- We Francji cyberbullying to „agresywny i intencjonalny akt dokonywany poprzez użycie środków cyfrowych, przez grupę bądź jednostkę powtarzalnie względem ofiary która nie może z łatwością się obronić”¹⁵¹.
- W Finlandii web-bullying obejmuje dla przykładu „atakowanie ofiary na forum dyskusyjnym albo wysyłanie niechcianych e-maili do ofiary”¹⁵².

¹⁴⁷ Dokładny cytat: „specific type of bullying consisting in harassing children by means of new electronic technologies, primarily mobile phones and the Internet” Źródło: Ministry of Education and Science, ‘Manual for teachers’, project No. BG051P0001-3.1.03-0001 titled ‘Qualification of pedagogical specialists’, funded by the European Social Fund, (2013).

¹⁴⁸ Dokładny cytat: „sends through public electronic means of communication a message or any other communication whose content is blatantly offensive and/or obscene or disgraceful or threatening or which may cause annoyance, harassment and/or unjustified stress, knowing that the said Messenger is false” Źródło: Section 149(6) of the Cyprus Regulation of Electronic Communications and Postal Services Law of 2004 (*Ο Περί Ρυθμίσεως Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών και Ταχυδρομικών Υπηρεσιών Νόμος του 2004*), No. 112(I)/2004.

¹⁴⁹ Dokładny cytat: „a phenomenon usually taking the form of an intimidating, racist, offensive or sexually suggestive electronic message, photo or video” Źródło: ‘Safety on the Internet – Parents and Educators’, Informative sheet provided by the Ministry of Education and Culture and the Cyprus Pedagogical Institute website, (last accessed on 29 April 2016).

¹⁵⁰ Dokładny cytat: „a form of psychological bullying with the misuse of ICTs, especially mobile phones and the Internet, to activities that deliberately threaten, harm somebody [...] Like bullying face to face, cyberbullying is a deliberate behaviour in which the victim is attacked by an attacker or attackers. The nature and the way it is carried determine the severity of the attacks” Źródło: Methodological instruction of the Ministry of Education, Youth and Sports to address bullying in schools and school facilities’ (*Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních*), (2013).

¹⁵¹ Dokładny cytat Rapory EP, 2016: „an aggressive and intentional act carried out through the use of digital means, by a group or an individual repeatedly over a victim who cannot easily defend him or herself”. Na podstawie/Źródło: Ministry of National Education, ‘Practical guide to fight against cyber-bullying’ (*Guide pratique pour lutter contre le cyber-harcèlement entre élèves*), 2012.

¹⁵² Dokładny cytat: „may involve, for example, insulting the victim on a discussion forum or sending mean or unfounded emails to the Victim”. Źródło: Security Glossary of the State Administration (*Valtionhallinnon tietoturvasanasto*), VAHTI 8/2008.

- W Niemczech cyber-mobbing to „celowe atakowanie, wprawianie w zakłopotanie bądź krzywdzenie ludzi poprzez nowe media komunikacyjne takie jak sieci społeczne, strony internetowe bądź czaty”¹⁵³.
- Na Węgrzech „cyberbullying oznacza transfer bądź publikację tekstu bądź treści wizualnych poprzez Internet, telefonię komórkową albo inne technologie komunikacyjne, które mogą być upokarzające lub mogą powodować wstyd. Krzywdzenie celuje w ofiarę, która nie może bronić się w regularny sposób”¹⁵⁴.
- W Irlandii cyberbullying ma miejsce „gdy zachowanie bullyingowe jest dokonywane za pośrednictwem systemów technologii informacyjno-komunikacyjnych takich jak: e-mail, telefon komórkowy, natychmiastowe wiadomości sms’y, sieci społecznościowe, aplikacje i inne technologie on-line”¹⁵⁵.
- We Włoszech cyberbullying stanowi „manifestacja bullyingu on-line, z użyciem technologii informacyjno-komunikacyjnych”¹⁵⁶.
- W Luksemburgu cyberbullying ma miejsce „podczas użycia nowych technologii celem zakłopotania, upokorzenia albo grożenia osobie, za pomocą sms’ów, e-maila, czatu lub za pomocą portali społecznościowych”¹⁵⁷. Cyberbullying to „bullying innymi środkami”¹⁵⁸.
- Na Malcie „cyberbullying stanowi krzywdzenie poprzez użycie technologii/mediów on-line. Może on przyjmować formę jawną bądź ukrytą. Jakkolwiek większość przypadków cyberbullyingu ma miejsce w środowisku domowym, jednakże reperkusje tychże aktów często przenoszą się do kontekstu szkolnego”¹⁵⁹.

¹⁵³ Dokładny cytat: „the deliberate insulting, embarrassing or harassing people through new communication media such as social networks, websites or chat”. Źródło: What is Cyberbullying? (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, ‘Was ist Cybermobbing?’), Federal Ministry of Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth website; ‘Cyberbullying - anonymous insults on the net’ (Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik, ‘Cybermobbing – anonyme Beleidigungen im Netz’), Federal Office for Security in Information Technology website, (last accessed on 29 April 2016).

¹⁵⁴ Dokładny cytat: „Cyberbullying means the transfer or publication of text or visual content via the internet, mobile phones or other information technologies, which might be humiliating or could cause shame. The harassment targets a victim, who cannot protect him/herself on a regular basis” Źródło: Child-friendly justice’ page, Government website, (Gyermekbarát igazságszolgáltatás).

¹⁵⁵ Dokładny cytat: „Cyberbullying occurs when bullying behaviour is carried out through the use of ICT systems such as e-mail, mobile phones, instant messaging, social networking websites, apps and other online technologies”. Źródło: Office for Internet Safety, ‘Get With It: A guide to cyberbullying’, (19 November 2013).

¹⁵⁶ Dokładny cytat: „Cyberbullying is the online manifestation of bullying, using ICTs”. Źródło: Italian Ministry of Education and Research (MIUR), Guidelines for the prevention of bullying and cyberbullying at schools’ level (Linee di orientamento per azioni di prevenzione e di contrasto al bullismo e al cyberbullismo), 2015, MIUR-Prot. no. AOODGSIP 2519.

¹⁵⁷ Dokładny cytat: „occurs when new technologies are used to harass, humiliate or threaten a person, either by instant messaging (SMS), email, chat or on a social Network”. Źródło: BEE-SECURE project, an initiative of the Luxembourgish Ministry for Economy, Ministry for Family, Integration and the Ministry for Education, Children and Youth, in collaboration with the European Commission.

¹⁵⁸ Dokładny cytat: „Bullying with other means”. Źródło: Luxembourgish Children Ombudsman (Ombuds-Comité fir d’Rechter vum Kand).

¹⁵⁹ Dokładny cytat: „Cyberbullying is harassment through the use of technology and/or online media. Cyberbullying can be either overt or covert. Although most cyberbullying incidents occur within the home environment, however, the repercussions of these acts often spill over into the school context”. Źródło: Ministry for Education and Employment, ‘Addressing Bullying Behaviour in Schools’ policy, (October 2014).

- W Holandii cyberbullying to „forma tradycyjnego bullyingu, która wymaga użycia środków elektronicznych”¹⁶⁰.
- W Hiszpanii cyberbullying to „bullying z użyciem środków cyfrowych [...] intencjonalne, konsekwentne szkodenie wywierane przez osobę lub grupy przeciwko innym z użyciem środków cyfrowych”¹⁶¹.

Do najbardziej znanych programów profilaktycznych, skierowanych przeciwko cyberbullyingowi należą:

1. Sigur.info Projekt (Rumunia), obejmujący w swoim zakresie między innymi¹⁶²:
 - internetową/telefoniczną linię pomocową;
 - internetową/telefoniczną linię interwencyjną;
 - stronę internetową zawierającą użyteczne informacje w przeciwdziałaniu cyberbullyingowi;
 - organizowanie w szkołach spotkań z ekspertami, podczas których dzieci i młodzież są uwrażliwiane na problemy i zagrożenia związane z cyberbullyingiem;
 - stworzenie manualu „bezpieczniejszego korzystania z Internetu/kontaktów w Internecie” we współpracy z Rumuńskim Biurem Bezpieczeństwa Dziecka (ang. *Romanian Office of Save the Children*), który jest darmowo dystrybuowany wśród nauczycieli, rodziców i dzieci.
2. Program KiVa (Holandia – zasady programu zostały stworzone w Finlandii na Uniwersytecie w Turku), obejmujący swoim zakresem (szerzej: <http://www.kivaprogram.net/program>) między innymi¹⁶³:
 - całosciowe działania profilaktyczno-interwencyjne mające na celu stworzenie dobrej atmosfery w szkołach oraz zwiększanie dobrostanu uczniów;
 - program całosciowo włączający personel szkolny, dzieci i rodziców;
 - mający formę lekcji/warsztatów dotyczących m.in. nacisku koleżeńskiego, komunikacji, szacunku dla innych i (własnej) tożsamości, rozwiązywania i prewencji bullyingu (cyberbullying wchodzi w zakres ww. omawianych problemów komunikacyjnych);
 - zespołów KiVa (pedagog i psycholog), znajdując się one (są utworzone) w każdej szkole celem podejmowania działań interwencyjnych w przypadku zaistnienia bullyingu;
 - co sześć miesięcy bada się kwestionariuszowo uczniów, usiłując znaleźć odpowiedź na pytanie: czy bullying zwiększył się czy też zmalał w kontekście oddziaływania programu KiVa?

¹⁶⁰ Dokładny cytat: „a form of traditional bullying, which requires the use of electronic means”. Źródło: ‘Guideline: JGZ-guideline bullying’ (*Richtlijn: JGZ-richtlijn pesten*), the NJC website, (last accessed on 29 April 2016).

¹⁶¹ Dokładny cytat: „the action of bullying someone else using digital means [...] It is the intentional and consistent damage exerted by one minor or group of minors against another through the use of digital means”. Źródło: Spanish Ministry of Industry, Energy and Tourism, ‘Cyberbullying Guide for health professionals’ (*Guía sobre El ciberacoso para profesionales de la salud*), (2015).

¹⁶² Adres strony internetowej:

¹⁶³ <http://www.kivaprogram.net/>.

- dwa razy w roku członkowie zespołów KiVa spotykają się i dyskutują nt. efektywności programu i jego poprawy,
 - tworzenie materiałów edukacyjnych dostępnych w szkołach i *on-line* dla wszystkich.
3. Program Media Heroes (Medienhelden Program)¹⁶⁴ (Niemcy).
4. Działania podejmowane w innych krajach UE:
- Grecja: stworzenie interaktywnego narzędzia dotyczącego bullyingu i cyberbullyingu dla uczniów działających pod kierunkiem nauczyciela (165<http://www.hamogelo.gr/>)¹⁶⁶,
 - filmy, filmy dokumentalne, sztuki teatralne poruszające problem cyberbullyingu (Grecja, Polska, Wielka Brytania),
 - szkolenia, warsztaty, kursu e-learningowe dla uczniów, nauczycieli, rodziców i policjantów (Estonia, Niemcy, Holandia),
 - telefon zaufania (Włochy),
 - program pomocy prawnej oraz specjalne oddziały terapeutyczne dla ofiar byllyingu i cyberbullyingu w szpitalach (Szwecja).

W uzupełnieniu dodajmy, że działania krajowych centrów na rzecz uświadamiania rodziców, nauczycieli i młodzieży na temat zagrożeń internetowych, w tym cyberprzemocy zawarte są na stronach Better Internet For Kids¹⁶⁷. Warto również zajrzeć na stronę programu Connecting European Facilities, w ramach którego finansowane są działania punktów zrzeszonych w BIK (Better Internet for Kids)¹⁶⁸. Cyberbullyingowi został poświęcony w całości marcowy numer „Better Internet for Kids”¹⁶⁹. Natomiast **regulacje prawne** związane z tematem zawiera dokument z 2009 roku: „Cyberbullying Legislation: Why Education is Preferable to Regulation”¹⁷⁰.

Przywoływany już kilkakrotnie Raport dla Parlamentu Europejskiego „Cyberbullying Among Young People” opublikowany w 2016 roku wymienia działania profilaktyczne podejmowane w różnych krajach, podaje też dobre praktyki radzenia sobie z cyberprzemocą wśród młodych ludzi¹⁷¹.

Dobre praktyki rozumiane są w tym przypadku jako działania służące aktywnemu ograniczaniu cyberprzemocy, jako wsparcie ofiar przemocy, podnoszenie świadomości i skuteczne karanie sprawców przestępstw.

¹⁶⁴ http://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/de_germany_scheithauer_medienhelden_luxemburg_without_pictures.pdf

¹⁶⁵ ‘Interactive educational tool against bullying’ (Διαδραστικό Εκπαιδευτικό Εργαλείο για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού), The Smile of the Child website, (last accessed on 29 April 2016).

¹⁶⁶ ‘Interactive educational tool against bullying’ (Διαδραστικό Εκπαιδευτικό Εργαλείο για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού), The Smile of the Child website, (last accessed on 29 April 2016).

¹⁶⁷ <https://www.betterinternetforkids.eu/>

¹⁶⁸ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/node/286>

¹⁶⁹ <https://www.betterinternetforkids.eu/web/portal/practice/awareness/detail?article-id=1733931>

¹⁷⁰ https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1422577

¹⁷¹ Good practices to prevent and tackle cyberbullying among young people, za: Cyberbullying among young people, s. 73.

We wszystkich omawianych w raporcie państwach dobre praktyki związane są przede wszystkim z działalnością edukacyjną i podnoszeniem świadomości zagrożeń i skutecznego karania przestępców.

Współcześnie powstaje wiele programów edukacyjnych realizowanych tak w szkołach, jak i poza nimi. Programy te służą przede wszystkim uświadamianiu dzieciom i młodzieży niebezpieczeństw związanych z Internetem, zachęcaniu ofiar cyberprzemocy do jej zgłaszania, a także uświadamianiu powagi oraz możliwych skutków przestępstwa tym wszystkim osobom, które się go dopuszczają. Ważnym elementem profilaktyki antyprzemocowej w Internecie są rozmaite materiały edukacyjne rozprowadzane w szkołach. Organizowane są też szkolenia, warsztaty i kursy e-learningowe dotyczące cyberprzemocy. Znamienne, że kursy adresowane są do wszystkich zainteresowanych stron: dzieci, rodziców, nauczycieli, wychowawców i wszystkich pracujących z dziećmi. Większość inicjatyw skierowana jest do dzieci, ale są też inne, skierowane tylko do dorosłych. Powstają również specjalistyczne formy wspomagania ofiar cyberprzemocy.

Działania umożliwiające efektywne zapobieganie cyberprzemocy wymagają niejednokrotnie zaangażowania bardzo wielu osób i organizacji, np. organizacji pozarządowych i młodzieżowych, szkół, nauczycieli, czy rodziców. Zaangażowanie rządu ogranicza się zazwyczaj do finansowania tych osób i organizacji.

Warto nadmienić, że finansowanie dotyczy programów edukacji medialnej i informacyjnej realizowanych w szkołach. W Polsce brak takich programów dla szkół i to pomimo wielokrotnych apeli środowisk akademickich, rodziców i nauczycieli, dostrzegających potrzeby wynikające z rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych, ich upowszechnienia i atrakcyjności dla dzieci i młodzieży.

Szczęśliwie wiele organizacji publicznych i niepublicznych podejmuje w Polsce temat zagrożeń i bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w Internecie. Wiele mądrych i skutecznych działań w imię dobra dziecka realizuje Rzecznik Praw Dziecka. Nieprawdopodobnie dużo czyni w tym zakresie NASK – instytut badawczy podległy Ministerstwu Cyfryzacji. Kluczowe obszary działalności NASK obejmują zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa Internetu, a także z rozwojem polskiej cyberprzestrzeni. Instytut realizuje zadania statutowe działając w różnych obszarach: naukowym, doradczym, edukacyjnym i gospodarczym.

W ramach NASK działa Narodowe Centrum Cyberbezpieczeństwa (NC Cyber) oraz CERT Polska (Computer Emergency Response Team), reagujący na zdarzenia naruszające bezpieczeństwo sieci. W NC Cyber funkcjonuje zespół Dyżurnet.pl, odpowiadający za przeciwdziałanie szkodliwym i nielegalnym treściom obecnym w Internecie. Warto podkreślić, że w strukturze instytutu znajduje się też Akademia NASK prowadząca działalność edukacyjną, popularyzatorską oraz szkoleniową. Akademia NASK realizuje projekty adresowane do różnych grup społecznych, wiekowych oraz zawodowych. Prowadzi również unikatowe szkolenia dla firm i instytucji ze szczególnym uwzględnieniem tematyki bezpieczeństwa ICT. Od 2005 r. NASK jest koordynatorem Polskiego Centrum Programu Safer

Internet - programu Komisji Europejskiej mającego na celu promocję bezpiecznego korzystania przez dzieci i młodzież z nowych technologii cyfrowych oraz przeciwdziałanie nielegalnym treściom online. Także Pracownia Edukacyjnych Zastosowań TIK współpracując z wiodącymi ośrodkami akademickimi i instytucjami naukowo-badawczymi, prowadzi badania nad społeczeństwem informacyjnym oraz nad implementacją technologii informacyjnych i komunikacyjnych w procesie edukacji, a także nad stanem bezpieczeństwa cyfrowego dzieci i młodzieży.

Powszechna edukacja informacyjna i medialna w Polsce jest potrzebą nie tylko sygnalizowaną społecznie, ale też mającą swe uzasadnienie legislacyjne i ekonomiczne. Kształcenie i działalność profilaktyczna są bowiem mniej kosztowne od działań penitencjarnych, skutków osobowych i zaniechań społecznych.

W przypadkach przemocy w sieci stosowane są w Polsce dwie drogi ochrony prawnej: karna i cywilna. Rozróżnienie to jest istotne, ponieważ mnogość form działań przemocowych przy użyciu nowych technologii powoduje, że przestępstwa zawarte w kodeksie karnym mogą nie obejmować ich swoim zakresem. Możliwe jest wówczas wykorzystanie przepisów kodeksu cywilnego, czyli drogi roszczeń odszkodowawczych.

Cyberprzestrzeń jest naturalnym światem dziecka tak samo jak otaczający je świat realny. Za pomocą technologii informacyjno-komunikacyjnych człowiek stworzył cyberprzestrzeń i rzeczywistość wirtualną. Obecnie przenosi tam znane sobie instytucje, zapisuje zgromadzoną przez wieki wiedzę, umieszcza swą sztukę i kieruje marzenia.

Prawo dziecka do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem i innym złym traktowaniem musi obejmować jego obecność w cyberprzestrzeni¹⁷². Niezbędna jest komplementarna, narodowa strategia na rzecz ochrony w niej praw dziecka. Specjalny Reprezentant Sekretarza Generalnego ONZ Marta Santos Pais na Kongresie Praw Dziecka przypominała, że „Prawo będzie coś warte jedynie wówczas, jeżeli dzieci zrozumieją swoje prawa i będą potrafiły z nich korzystać”¹⁷³.

Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych rodzi również potrzebę przygotowania nauczyciela biegłego w kulturze i języku mediów cyfrowych, świadomie i mądrze prowadzącego po szlakach intelektualnej przygody, ale też otwierającego oczy i chroniącego przed nieszczęściem¹⁷⁴. Cyberprzestrzeń przenika coraz bardziej każdą sferę ludzkiej aktywności. Cywilizacyjnym i kulturowym wyzwaniem dla polskiej szkoły i poli-

¹⁷² Konwencja o prawach dziecka ratyfikowana przez Polskę 30 września 1991 r. z zastrzeżeniami oraz deklaracjami interpretacyjnymi. Konwencja weszła w życie w stosunku do Polski 7 lipca 1991 r., „*Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*” 1991, nr 120, poz. 526. Konwencja o prawach dziecka została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku.

¹⁷³ Wypowiedź Marty Santos Pais zob.: Rzecznik Praw Dziecka. Kongres Praw Dziecka: prawo dziecka do życia bez przemocy, <http://brpd.gov.pl/aktualnosci/kongres-praw-dziecka-prawo-dziecka-do-zycia-bez-przemocy>.

¹⁷⁴ Tanaś M. (2016). *Primum non nocere a internetowa przestrzeń wolności i aktywności nastolatków*. W: *Nastolatki wobec Internetu*. M. Tanaś (red). Warszawa: NASK, s. 54. Zob. też szerzej s. 41-54.

tyki oświatowej jest edukacja informacyjna i medialna. Naszą, pedagogów, nauczycieli i rodziców, polityków, prawników, psychologów i lekarzy, uczonych i praktyków, słowem – osób dorosłych – rzeczą jest, by owa edukacja nie była chroma i bezrozumna.

Kształcenie informacyjne i medialne powinno być procesem (a nie jedynie działaniem akcyjnym) realizowanym w szkołach. Nie można pozostawić nauczycieli bez wsparcia programowego, treściowego i organizacyjnego, podobnie jak nie można naiwnie przyjmować, że dziecko do wędrówki po informacyjnych drogach zdoła przygotować wyłącznie rodzice. Badania zrealizowane przez Pracownię EZTIK w NASK w 2016 roku¹⁷⁵ ujawniają, że dzieci podejmują aktywność sieciową znacznie wcześniej niż przewidywane to zostało w programach szkolnych. W efekcie dzieci zdobywają wiedzę i umiejętności korzystania z mediów metodą prób i błędów, co naraża je na wiele niebezpieczeństw. Niedostateczne przygotowanie do korzystania z mediów i ludzkie, jednostkowe nieszczęścia są jedynie wierzchołkiem góry lodowej. Konsekwencje braku elementarnej wiedzy i umiejętności oddzielania plew od ziarna, nieumiejętne odczytywanie komunikatów medialnych, brak wsparcia jednostkowej i zespołowej twórczości internetowej, skutkują naiwną postawą obywatelską, podatnością na manipulacje podmiotów wewnętrznych i zewnętrznych oraz brakiem odporności na wrogie ataki.

Dr hab., prof. APS Maciej Tanaś

Dziekan Wydziału Nauk Pedagogicznych

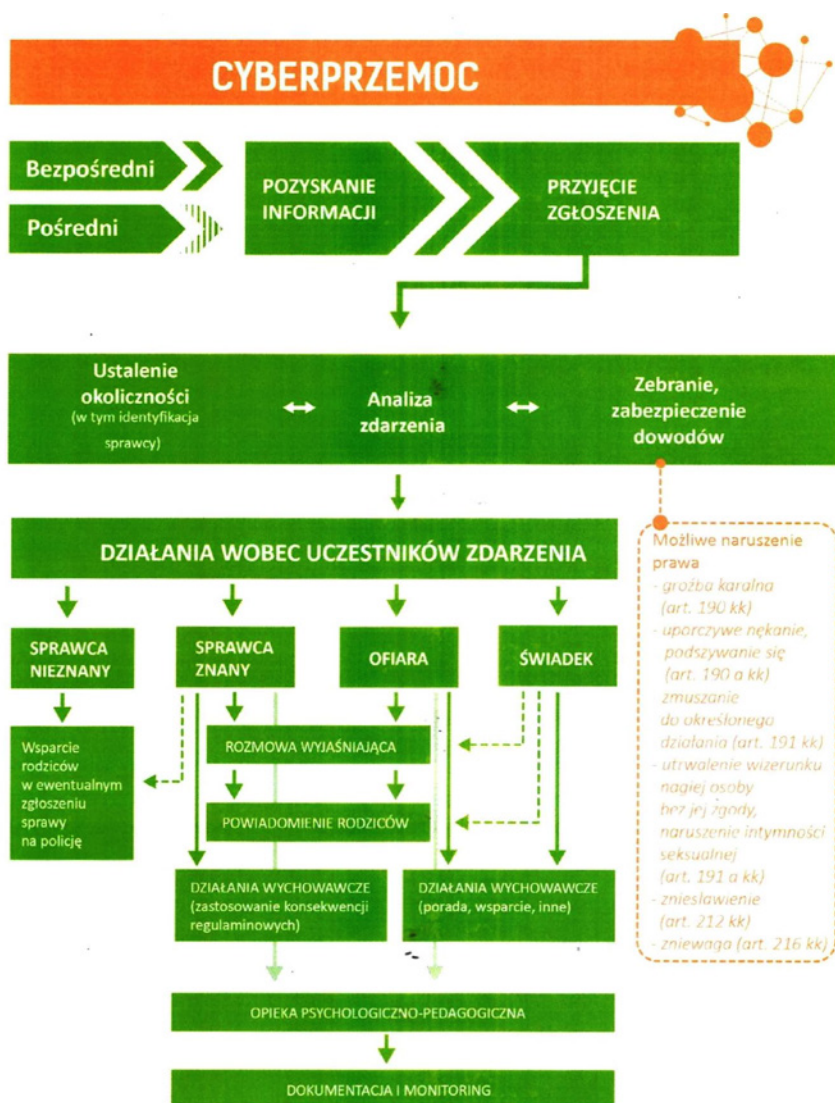
Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej,

Kierownik Pracowni Edukacyjnych Zastosowań Technologii Informacyjno-Komunikacyjnych

Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa – instytut badawczy.

¹⁷⁵ Tanaś M. (2017). Nastolatki w Internecie – rekomendacje NASK dla rodziców i nauczycieli. Ogólnopolski Kongres Oświatowy EDUTEC „Edukacja w kosmosie informacji” Poznań, dn. 23-24 III 2017 r. Wersja elektroniczna: http://kongres.odnpoznan.pl/wp-content/uploads/2017/02/Edutec_Maciej_Tanas.pdf.

5.5. Schemat procedury reagowania na cyberprzemoc wg Standardu bezpieczeństwa online dla placówek oświatowych

Źródło: Agnieszka Wrońska, Zuzanna Polak: Standard bezpieczeństwa online dla placówek oświatowych.

5.6. Wykaz podmiotów, którym przekazano informację o wynikach kontroli

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej
2. Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej
3. Marszałek Senatu Rzeczypospolitej Polskiej
4. Prezes Rady Ministrów
5. Minister Edukacji Narodowej
6. Minister Cyfryzacji
7. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji
8. Prezes Trybunału Konstytucyjnego
9. Rzecznik Praw Obywatelskich
10. Rzecznik Praw Dziecka
11. Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży Sejmu RP
12. Komisja Cyfryzacji, Innowacyjności i Nowoczesnych Technologii Sejmu RP
13. Komisja Administracji i Spraw Wewnętrznych Sejmu RP
14. Komisja do Spraw Kontroli Państwowej Sejmu RP
15. Senacka Komisja Nauki, Edukacji i Sportu
16. Komendant Główny Policji